

Nationalparksplan för Sverige

Långsiktig plan

(PDF VERSION UTAN BILDER)

Förord

Nationalparkerna är en viktig del av Sveriges skyddade natur. Parkerna har betydelse både som naturlandskap med höga värden och som besöksmål för den naturintresserade allmänheten. De är även viktiga för information och kunskapsspridning om landets natur. Genom den särskilda uppmärksamhet som nationalparker har såväl nationellt som internationellt kan de också som turistmål ge stöd för lokal utveckling.

Arbetet med inrättande av nationalparker har en hundraårig historia i Sverige och har resulterat i ett nät av 28 parker. Förutsättningarna till ytterligare förbättringar av nationalparkssystemet är ännu goda. I regeringsskrivelsen En samlad naturvårdspolitik (2001/02:173) behandlas denna fråga. Skrivelsen betonar att nationalparker är en värdefull form av områdesskydd även i det framtida bevarandearbetet. Vidare framhålls att tiden är mogen för en översyn av Naturvårdsverkets nationalparksplan från 1989 bland annat vad gäller möjligheten att finna nya områden som är tänkbara som framtida parker. Behovet av förnyad plan har också framgått av de framställningar om bildande av nationalparker som ställts till regering och riksdag under senare år.

Mot denna bakgrund har Naturvårdsverket genomfört en översyn av den tidigare nationalparksplanen. Översynen avser framförallt bedömningar av potentiella nya områden men även av de som redan ingår i 1989 års plan. Vidare har attityder till nationalparker undersökts och frågor om lokal förankring mm analyserats. Ett utkast till ny långsiktig nationalparksplan remitterades under 2007 till

berörda länsstyrelser, kommuner, samebyar samt till ett antal centrala myndigheter, vetenskapliga institutioner, ideella organisationer mm. Remissen resulterade i vissa ändringar av texter och förslag. Vidare har en separat genomförandeplan upprättats som anger vilka områden som Naturvårdsverket prioriterar under perioden 2009-2013. I genomförandeplanen beskrivs också den praktiska processen vid inrättande av nya nationalparker, framförallt samarbetet med lokala intressenter.

Det bör framhållas att en nationalparksplan inte är en plan med regelverk utan snarare en förteckning över områden som enligt fastställda kriterier är lämpliga att ingå i Sveriges nationalparksnät. Beträffande urvalet av områden kan konstateras att flertalet ej genomförda nationalparker i 1989 års plan fortfarande är aktuella. Några nya förslag har tillkommit och förslag finns även om utvidgningar av befintliga parker.

Förutsättningarna att inrätta nya nationalparker beror i hög grad på acceptans hos och samverkan med regionala och lokala myndigheter och med lokalbefolkningen. Från Naturvårdsverkets sida ser vi fram mot fortsatt arbete som leder till att fler av våra särskilt värdefulla och sevärda naturlandskap får den uppmärksamhet och det skydd som en nationalparksbildning innebär. Det är därför Naturvårdsverkets förhoppning att samrådet om de enskilda områdena ska ske i positiv anda och med beaktande av de möjligheter till både bevarande av naturvärden och lokal utveckling som nationalparker kan ge.

Naturvårdsverket i oktober 2008

Eva Smith
Vik. Generaldirektör

Naturvårdsverket Tel: 08-698 10 00, fax: 08-20 29 25
E-post: natur@naturvardsverket.se
Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm
Internet: www.naturvardsverket.se

ISBN 978-91-620-1269-4 (ursprunglig publikation)
ISSN 0282-7298 (ursprunglig publikation)

© Naturvårdsverket 2008

Text, redaktör Rolf Löfgren

Arbetsgrupp, Naturvårdsverket Anders Bergquist, Johan Bohlin, Jorid Hammersland,
Eva Lagerblad, Rolf Löfgren (projektledare)

Stygrupp, Naturvårdsverket Anna-Helena Lindahl, Bo Lundin

Referensgrupp Hans Berglund, Världsnaturfonden
Klas Hjelm, Svenska Naturskyddsföreningen
Christina Lindahl, Länsstyrelsen i Västmanlands län
Bo Lundin, Naturvårdsverket

Produktion Produktion Kartutsnitt: Metria Miljöanalys.
Copyright Lantmäteriverket Gävle 2006.
Medgivande MS2006/03034 (ursprunglig publikation).
© Licensgivare, Geodatasamverkan (PDF för webben)
Karta sid 19, Hans Sjögren
Layout: Kaigan

Innehåll

Förord	3	Översikt över arealer	86
Sammanfattning	6	Motiv för nationalparker	87
Summary	7	Undersökningar av attityder till nationalparker	89
Inledning	8	Enkät till kommuner	89
Nationalparker i Sverige och världen	9	Enkät till förvaltare	89
Tidiga nationalparker	9	Enkät till tidigare markägare	90
Nationalparksplan för Sverige 1989	9	Fjällmistra	90
Sentida nationalparker	9	Lokal nytta med nationalparker	91
Befintliga nationalparker i världen	9	Genomförande av nationalparker	92
Skyddade områden i världen	10	Allmänt om genomförandeprocessen	92
Utgångspunkter och kriterier för nationalparker	11	Lokal förankring	92
Miljöbalken	11	Nationalparker i Sverige, historisk utveckling och lagstiftning	94
Internationella kriterier	11	Historisk utveckling	94
Systematik	12	Lagstiftning	95
Kriterier för nationalparker	13		
Skillnaden mellan nationalparker och naturreservat	14		
Nationalparksplan	15		
Faktaunderlag	15		
Överväganden vid urval av områden	15		
Förslag till nationalparkssystem	18		
Beskrivning av områden	18		
Tavvavuoma – förslag till ny nationalpark	22		
Kebnekaise – förslag till ny nationalpark	26		
Vindelfjällen – förslag till ny nationalpark	28		
Sareks nationalpark – förslag till utvidgning	30		
Padjelanta nationalpark – förslag till utvidgning	33		
Vålådalen – Sylarna – förslag till ny nationalpark	37		
Blaikfjället – förslag till ny nationalpark	42		
Rogen – Juttulslätten – förslag till ny nationalpark	44		
Koppången – förslag till ny nationalpark	49		
Hamra Nationalpark – förslag till utvidgning	51		
Reivo – förslag till ny nationalpark	55		
Björnlandets nationalpark – förslag till utvidgning	57		
Skuleskogens nationalpark – förslag till utvidgning	59		
Tivedens nationalpark – förslag till utvidgning	63		
Kosterhavet – förslag till ny nationalpark	67		
Nämdöskärgården – förslag till ny nationalpark	70		
Sankt Anna – förslag till ny nationalpark	73		
Västra Åsnen – förslag till ny nationalpark	78		
Gotska Sandöns nationalpark – förslag till utvidgning	80		
Bästräsk – förslag till ny nationalpark	84		

Sammanfattning

Nationalparker har funnits sedan slutet av 1800-talet då de första inrättades i USA. Numera finns denna typ av naturskyddsområden i de flesta av jordens länder. Enligt FN:s och Internationella Naturvårdsunionens (IUCN) sammanställningar finns för närvarande ca 3 900 nationalparker med en areal om ca 4,4 km² vilket innebär att drygt 23% av jordens skyddade natur omfattas av denna skyddsform.

Sveriges nuvarande 28 nationalparker är en viktig del av landets skyddade natur. De har inrättats under en period av knappt 100 år och har betydelse både som bevarade naturlandskap med höga naturvärden, som besöksmål för den naturintresserade allmänheten och som turistattraktioner. Goda förutsättningar finns att ytterligare förbättra det befintliga nätet av parker. Av dessa skäl har översyn av Naturvårdsverkets nationalparksplan från 1989 förordats i regeringsskrivelsen En samlad naturvårdspolitik (2001/02:173). En sådan översyn har utförts av Naturvårdsverket och en ny långsiktig plan med förslag till nya och utvidgade nationalparker kan nu presenteras.

De viktigaste utgångspunkterna för urval och bedömning av områden i nationalparksplanen är Miljöbalkens bestämmelser, internationella kriterier och en systematisk grundprincip för fördelning av nationalparker i ett nät över landet. Dessa utgångspunkter ger följande sammanfattade kriterier för nationalparker. Nationalparker skall:

- var för sig och tillsammans väl representera utbredda eller unika svenska landskapstyper i ett system över landet
- omfatta hela landskapsavsnitt på normalt minst 1 000 ha
- till sin kärna och huvuddel vara natur med ursprunglig karaktär
- vara storslagna eller särpräglade i sitt slag och vara intressanta som sevärdheter
- ha höga naturvärden
- kunna skyddas effektivt och samtidigt utnyttjas för forskning, friluftsliv och turism utan att naturvärdena skadas

Nästan samtliga områden som redovisas i denna plan är kända sedan länge på grund av höga dokumenterade naturvärden, naturscenerier och intresseväckande natur. De flesta ingick i 1989 års plan. Några nya har tillkommit med ledning av nytt kunskapsunderlag, främst nationella inventeringar av våtmarker och skogar samt ny kunskap om marina miljöer.

Förslagen till nya nationalparker i planen omfattar 13 områden. En stor del av dessa är idag skyddade som naturreservat. Vidare föreslås utvidgningar av 7 befintliga nationalparker. Totalt omfattar förslagen ca 1 200 000 ha. Om alla genomförs kommer Sverige att ha 40 nationalparker och andelen nationalpark av landets skyddade natur ökar från 15% till 35%. Detta skulle innebära bättre geografisk spridning av nationalparkerna och väsentligt förbättrad representation av viktiga landskaps- och naturtyper. Av naturtyperna förstärks särskilt myrmarker och skärgårdar. Vidare uppnås balans mellan olika delar av fjällregionen. Förfjällsregionen med dess vidsträckta naturskogar blir representerad. Limniska och marina miljöer har uppmärksammas och områden med höga kvalitéer i dessa avseenden finns med bland förslagen. Ett toppskikt av Sveriges biologiskt och geologiskt mest värdefulla områden, som också är av särskilt värde för friluftsliv och naturupplevelser, får status och ökad uppmärksamhet som nationalparker.

Attityder till befintliga nationalparker har undersökts hos kommuner samt hos förvaltare och tidigare markägare i nationalparker. Dessa visar på övervägande positiv syn. Kommunernas sammanfattande bedömning av nationalparker som företeelser innebär att 92% är positiva. Detta är en aspekt av flera om lokal förankring och lokal nytta med nationalparker som beskrivs i planen.

Summary

National parks have existed since the late 19th century, when they were first established in the USA. Similar areas of protected landscape now exist in most countries on the face of the earth. According to data compiled by the United Nations (UN) and the World Conservation Union (IUCN), there are currently around 3,900 national parks covering a total area of around 4.4 million km², which means that over 23% percent of all protected landscapes are protected in this way.

Sweden's 28 existing national parks form an important part of the country's protected landscapes. The parks have been established over a period of almost 100 years and are significant both in terms of preserving natural assets and attracting nature-loving tourists and members of the general public. Sweden is also in a good position to be able to improve its existing network of parks. As a result, the Swedish Government recommended a review of the 1989 National Park Plan, in the government communication En samlad naturvårdspolitik (2001/02:173) 'A Comprehensive Policy for Nature Protection'. The Swedish Environmental Protection Agency has carried out this review, and is now able to present a new long-term plan containing proposals for new and expanded national parks.

The most important starting points in terms of selection and assessment of areas in the National Park Plan are the Swedish Environmental Code, international criteria, and a basic, systematic principle for ensuring that national parks are spread across the country in a network. These starting points lead to the following summarised criteria for national parks. National parks shall:

- represent common or unique types of Swedish landscape, individually and as an entire nationwide system
- cover complete landscape sections of not less than 1,000 ha
- be primarily composed of unspoiled natural landscapes
- be magnificent or characteristic and as such make interesting destinations for visitors
- have a high nature conservation value
- be able to be protected effectively while also being used for research, outdoor activities and tourism without damage to their nature conservation value

Almost all areas that are detailed in the National Park Plan have long been known on the basis of their well-documented nature conservation value, natural scenery and interesting landscape. Most were included in the plan from 1989. A few new areas have been added on the basis of new information, primarily from inventories of marshes and forests drawn up at a national level.

The proposals for new national parks contained in the plan cover 13 areas. A majority of these are already protected as nature reserves. In addition, expansion of 7 existing national parks is proposed. The proposals refer to around 12,000 km² of land. If they are all implemented, Sweden will have 40 national parks and the percentage of national parks within the total protected landscape will increase from 15% to 35%. This would lead to better geographical distribution of the country's national parks and a greatly improved representation of important types of landscape. In terms of types of landscape, representation of wetlands and archipelagos would increase significantly. In addition, there would be greater balance between different parts of the mountainous region. The sub-mountainous region, with its wide expanses of natural forests, would be represented. Attention has also been paid to limnetic and marine environments and areas of high quality in this regard are included in the proposals. A 'top tier' of Sweden's most valuable areas, in biological and geological terms, which are also of particular value for outdoor activities and nature-related experiences, would gain status and increased attention as national parks.

An investigation of attitudes to existing national parks has been carried out in municipalities, among the managers of national parks and among previous owners of national park land. This investigation has revealed an overwhelmingly positive view. The municipalities' overall assessment of national parks as a concept show that 92% of responses are positive. This is one of several aspects relating to local support and local benefits of national parks as described in the plan.

Inledning

Denna skrift redovisar resultatet av en översyn och revidering av Naturvårdsverkets ”Nationalparksplan för Sverige” som sedan 1989 utgjort grund för verkets arbete med inrättande av nya nationalparker. Planen innehöll bland annat förslag till bildande av 20 nya parker. Av dessa är 8 numera inrättade och en befintlig park har utvidgats.

Behovet av översyn av nationalparksplanen påtalas i regeringsskrivelsen En samlad naturvårdspolitik (2001/02:173) där det framhålls att:

”Nationalparker är en värdefull form av områdesskydd även i det framtida bevarandearbetet. Nationalparker får i regel stor uppmärksamhet såväl nationellt som internationellt. De får ofta, genom att fungera som turistattraktioner, en positiv betydelse för turistnäringen och glesbygdsutvecklingen. Det är angeläget att Naturvårdsverket i det fortsatta arbetet vänder vikt vid såväl områdenas nationella betydelse från bevarandesynpunkt som deras möjligheter att som besöksmål ge nytta åt lokalsamhället.

Sedan Naturvårdsverket tog fram sin nationalparksplan har dels ny kunskap kommit fram om olika områden, dels har kraven på regional och lokal insyn och delaktighet i naturvårdsarbetet ökat. Regeringen bedömer att tiden nu är mogen att göra en översyn av nationalparksplanen, i form att ta fram områden som kan vara tänkbara som framtida nationalparker. Arbetet bör utföras med utgångspunkt i de internationella kriterier som har fastställts av Internationella naturvårdsunionen (IUCN). Det framtida bildandet och genomförandet av nationalparker bör ske i linje med den förstärkta medborgardialog som redovisats i avsnitt 3.1”

Det bör framhållas att naturområden med kvalitéer som motsvarar de krav som ställs på nationalparker inte är vanliga. Utöver kvalitetskraven för enskilda områden är det även nödvändigt att se till nationalparksystemet i dess helhet för att åstadkomma ett nät av parker som så väl som möjligt representerar de svenska landskapstyperna. De grundläggande utgångspunkterna för planeringen är tydliga urvalskriterier för denna typ av naturvårdsobjekt, systematik i urvalet samt nationell bedömning av enskilda områden. Dessa utgångspunkter har tillämpats vid upprättande av såväl 1989 års plan som denna förnyade plan. Det viktigaste nya underlag som tillkommit är nya kunskaper om värdefulla områden enligt nationella inventeringar som utförts efter 1989.

Kriterierna för nationalparker bygger på de möjligheter och begränsningar som följer av miljöbalkens bestämmelser. Inom denna ram kan ytterligare urvalsaspekter tillämpas enligt de kriterier som lagts fast av Internationella Naturvårdsunionen (IUCN). Denna rapport redovisar de samlade kriterier och övriga principer som tillämpats för urval av förslag till nationalparker. Vidare beskrivs motiv för bildande av nationalparker, attityder till befintliga parker och något om den lokala nyttan av dessa. Föreslagna områden redovisas relativt utförligt i text och med preliminära gränser. I bakgrundskapitel finns närmare beskrivningar om historik, lagstiftning mm.

Denna utredning har genomförts av en arbetsgrupp på Naturvårdsverket under ledning av en styrgrupp. Rolf Löfgren, Naturvårdsverket, har varit projektledare och författare. Vidare har en referensgrupp med deltagare från länsstyrelserna, Svenska Naturskyddsföreningen och Världsnaturfonden deltagit i arbetet.

Nationalparker i Sverige och världen

Tidiga nationalparker

Nationalparken som idé och begrep har sitt ursprung i 1800-talets USA. Redan vid mitten av detta århundrade hade exploateringen av USA:s naturtillgångar kommit långt, bland annat vad gäller utnyttjandet av de dittills orörda vildmarkerna. Inför hotet av exploatering av Yellowstoneområdet i Wyoming engagerade sig en grupp naturvänner för att bevara detta område. Man enades att Yellowstone med dess storslagna och märkliga natur borde bli en ”nationalpark” och bevaras orörd för all framtid, till nytta för dåvarande och framtida generationer. Detta hände 1870. Två år senare inrättades Yellowstone nationalpark av den amerikanska kongressen.

Fram till sekelskiftet bildades ytterligare tre nationalparker i USA. Även i de Engelska besittningarna Kanada, Australien och Nya Zeeland bildades några parker före 1800-talets slut. I Europa väcktes tanken om nationalparker först av upptäcktsresanden A E Nordenskjöld. Sverige blev också första land i Europa att inrätta parker. Detta hände 1909 då nio parker bildades.

Fram till och med bildandet av Stenshuvuds nationalpark 1986 bedrevs arbetet med nya nationalparker i Sverige utan särskild övergripande planering. 11 parker tillkom med långa mellanrum under denna tid. Områdena bedömdes var för sig utifrån nationella värden. En särskild undersökning och jämförande studie låg dock bakom inrättandet av Muddus nationalpark 1942. Undersökningen avsåg att få fram ett område som väl representerar den nordsvenska barrskogsregionen.

Lagstiftningens och nationalparkernas utveckling i Sverige beskrivs utförligare på sid 94-96.

Nationalparksplan för Sverige 1989

I syfte att få en systematisk, långsiktig och öppen bas för arbetet med nationalparker beslutade Naturvårdsverket 1986 att upprätta en nationell plan. Som förarbete gjordes en analys av lagstiftningen och de internationella kriterierna (IUCN / FN) för nationalparker. Ett sammanvägt förslag till svenska kriterier togs fram. Naturvårdsverkets styrelse beslutade om dessa kriterier 1986. Nationalparksutredningen utfördes därefter 1987-88 varefter Nationalparksplan för Sverige publicerades 1989 och antogs som

Naturvårdsverkets handlingsprogram för nya och ändrade parker.

Nationalparksplan för Sverige upprättades med utgångspunkt från fastlagda kriterier och kunskapsunderlag i form av nationella inventeringar. Planen byggdes vidare upp som en systemplan. Med systemplan menas att de ingående områdena bildar ett nätverk som tillsammans täcker och representerar viktiga naturförhållanden i landet. Liknande planer har gjorts i andra länder, t ex Kanada.

Sentida nationalparker

Nationalparksplan för Sverige innehöll bland annat förslag till 20 nya nationalparker varav 8 numera är genomförda. Dessa är Björnlandet 1991, Djurö 1991, Tyresta 1993, Haparanda Skärgård 1995, Tresticklan 1996, Färnebofjärden 1998, Söderåsen 2001 och Fulufjället 2002. Dessutom utvidgades Norra Kvill 1994. Turordningen – att just dessa parker har genomförts av de 20 i planen – har främst bestämts av två faktorer; hotbild och lokala / regionala förväntningar. Naturvårdsverkets grundinställning har varit att prioritera områden som hotats av negativ påverkan. Detta har framförallt gällt områden med naturskogar som hotas av skogsbruk. I flera fall har dock även önskemål från kommuner och ideella föreningar initierat start av samarbetsgrupper mm för genomförande av parker. De numera genomförda 8 nationalparksprojekten startades i stort sett samtidigt vid början av 1990-talet men tagit olika lång tid att genomföra. För närvarande (2008) pågår konkret genomförandearbete för ytterligare ett område, Kostervikens nationalpark.

Befintliga nationalparker i världen

FN:s och IUCN:s lista över nationalparker omfattar för närvarande 3 881 områden om totalt 4,4 milj km². Parkerna utgör därmed en begränsad del – 3,8% – av antalet skyddade områden i världen men så mycket som 23,6% av arealen. I Europa finns 273 nationalparker om 98 000 km² vilket är 0,6% av antalet skyddade områden och 13% av arealen. De regioner i världen som har störst andel nationalparker av den skyddade arealen är Karibien (39%), Nordamerika (37%) och Västra / Centrala Afrika (32%).

I Sverige finns idag 28 nationalparker om knappt 700 000 ha som täcker 1,5% av landets yta. Större delen av landets skyddade natur består av naturreservat. Nationalparkernas andel av den skyddade naturen är idag 15%.

En stor andel (ca 73%) av de arealer som föreslås som nationalparker i denna plan ingår i befintliga naturreservat. Detta innebär att tillskottet av ny skyddad areal är relativt begränsat. Däremot innebär förslaget en väsentlig förändring av relationerna mellan nationalparker och andra skyddade områden. Andelen nationalparker kommer enligt förslaget att mer än fördubblas och uppgå till ca 35% av den skyddade naturen.

Skyddade områden i världen

Enligt FN:s lista över skyddade områden som tagits fram i samarbete med bland annat IUCN finns det idag totalt ca 100 000 skyddade områden i världen. De består av ett stort antal skyddsformer med olika benämningar, varav nationalparken är den mest kända och enhetligt tillämpade. Tillsammans täcker de skyddade områdena ca 11,5% av jordens landyta. I Europa finns det ca 42 000 skyddade områden som omfattar ca 14% av landytan. Sveriges har ca 6 700 lagfäst skyddade områden varav 3 000 naturreservat och 28 nationalparker som täcker ca 11% av landets yta. Detta innebär att vårt land ligger helt nära skyddsnivån i världen. Utvecklingen av naturskyddet i Sverige är vidare i stort sett en spegling av utveckling i världen enligt fig 1.

Utgångspunkter och kriterier för nationalparker

De viktigaste utgångspunkterna för arbetet med urval och inrättande av nationalparker är *Miljöbalkens bestämmelser, internationella kriterier* och en *systematisk grundprincip* för fördelning av nationalparker i ett nät över landet. Tillsammans bidrar dessa utgångspunkter till en uppsättning kriterier för nationalparker i Sverige.

Miljöbalken

Enligt Miljöbalken 7 kap. 2§ gäller följande för bildande av nationalpark:

Ett mark- eller vattenområde som tillhör staten får efter riksdagens medgivande av regeringen förklaras som nationalpark i syfte att bevara ett större sammanhängande område av viss landskapstyp i dess naturliga tillstånd eller i väsentligt oförändrat skick.

Miljöbalken är i stort sett likalydande med bestämmelserna i Naturskyddslagen från 1952 och Naturvårdslagen från 1964. Lagstiftningen och dess förarbeten samt skillnaden mellan nationalparker och naturreservat beskrivs mer utförligt på sid 14 och 94-96.

De grundläggande kraven i Miljöbalken är således tydliga. Krav ställs på *statligt ägande, storlek, representation av landskapstyper och naturtillstånd*. Definitioner behövs dock för praktisk tillämpning av dessa urvalsfaktorer.

Internationella kriterier

En viktig händelse i det internationella samarbetet på naturvårdsområdet var bildandet av den Internationella Naturvårdsunionen (IUCN) år 1948. IUCN har i samarbete med FN-organen UNESCO och UNEP bland annat verkat för internationell enhetlighet vad gäller begrepp och kriterier för skyddade områden. Redan 1969 antogs de grundläggande kriterierna för nationalparker av IUCN:s generalförsamling. Kriterierna för nationalparker och andra skyddade områden utvecklades sedan vid kongresserna i USA 1972 och Indonesien 1982. Den slutligt bearbetningen initierades vid kongressen i Caracas 1992. Nu gällande kriterier "Guidelines for Protected Areas Management Categories" gavs ut 1994.

Enligt de internationella kriterierna ställs följande krav på nationalparker:

Grund

Naturligt land- och/eller havsområde som (a) är avsatt för skydd av ett eller flera ekosystems ekologiska integritet nu och för framtiden, (b) utesluter exploatering eller inflyttning i strid mot syftet med områdets avsättning och (c) erbjuder möjligheter för bl a andliga upplevelser, vetenskap och rekreation som i allt måste vara förenliga med miljön och kulturen.

Mål

- Att skydda naturliga och natursköna områden av nationell och internationell betydelse för andliga, vetenskapliga och pedagogiska ändamål samt för rekreation och turism.
- Att, i ett så naturligt tillstånd som möjligt, bevara representativa exempel på geomorfologiska regioner, biotiska samhällen, genetiska resurser och arter för att ge ekologisk stabilitet och mångfald.
- Att styra nyttjandet för inspiration och rekreation samt för pedagogiska och kulturella ändamål till en nivå som bibehåller området i naturligt eller näranaturligt tillstånd.
- Att beakta ursprungsbefolkningars behov – inklusive tillgång till naturresurser – om detta inte negativt påverkar övriga mål.

Riktlinjer

- Området ska innehålla representativa prov på betydande naturregioner, naturelement eller landskap, där flora och fauna, habitat och geomorfologi har höga andliga, vetenskapliga och pedagogiska värden samt är viktiga för rekreation och turism.
- Området ska vara tillräckligt stort för att innehålla ett eller flera hela ekosystem som inte påtagligt har förändrats av nuvarande mänsklig sysselsättning eller exploatering.

Ansvar

Ägande och skötsel bör normalt handhas av landets högsta kompetenta myndighet.

Systematik

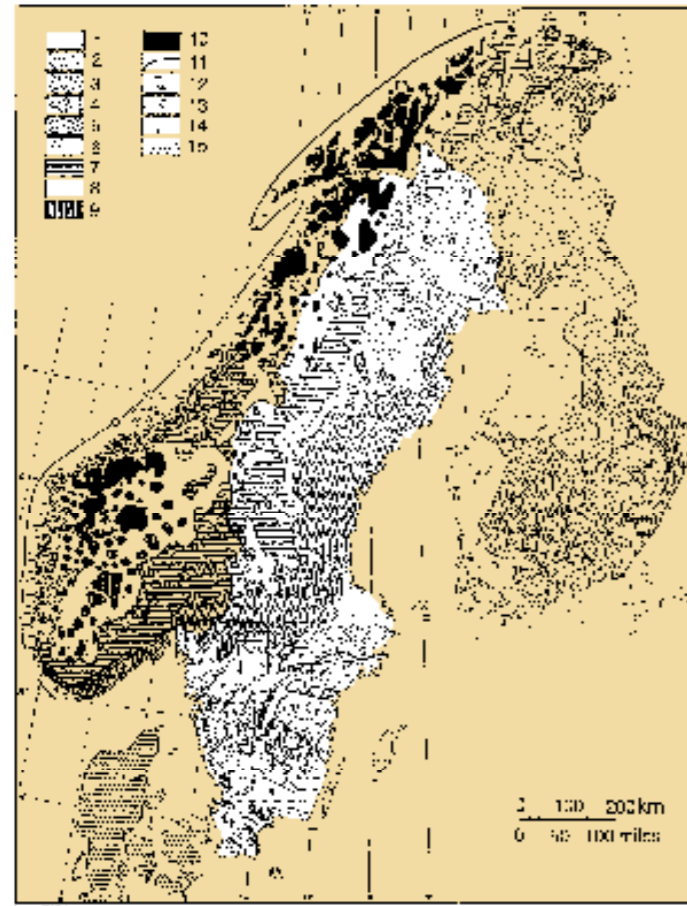
Av Miljöbalken framgår att nationalparker skall utgöras av större sammanhängande områden av viss landskapstyp. Vad som närmare avses med begreppet landskapstyp framgår dock ej. Frågan utreddes vid arbetet med nationalparksplanen från 1989. En särskild landskapstypindelning togs fram med utgångspunkt från den geomorfologiska regionindelningen av Norden (Rudberg 1967, fig 2). Denna indelning är ett översiktligt system baserat på landskapets storskaliga former. Den är en standard för landskapsanalyser och har varit ett av underlagen för den betydligt mer detaljerade naturgeografiska regionindelningen av Norden.

För nationalparksplaneringen har vissa generaliseringar och tillägg gjorts som knyter an till de naturgeografiska regionerna. Sålunda har fjällområdet delats upp i en högfjällsregion och en sydlig fjällregion. Vidare har en arktisk region urskiljts. Den

modifierade, i nationalparksplaneringen tillämpade regionindelningen framgår av fig 3.

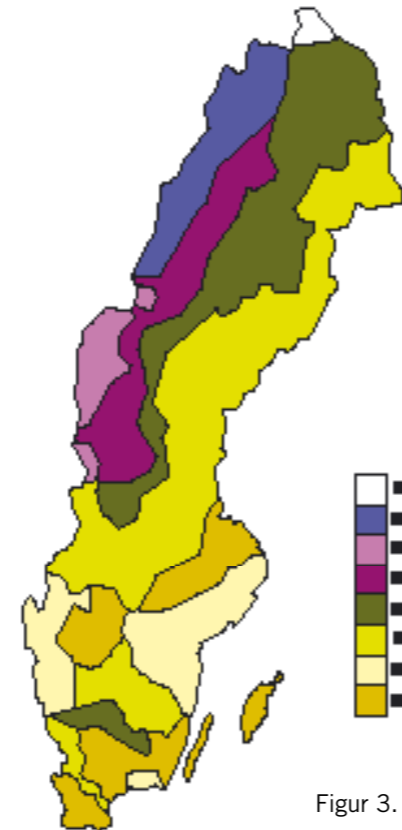
Det bör framhållas att regionindelningen i sig själv inte fungerar som en dominerande urvalsgrund för nationalparkerna. Indelningen är ett delunderlag som påverkat spridningen av nationalparksobjekten över landet och som förstärkt värdet av vissa områden på ett avgörande sätt. Målet för urvalet har även varit att så väl som möjligt spegla regionernas variationer vad gäller naturtyper, klimat, vegetation mm. Indelningen, med beskrivande texter av regionerna, är också avsedd som stöd till beskrivningarna av de föreslagna nationalparkerna.

Det har även varit en målsättning att täcka in de maringeografiska regionerna i planen. Av skäl som framgår av redovisningen på sid 15-18 har detta inte helt lyckats. Skagerrack, Mellersta Östersjön och Norra Östersjön är dock representerade genom de förslag som ingår.

Figur 2.

Gemorfologiska regioner.	11. Fjordkust.
1. Slätt.	12. Strandflat.
2. Sprickdalsterräng.	13. Större förkastningslinje.
3-5. Vågig bergkullsterräng.	14. Platåberg.
6. Bergkullslätt.	15. Relief utformad i lösa avlagringar.
7. Förfjäll.	(Rudberg i Sömme 1967)
8-10. Fjäll.	

Figur 3.

Regioner i nationalparksplaneringen.

(Regions in the national park planning).

1. Arktisk region (Arctic region)
2. Högfjällsregion (Northern high mountain region)
3. Södra fjällregionen (Southern mountain region)
4. Förfjällsregionen (Premountain region)
5. Bergkullslätt (Monadnock plain)
6. Vågig bergkullsterräng (Undulating hilly land)
7. Sprickdalsterräng (Fissure-valley landscape) – Skärgårdar (Archipelagos)
8. Slätt (Plain) – Öland och Gotland (Öland and Gotland)

Vidare finns en inrättad nationalpark, Haparanda Skärgård, i den maringeografiska regionen Bottenviken.

Kriterier för nationalparker

Miljöbalkens bestämmelser för urval av nationalparker sammanfaller i allt väsentligt med de internationella kriterierna som dock är något utförligare. För den praktiska tillämpningen i Sverige gäller nedanstående kriterier. Kursiverad text följer av miljöbalken eller de internationella kriterierna, övrig text är förtydliganden.

Kriterier

Vid urval och motivering av nya nationalparker skall beaktas att dessa:

- skall bestå av representativa eller unika svenska landskapstyper. Landskapstyperna definieras och beskrivas med utgångspunkt från de storskaliga landformerna och däri förekommande naturtyper samt läget i landet.
- skall ha en minimistorlek som kan variera med hänsyn till landformernas och ekosystemens skala. Större krav gäller för storskaliga än för småskaliga landskap för att landskapets olika beståndsdelar skall innefattas. Normalt minst 1 000 ha. Fjällområdena minst 25 000 ha.
- skall i sina grunddrag utgöras av naturlandskap som kan bibehållas i naturligt eller väsentligen naturligt skick. Nationalparkens kärna och areella huvuddel skall utgöras av natur med ursprunglig karaktär. Äldre försvinnande spår av kulturpåverkan (t ex skogsbruk) kan förekomma liksom areellt marginella delar med bibehållen påverkan

(odlingsmarker). Bete som bibehåller vegetationen nära det naturliga (t ex renbete) får förekomma.

- skall innehålla landformer eller naturmiljöer som är storslagna eller särpräglade. Varje park skall vara en sevärdhet.
- skall innehålla natur med höga naturvärden med hänsyn till geologiska och / eller biologiska förhållanden.
- skall väljas ut inom hela landet. I första hand bör urvalet riktas mot sådana landskapstyper som ännu ej finns representerade i nationalparker eller som är svagt representerade.
- skall i lämplig omfattning kunna utnyttjas för friluftsliv, naturstudier, forskning och turism. Vid risk för konflikt mellan skydd och nyttjande skall detta kunna hanteras på ett bra sätt genom zonindelning med särbestämmelser som tillgodoser olika intressena.

I korthet gäller därmed följande. Nationalparker skall:

- var för sig och tillsammans väl representera utbredda eller unika svenska landskapstyper i ett system över landet
- omfatta hela landskapsavsnitt på normalt minst 1 000 ha
- till sin kärna och huvuddel vara natur med ursprunglig karaktär
- vara storslagna eller särpräglade i sitt slag och vara intressanta som sevärdheter
- ha höga naturvärden
- kunna skyddas effektivt och samtidigt utnyttjas för forskning, friluftsliv och turism utan att naturvärdena skadas

Skillnaden mellan nationalparker och naturreservat

Den helt övervägande delen av Sveriges skyddade natur består av naturreservat. Naturreservat kan användas för skydd av fler typer av natur än nationalparker och med större bredd vad gäller syften med skyddet. Lagstiftningen och den historiska utvecklingen beskrivs närmare i på sid 94-96. Skillnaden mellan nationalparker och naturreservat kan mot bakgrund av gällande lagstiftning sammanfattas enligt följande.

- Nationalparksinstitutet är bundet till större naturområden, medan det för naturreservat inte finns några storlekskrav utöver en praktisk gräns mot naturminnen (7 kap 10 §).
- Nationalparker skall omfatta och ge skydd åt definierade landskapstyper, medan naturreservat kan utgöras av i princip all slags värdefull natur eller natur som behövs för friluftsliv.
- Nationalparker skall utgöras av landskap som i huvudsak är naturliga och inte förändrade av t ex bebyggelse, jordbruk och skogsbruk, medan naturreservat kan användas för att bevara och vårda kulturpräglad natur och natur som restaureras till värdefullt tillstånd.
- Nationalparkerna skall generellt ha den karaktären att de kan utnyttjas för forskning och friluftsliv (i lämplig grad) samtidigt som värdefull natur ges ett

starkt skydd. Naturreservaten kan ha samma kombinerade syften, men också vara starkt specialiserade i något avseende, t ex för friluftsliv, faunaskydd etc.

- Nationalparkerna kan bara avsättas på statens mark, medan sådant krav inte gäller för naturreservat.
- Riksdagen beslutar om nationalparker, medan länsstyrelserna eller kommunerna beslutar om naturreservat.
- Nationalparkernas anspråksfulla syfte att bevara särskilt värdefulla och representativa delar av nationens landskapstyper samt beslutsnivån i riksdagen innebär en formell status för parkerna som vida överstiger naturreservatens.
- Slutligen kan man konstatera att det i lagstiftningen och dess historia finns en bakgrund av nationellt tänkande vad gäller nationalparker. Parkerna är på ett tydligare sätt avsedda som nationens arv till de kommande generationerna än andra skyddade områden. Med ordet nationalpark underförstås att hela landet tar ansvar för områdenas skydd. Folkets inflytande representeras av regering och riksdag vilka har direkt kontroll över nationalparksbesluten. Parkernas status i dessa avseenden innebär att ett kvalitetstänkande vad gäller urval måste tillämpas som ligger på en generellt hög nivå. Detta senare uttalar inte tydligt i lagen men anges i förarbetena och kan antas vara underförstått.

Nationalparksplan

Denna nationalparksplan bygger på gällande kriterier och faktaunderlag om ett toppskikt av större, värdefulla naturområden i landet. I bedömningsunderlaget ingår de förslag till nationalparker som finns med i 1989 års plan men som ännu ej genomförts. Dessa har åter granskats varvid flertalet kvarstår med oförändrade eller ändrade avgränsningar medan några av olika skäl har utgått. Några helt nya områden har tillkommit liksom förslag till utvidgningar av befintliga parker. Totalt föreslås 13 nya nationalparker. Om samtliga genomförs skulle detta innebära att Sverige får totalt 40 nationalparker (en befintlig park uppgår i en ny större). För 7 av de 28 befintliga nationalparkerna föreslås dessutom utvidgningar.

Flera av de föreslagna nya nationalparkerna och den helt övervägande totala arealen för dessa är idag skyddad som naturreservat. Förslagen innebär därför att betydande delar av Sveriges skyddade natur kan få höjd skyddsstatus och uppmärksamhet som nationalpark men att andelen skyddad natur i landet totalt sett inte kommer att öka särskilt mycket. Förslagen till utvidgningar av befintliga parker berör jämförelsevis mindre mark- och vattenområden som idag inte är skyddade.

Faktaunderlag

Ett omfattande underlag i form av nationella inventeringar och kunskapssammanställningar fanns tillgängligt vid tidpunkten för nationalparksutredningen 1989. De viktigaste var Naturvårdsverkets fjällutredning (Naturvård i fjällen 1986), den landsomfattande urskogsinventeringen (4 rapporter 1982-84) samt länsstyrelsernas analyserade och rapporterade material i 1986-88 års översyn av riksintressen (Områden av riksintresse för naturvård och friluftsliv 1990).

Efter 1989 har nationella inventeringar gjorts som gett nya överblickar över vissa naturtyper och kunskaper om värdefulla naturområden. Detta gäller framförallt våtmarksinventeringen och Myrskyddsplan för Sverige (1994, reviderad 2006/2007), inventeringen av statliga skogar (2003-2004), Åtgärdsprogram för nationellt särskilt skyddsvärda vatten (2006) och Skogsstyrelsens mångåriga inventering av skogliga nyckelbiotoper.

Nästan samtliga områden som redovisas i denna plan är kända sedan länge på grund av höga doku-

menterade naturvärden, naturscenerier och intresseväckande natur. De flesta ingick i 1989 års plan och kvarstår som givna objekt. Av de nya förslagen diskuterades flera redan vid utformningen av den tidigare planen men uteslöts på grund av bristande referenser och överblickar över områden med liknande kvalitéer. Betydande förbättringar av kunskapsläget har skett främst genom nämnda inventeringar av våtmarker och skogar. Vissa områdens värden på nationell nivå har härvid bekräftats vilket lett till att de medtagits i den nya planen.

Överväganden vid urval av områden

Det kan konstateras att det nuvarande nätet av nationalparker är ojämnt spritt över Sverige. Nationalparkerna i fjällregionen är starkt koncentrerade till Norrbottens län. Den skogs- och myrdominerade bergkullslätten och vågiga bergkullterrängen i Norrland och norra Svealand är svagt representerade. Sprickdalslandskapets unika skärgårdar saknar nationalparker bortsett från Djurö skärgård i Väneren och ön Ängsö i Stockholms skärgård. Av specifika naturtyper som är svagt representerade i förhållande till sin utbredning märks främst marina och limniska miljöer samt myrmarker och skärgårdar.

Den ojämna fördelningen kan betecknas som brister i nationalparkssystemet. Förutsättningarna att finna områden som motsvarar kraven och i övrigt är lämpade som nationalparker varierar dock inom landet och mellan olika naturtyper. De bästa förutsättningarna finns i fjällen och den fjällnära skogen där naturliga landskap med höga biologiska värden och höga värden för naturupplevelser är relativt vanliga. Även längs kusterna i landets skärgårdar finns områden med sådana kvalitéer. I det stora skogslandet i Norrland och norra Svealand har däremot det närmast heltäckande skogsbruket starkt reducerat möjligheterna att finna områden av detta slag. Samma sak gäller för den av människan med bebyggelse, odling och skogsbruk förändrade naturen i södra Sverige.

Det finns även andra förhållanden som begränsar förutsättningarna att utse nationalparker. Uppmärksamheten kring denna typ av naturvårdsobjekt gör att de förväntas ha särskilda kvalitéer som tydligt kan uppfattas och uppskattas av en större all-

mänhet. Besökare – inte bara från regionen utan från hela landet och även från utlandet – skall genom naturscenerier, speciella naturförhållanden eller biologisk mångfald kunna uppfatta parkerna som sevärdheter som är väl värda resan fram. Ansvariga myndigheter (Naturvårdsverket, länsstyrelserna) måste också bedöma att områdena är lämpade för den ökade ström av besökare som en nationalparksbildning leder till. Som exempel kan nämnas att flera skärgårdsområden har naturkvalitéer som gör att de skulle kunna bli nationalparker. Svårnavigerade vatten, brist på naturhamnar, begränsad tillgänglighet genom fågel- och sälskydd samt svårigheter med information och mottagning är dock faktorer som gör att många skärgårdar är mindre lämpliga att peka ut och marknadsföra som nationalparker.

Nämnda möjligheter och begränsningar är en del av bakgrunden till förslagen i den nya planen. Genomförandet av dessa skulle sammantaget innebära bättre geografisk spridning av nationalparkerna och väsentligt förbättrad representation av viktiga landskaps- och naturtyper. Av naturtyperna förstärks särskilt myrmarker och skärgårdar. Balans mellan olika delar av fjällregionen uppnås. Förfjällsregionen med dess vidsträckta naturskogar blir representerad. Limniska och marina miljöer har uppmärksammats i utredningen och områden med höga kvalitéer i dessa avseenden finns med bland förslagen. Ett toppskikt av Sveriges biologiskt och geologiskt mest värdefulla områden, som också är av särskilt värde för friluftsliv och naturupplevelser, får status och ökad uppmärksamhet som nationalparker.

En viktig faktor i nationalparksplaneringen är den representativa aspekten. Nationalparkerna skall väljas ut så att de på bästa sätt representerar de olika landskapstyperna och deras variationer i fråga om naturtyper, klimat, vegetation mm. Parkerna blir därmed ett utspritt och glest system av områden med särskilt höga kvalitéer. Däremot finns inget mål att inrymma en viss andel av landets natur eller av landets skyddade natur i nationalparker. De svenska skyddsformernas konstruktion innebär att den helt dominerande delen av de naturskyddade områdena i landet även i fortsättningen kommer att utgöras av naturreservat.

Det bör framhållas att denna utredning utgår från naturförhållanden och kriterier för nationalparker. Möjligheterna att praktiskt genomföra de enskilda förslagen har inte getts avgörande inflytande på urvalet av områden. Även om absoluta merparten av de marker som berörs ägs av staten

finns även marker i enskild ägo i flera områden. Diskussioner och förhandlingar om förvärv av privata marker är en normal del av naturskyddsarbetet som behövs i genomförandet av nationalparker liksom för många naturreservat. Den lokala förankringen och lösningar av markfrågor är därmed faktorer som starkt påverkar turordningen för parkernas genomförande.

Det bör också framhållas att förslagen till avgränsning av områdena är grova. Den detaljerade avgränsningen av enskilda områden måste studeras närmare när samråd om enskilda objekt inleds.

Förslag till nationalparkssystem

Nedanstående tabell ger en översikt över det föreslagna nya systemet av nationalparker i Sverige. Områdena är sorterade efter den indelning av landskapstyper som redovisas på sid 12.

Beskrivning av områden

Beskrivningarna av de föreslagna områdena är översiktliga och syftar till att redovisa huvuddragen av typiska terrängformer, dominerande vegetation och ibland även vissa karaktäristiska förekommande arter. Som stöd för områdesbeskrivningarna beskrivs även de aktuella landskapstyperna i inledande avsnitt. Områdena är därmed sorterade under de olika landskapstyperna med huvudsaklig ordning från norr till söder.

Områdenas avgränsning är ungefärligt markerade med bred röd gränslinje. Vid förslag till utvidgningar är befintliga nationalparker gränser markerade med tunn, mörkröd gräns.

Regioner Regions (page 12)	Befintliga NP Existing NP	Befintliga NP som föreslås utvidgas Existing NP proposed for extension	Förslag till nya NP Proposed new NP
Arktiska regionen			Tavvavuoma (s. 22)
Högfjällsregionen	Vadvetjåkka Abisko Sarek Padjelanta Stora Sjöfallet Pieljekaise	Sarek (s. 30) Padjelanta (s. 33)	Kebnekaise (s. 26) Vindelfjällen (s. 28)
Södra fjällregionen	Sånfjället Töfsingdalen Fulufjället		Vålådalen-Sylarna (s. 37)
Förfjällsregionen			Blaikfjället (s. 42) Rogen-Juttulslätten (s. 44)
Bergkullslätt	Muddus Store Mosse Hamra	Hamra (s. 51)	Koppången (s. 49)
Vålgig bergkullterräng	Björnlandet Skuleskogen Garphyttan Norra Kvill Söderåsen Stenshuvud	Björnlandet (s. 57) Skuleskogen (s. 59)	Reivo (s. 55)
Sprickdalslandskap	Tyresta Tiveden Tresticklan	Tiveden (s. 63)	
<i>Skärgårdar / marina landskap</i>	Djurö Ångsö Blå Jungfrun		Nämdöskärgården (s. 70) Sankt Anna (s. 73) Kosterhavet (s. 67)
Slättlandskap	Haparanda skärgård Färnebofjärden Gotska Sandön Dalby Söderskog	Gotska Sandön (s. 80)	Västra Åsnen (s. 78)
<i>Öland, Gotland</i>			Bästräsk (s. 84)

Arktiska regionen

- Befintliga nationalparker
- Förslag till nya nationalparker
- Förslag till utvidgade nationalparker

- Den arktiska regionen innehåller Sveriges enda tundraartade landskap
- Klimatet är strängt kontinentalt och växtligheten karg
- Palsmyrar, lav- och rishedar och grunda sjöar är typiskt
- Sommartid är fågellivet rikt med extremt stor täthet av häckande änder, vadare och tättingar
- Naturen är orörd, endast renskötsel bedrivs

SVERIGES arktiska landskap ligger i landets nordligaste hörn, ett relativt begränsat område nordost om Torneträsk upp till trekröset. Klimatet är strängt kontinentalt med kalla vintrar och korta, relativt varma somrar samt låg årsnederbörd. Landskapet utgörs av förfjällsterräng med små höjdskillnader. Enstaka avrundade fjäll ingår men huvudkaraktären bestäms av vidsträckt, släta plattåer och mjukt rundade bergkullar. I Norge övergår regionen i fjällterräng och höga massiv.

Denna begränsade region innehåller Sveriges

enda tundralandskap. Tundrabegreppet är inte entydigt men kan sammanfattas som slättland i arktiskt klimat där marken alltid är frusen ett stycke under ytan, s k permafrost. Vintertemperaturen går inte sällan ned till -40 grader samtidigt som snödjupet är ringa. Vissa områden är kalblåsta vintern igenom. Endast ett begränsat antal växter kan uthärda detta klimat. Barrträd förekommer inte. Vegetationen utgörs främst av torra eller skarpt torra ris- och lavhedar samt mosaiker av myrar, starrkärr och avloppslösa sjöar i landskapets sänkor. Dess-

utom finns halvfuktiga marker med dvärgbjörk och vide. Liksom i andra arktiska landskap är fågellivet mycket rikt med täta populationer av framförallt vadare, änder och tättingar.

Den kanske mest anslående och karaktäristiska delen av tundran är palsmyrarna. Palsar består av höga torvbildningar som uppkommit som en direkt följd av det stränga klimatet. De bildas på myrar i snöfattiga lägen där tjälen bara smälter i ytskiktet under sommaren. Palsarna lyfts upp av en kärna av frusen torv och islinser. Palsar om upp till sju meters höjd förekommer i området och hör till de mäktigaste som beskrivits.

Den arktiska regionen skiljer sig i väsentlig grad från all annan fjäll- och förfjällterräng i fjällregionen. Dess speciella karaktärer betingas mer av det nordliga läget än av höjden över havet. Följande citat kan ge en uppfattning om landskapets allmänna karaktär.

” Den svenska tundran kan sägas vara ett fattigt landskap, mättat med enslighet och melankoli. Men också fattigdomen hos ett landskap har sin trollmakt, när den blir tillräckligt stor. Själva tungsinnets och entonigheten har här sådana mått att de skapar en säregen skönhet. Inga andra trakter i Sverige har samma obegränsade vidd som tundran: avståndet förvandlar allt, får de hårda hedarna att skifta i mjuka, milda färgtoner och gör om lågfjällen till en lätt, blå konturlinje som svävar någonstans långt

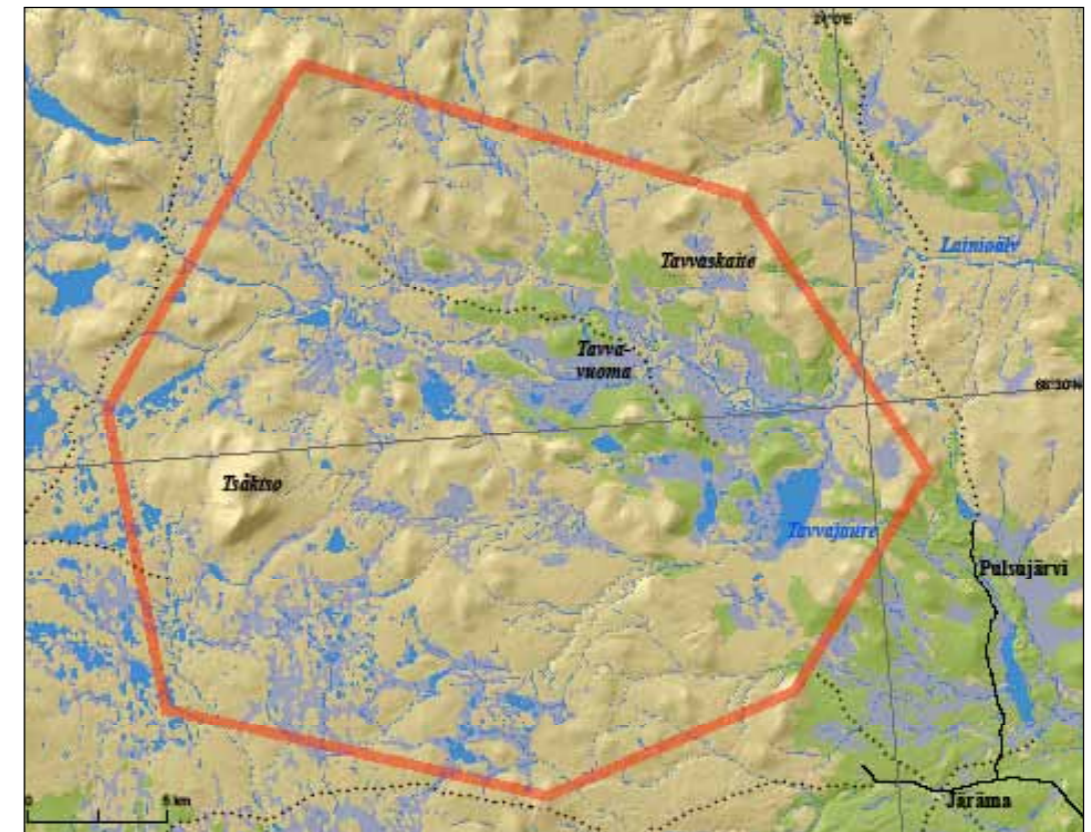
inne i himlen. Och ingenstans annars vilar landskapet under en så oerhörd rymd”

(Ur beskrivningen till Vegetationskarta över de Svenska fjällen, kartblad nr 1 Trerikströset-Naimaka)

Nationalparker

Den arktiska regionen saknar nationalparker. I dess centrala del finns ett område – *Tavvavuoma* – med mycket höga naturvärden som är väl lämpat att representera regionens natur i nationalparksnätet.

Tavvavuoma – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Tavvavuoma dalsänka samt fjället Tsåktso och Tsåktsoplatån i Kiruna kommun, Norrbottens län. Området omfattar ca 40 000 ha.

BESKRIVNING Tavvavuoma är ett stort våtmarkskomplex beläget i en sänka centralt i det stora högslätts- och tundralandskapet nordost om Torneträsk. Höjden över havet är ca 550 meter vilket gör att området ligger något under trädgränsen. Tavvavuoma innehåller den arktiska regionens största och bäst utvecklade palsmyrar. Koncentrationen av palsar saknar motsvarighet i Sverige. Våtmarkerna domineras i övrigt av en mosaik av blandmyrar, sjöar och vattendrag. På de mellanliggande fastmarkerna som delvis utgörs av vindlande åsar växer glesa hedbjörkskogar.

Tavvavuoma är känt som ett område med extremt rikt fågelliv. Ett 80-tal arter har påträffats av vilka minst hälften häckar. Mest anmärkningsvärt är dock individantalen. Antalet häckande par av

änder och vadare uppgår till i medeltal 70 per km² mot 8 per km² på myrar i södra Norrland. Vidare häckar mer än 300 par tättingar per km². Individrikedom av detta slag är ett välkänt fenomen för våtmarker i arktiska miljöer, men för svenska förhållanden är området unikt. Ett särdrag är även de fisktomma sjöar som finns i området. Dessa sjöar har rika förekomster av vissa kräftdjur som är viktig förutsättning för områdets population av alfågel.

Våtmarkskomplexet är även näringsområde för sällsynta rovfågelarter t ex kungsrör, jaktfalk, blå kärnhök och fjälluggla. Av andra förekommande typiska arter kan nämnas sångsvan, stjärtand, småspov, smalnäbbad, simsnäppa och myrspov. Området är upptaget på listan över internationellt betydelsefulla våtmarker (Ramsarkonventionen).

Omgivningarna till palsmyrarna utgörs av plåtår samt fjället Tsåktso. Tsåktso, med höjden 1 118 meter över havet, ligger väster om Tavvavuoma och

är ett ensamt mäktigt fjäll, vida synligt i landskapet. Nedanför fjället ligger Tsåktsoplatån – ett hed- och myrlandskap med utpräglad tundrakaraktär. På grund av varierad vegetation och många småsjöar är fågellivet även här mycket rikt.

MARKANVÄNDNING Området används för renskötsel, jakt och fiske. Utnyttjandet för vandring och friluftsliv är på grund av läget av ringa omfattning. Marken ägs av staten genom Fastighetsverket.

BEDÖMNING Tavvavuoma med angränsande fjäll och hedar är en representativ del av den arktiska regionen med ett tvärsnitt av dess natur- och vegetationstyper. Det är dessutom den biologiskt sett mest värdefulla delen av regionen. Tundramiljön med de anslående palsmyrarna är i sig unik för landet och en stor sevärdhet. Tavvavuoma är väl lämpat som nationalpark med extensivt friluftslivsutnyttjande.

- Högfjällsregionen har hög medelhöjd över havet och stora sammanhängande kalfjällsområden.
- Regionens centrala delar – Sarek, Kebnekaise – har alpin relief. Glaciärnischer och levande glaciärer sätter prägel på landskapet. Även djupa dalar kan ha skoglös fjällhed.
- Fjäll med avrundad relief och fjällslätter är vanliga utanför de centrala delarna. Fjällbjörkskog har stor utbredning i lägre terräng.
- Huvuddelen av regionen är orörd natur endast påverkad av den samiska kulturen.

HÖGFJÄLLSREGIONEN omfattar Lapp-landsfjällen och en del av norra Jämtlands fjällvärld. Landskapet har hög medelhöjd över havet och stor andel kalfjäll. Topografin har vissa genomgående karaktärer. Fjällmassiven är sålunda avrundade i väster, höga och branta i de centrala delarna och avslutas åt öster med flacka plataer. Särskilt branta fjäll med alpin karaktär finns inom Sarek-Kebnekaise i regionens norra del.

Högfjällsregionens topografi är orsakad av den kaledoniska bergskedjans bildningssätt. I stort sett hela

den svenska delen av fjällkedjan utgörs av överskjutningsskällor. Skällorna består av bergartsskikt som i flera lager skjutits in västerifrån över urberggrunden. De centrala, högre massiven består av omvandlade, hårdare skällbergarter som motstått erosion, medan de lägre, västra delarna utgörs av mer lättvittrade bergarter.

En bidragande orsak till högfjällsregionens skarpa relief är de allmänt förekommande glaciärnischer. Dessa uteroderade, skålformiga sänkor vid toppar och längs fjällslutningar ger branter och kammar som påtagligt skärper fjällens former.

Skillnaden i bergarternas hårdhet och mineralinnehåll märks tydligt i vegetationens sammansättning. De västra delarna med ofta kalkrika skifferbergarter utgör rikområden medan de centrala massiven och östra plåtarna är betydligt fattigare. Rikområdena innehåller frodigare och framför allt artrikare vegetation. Än mer slående är skillnaden mellan fjällbergarterna och det fattiga underliggande urberget som här och var ligger blottat i sk fönster.

Högfjällsregionen ligger längs en 40 mil lång nord-sydlig sträcka. Stora delar är sammanhängande kalfjäll. Dalgångar med björkskog tränger på vissa platser in österifrån. Vid avslutningen åt öster finns som regel en brett björkskogsbälte mellan fjällhedarna och barrskoglandet. Vegetationen i övrigt är tydligt zonerad och domineras av rishedar och ängar på lägre nivåer, vilka högre upp övergår i gräshedar. I högfjällen upptar blockmarker, permanenta snöfält och glaciärer stora ytor.

Klimatet är kyligt oceaniskt med hög nederbörd i de västra delarna. De högsta nederbörds mängderna kommer i fjällområden med direktkontakt med västvindar, t ex Sarek, Kebnekaise, Sulitelma. Längre österut och i synnerhet i lä bakom högre massiv är nederbörden låg och klimatet mer kontinentalt.

Jämförd med den södra fjällregionen har högfjällsregionen betydligt högre medelhöjd över havet, brantare och högre fjäll och större, sammanhängande kalfjällsområden. Landskapspräglade glaciärnischer och

större, levande glaciärer förekommer nästan enbart inom denna region. Vegetationszoneringen är också starkt förskjuten nedåt i höjdnivå inom högfjällsområdet. Detta innebär att även djupare dalgångar kan upptas av fjällhed medan de i den södra regionen i regel är beväxta med björk- eller barrskogar.

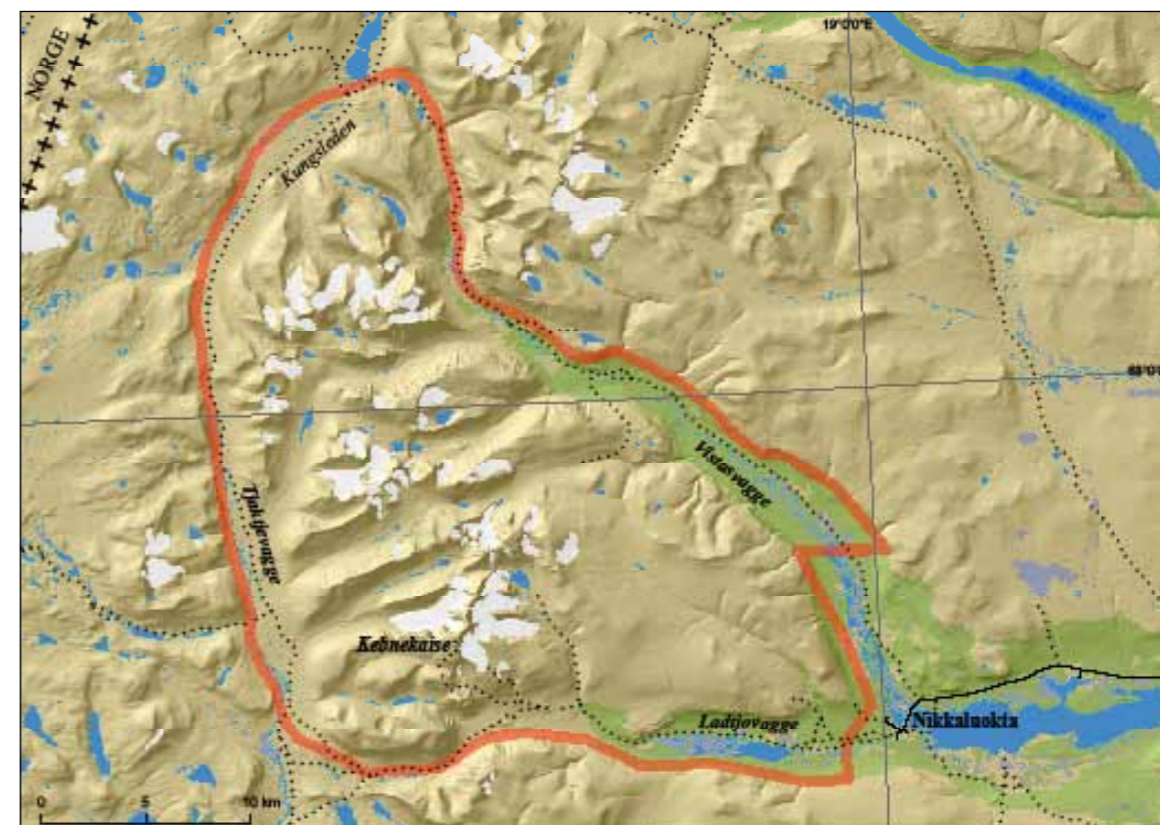
Högfjällsregionen innehåller Sveriges mest storartade landskap och den av människan minst förändrade naturen. Inget annat område i Europa har lika höga kombinerade kvalitéer av vidsträckt vildmark och monumentalt landskap. Här finns fortfarande möjlighet till exklusiva upplevelser av ursprunglig natur och till veckolånga enskilda vildmarksvandringar.

Nationalparker

Högfjällsregionen innehåller sex nationalparker varav tre – *Sarek, Padjelanta, Stora Sjöfallet* – ligger intill varandra och bildar ett landskapstäckande område med enastående värden. Dessa parker omfattar 95% av nationalparksarealen i högfjällsregionen. De övriga tre – *Vadvetjåkka, Abisko, Pieljekaise* – är små och omfattar begränsade ytor fjällterräng med specifika värden.

I denna plan föreslås tillskott av två nationalparker – *Kebnekaise* och *Vindelfjällen*. Områdena representerar andra delar av högfjällsregionens natur än de befintliga, stora nationalparkerna eller har annan typ av tillgänglighet för besökare. Vidare föreslås utvidgningar av *Sarek* och *Padjelanta* med tre mindre områden med höga naturvärden.

Kebnekaise – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Kebnekaise högfjällsområde i Kiruna kommun, Norrbottens län. Arealen är ca 65 000 ha.

BESKRIVNING Kebnekaise är med 2 103 meter över havet Sveriges högsta fjäll. Denna högsta topp ingår i en serie nästan lika höga kammar i ett sammanhängande magnifikt fjällandskap med glaciärer, branter och djupa dalgångar. Området avgränsas av en triangel av djupa dalar – Vistasvage, Ladtjovagge, Tjaktjevagge. Dess enda motsvarighet i Sverige vad gäller alpin karaktär finns i Sarek, 6 mil söderut.

Bergarterna som bygger upp Kebnekaisemassiven består främst av hårda, mörka amfiboliter som både bildar milslånga kammar och avskilda toppar. Glaciärer, snölegor och blockhav dominerar på hög höjd och vegetation saknas här så gott som helt. Gräs- och rishedar kommer in i dalgångar först på ca 1 200 meters höjd. Massivens glaciala former är mycket välutbildade. Flera glaciärer har byggt upp

moränryggar längs sidorna och framför fronterna. Stora ändmoräner finns vid Vaktpostglaciären, Tarfalagglaciären och Isfallsglaciären.

De omgivande dalarna ligger på en höjd av 500-700 meter över havet vilket innebär en relativ höjdskillnad mellan toppar och dalar om mer än 1 500 meter. Tjaktjevagge i väster ligger högst och över fjällbjörkzonen. Här finns utbredda ängsmarker som på grund av kalksten i berggrunden har rik flora med bland annat lapsk alpro, fjällsippa och purpurbräcka. Vistasvage och Ladtjovagge förenas i sydost vid Nikkaluokta och fortsätter mot öster i en bred sänka med en stor sjö. Dessa dalgångars sidor är beväxta med fjällbjörkskog varav en påfallande stor andel av örtrik ängstyp. I båda dalarna finns också omfattande deltaområden med en mängd kanaler, småsjöar och meandrande älvlopp. Deltaländerna har områdets rikaste djurliv med artrik sammansättning av änder och vadare.

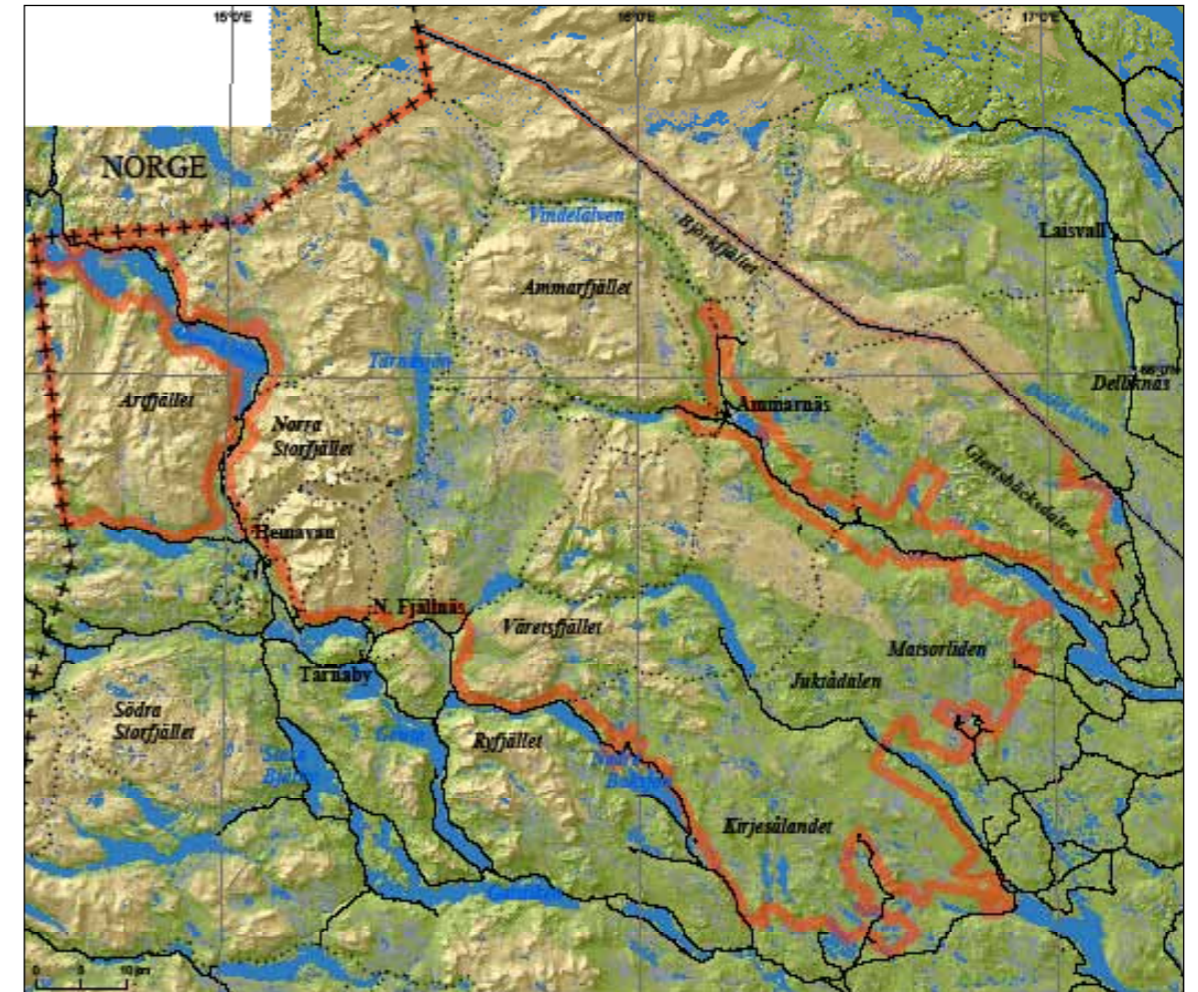
En speciell företeelse i vegetationen är den markanta zonering som finns på kort sträcka t ex i Tarfalavagge, från dalbottens rika ängsskogar till högalpina blockhav. Intressanta är även de utpostlokaler av tallurskog som når fram till området.

Kebnekaise är ett klassiskt område för fjällturism. Kungsleden passerar i Tjaktjevagge och vandringsleder finns även i de två andra dalgångarna. Klättring och bestigning av toppar har lång tradition. Även forskning om geologi och glaciologi har bedrivits under lång tid och i Tarfalavagge finns en vetenskaplig station.

MARKANVÄNDNING Området ägs av staten genom Fastighetsverket och används för renskötsel, jakt, fiske och friluftsliv.

BEDÖMNING Förslag till nationalpark i Kirunafjällen fanns med i 1989 års nationalparksplan. Det omfattade ett mycket stort område från riksgården mot Norge norr om Torneträsk ned till Kebnekaise i söder. Detta nya förslag är modifierat och begränsat till det mest anslående högfjällsområdet. Fjällnaturen här är likartad de alpina delarna i Sarek. Det är dock mer lättåtkomligt än Sareks vildmark och väl-etablerat som turistmål. Området är lämpat att lyfta fram som nationalpark som särskilt anslående exempel på högnordisk fjällnatur.

Vindelfjällen – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Vindelfjällens naturreservat öster om Umeälvens dalgång i Sorsele och Storumans kommuner, Västerbottens län. Dessutom ingår 5 mindre områden från Naturvårdsverkets och länsstyrelsernas inventering av statliga skogar 2003. Området omfattar totalt ca 560 000 ha.

BESKRIVNING Den föreslagna nationalparken representerar högfjällsregionens södra del samt den norra delen av förfjällsregionen. Den innehåller ett tvärsnitt av regionernas naturmiljöer från fjällrandplatåerna och barrskogarna i öster till högfjället i väster. Av fjällen är Björkfjället, Ammarfjället och Norra Storfjället mest markerade. Fjällen har den avrundade relief som är typisk för södra delen av högfjällregionen, men är ändå genom hög resning och branta sluttningar av monumental, delvis alpin karaktär. Det senare gäller främst

Norra Storfjället som når nära 1 800 meter över havet. I områdets östra delar planar fjällen ut till vidsträckt, flacka lågfjäll vilket särskilt väl märks på Björkfjället. Avslutningen åt öster utgörs av förfjällterrängens karaktäristiska fjällrandplatåer och grunda, barrskogsbevaxta dalgångar.

Vindelfjällen ger en utmärkt bild av Lapplandsfjällens naturförhållanden och mångformighet. Området innehåller även en sällsynt tät koncentration av värdefulla skogar. Av dessa är Dellikälven, Kirjesäländet, Giertsbäcksdalen och Juktådalen-Matsorliden fjällurskogsområden av högsta värdeklass. I direkt anslutning finns ytterligare 5 värdefulla skogar som kartlades vid Naturvårdsverkets och

länsstyrelsernas inventering av statliga skogar 2003, bland annat det omtalade Arvliden. Även dessa delar ingår i förslaget till nationalpark. Av skogar i övrigt finns omfattande fjällbjörkskogar bl a i Vindelådalen och kring Tärnasjön. Ängsbjörkskogar med yppig flora förekommer främst i områdets västra delar.

Bland övriga särskilt värdefulla delar kan nämnas Artfjället som har artrik flora och stora grottsystem samt Tärnasjön, en av fjällvärldens större sjöar med speciella limnologiska förhållanden och en omfattande övärld. Tjulträskan vid Ammarnä samt Överstjuktan i Juktådalen är andra vackra sjöar. Vindelådalen med den oreglerade, mäktiga Vindelälven utgör vidare en av områdets största naturkvaliteér. Ytterligare ett flertal orörda, forsande eller strömmande vattendrag ingår i det naturliga landskapet.

Geomorfologin i området spänner över ett stort register med många både unika och representativa terrängformer. Vidare finns myrmarker och andra våtmarker av högt värde bl a från ornitologisk synpunkt. Tärnasjön är upptagen på listan över våtmarker av internationell betydelse (Ramsarkonventionen). En annan känd fågelrik våtmark är Marsivagge i Ammarfjället. Områdets fauna är anmärkningsvärt rik. Här förekommer ca 130 häckande fågelarter och ett flertal däggdjur. Bl a finns fjällräv, björn, lo, järv, utter, kungsörn, jaktfalk och sångsvan.

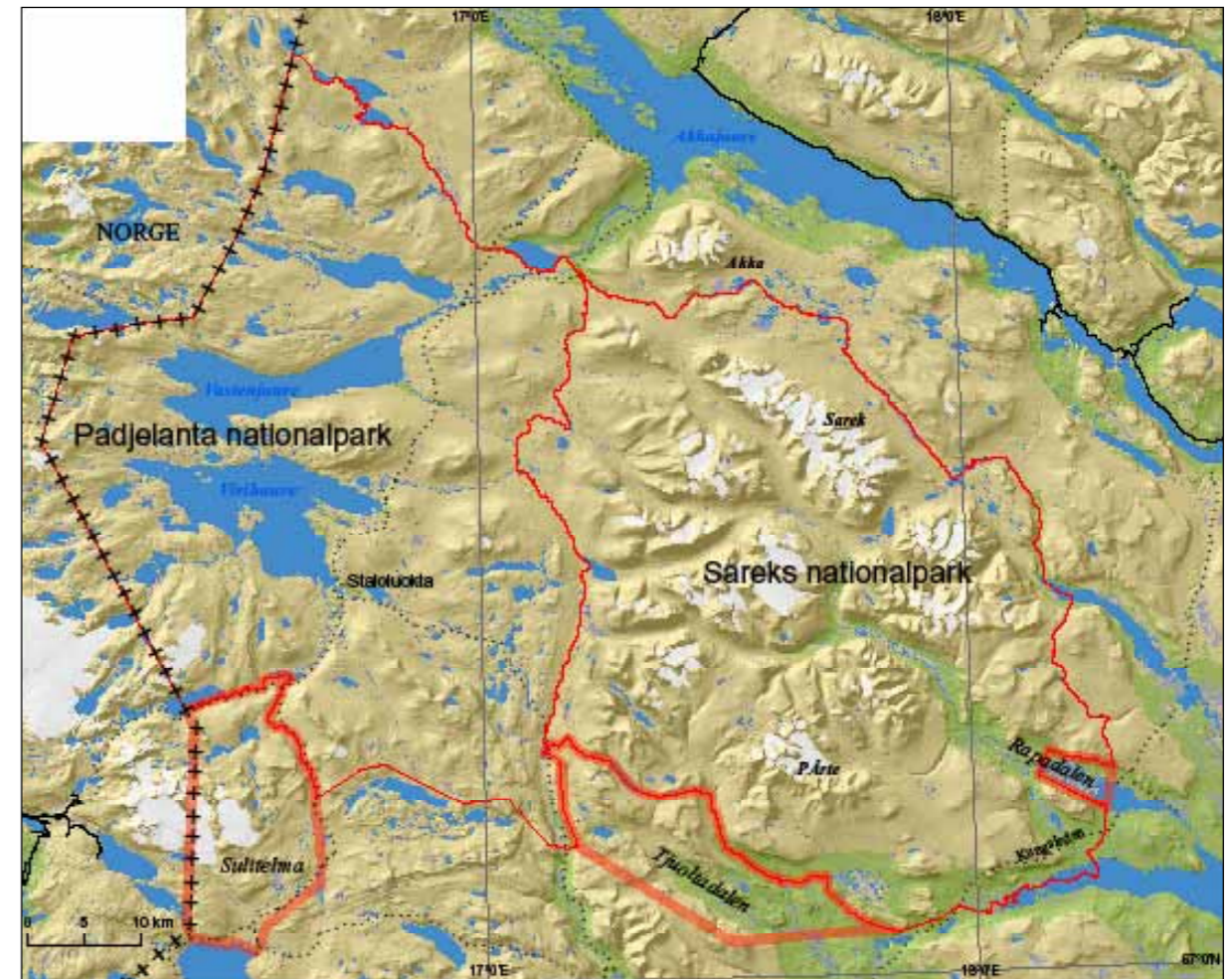
Den föreslagna nationalparken är lätt att besöka genom vägarna till Ammarnä och Hemavan. Dessa platser bildar utmärkta baspunkter för fjällvandringar. Områdets storlek och mångfald av intresseväckande naturföreteelser gör det attraktivt för olika typer av

friluftsliv. Bland annat är ledsystemet väl utbyggt och området genomkorsas av Kungleden.

MARKANVÄNDNING Hela området används för renskötsel, jakt, fiske och friluftsliv. Marken ägs av staten genom Fastighetsverket, mindre delar av enskilda.

BEDÖMNING Området är ett mycket stort, mångformigt, orört vildmarksområde som på ett utmärkt sätt representerar den södra delen av högfjällsregionen och en del av förfjällsregionen. Det innehåller en rad intressanta, sevärd naturföreteelser och ett rikt djurliv. Området är väl lämpat att avsättas som Sveriges och Europas största nationalpark.

Sareks nationalpark – förslag till utvidgning

OMFATTNING Sareks nationalpark ligger i norra Lapplands fjällvärld i Jokkmokks kommun, Norrbottens län. Förslaget till utvidgning omfattar Rapadalens delatland i sjön Laidare med en areal om ca 2 000 ha samt Tjuoltadalen vid Sarekfjällens avslutning åt söder med en areal om ca 20 000 ha.

BESKRIVNING Sarek inrättades 1909 och är med 197 000 ha landets näst största nationalpark. Det är ett överväldigande alpint landskap med höga, branta fjällmassiv, trånga dalgångar och vilt forsande vattendrag. Inom parkens gränser finns ca 200 massiv nästan alla över 1 800 m och ca 100 glaciärer. Sarek är Sveriges mest utpräglade vildmark och ett område med särskilt storslagen och vacker natur. Det har även ett värdefullt djur- och växtliv.

Rapadalen är Sareks största dalgång. Dalen börjar mitt i parken och samlar tillrinnande vatten från ett stort antal sidodalar. Mitt i Rapadalen

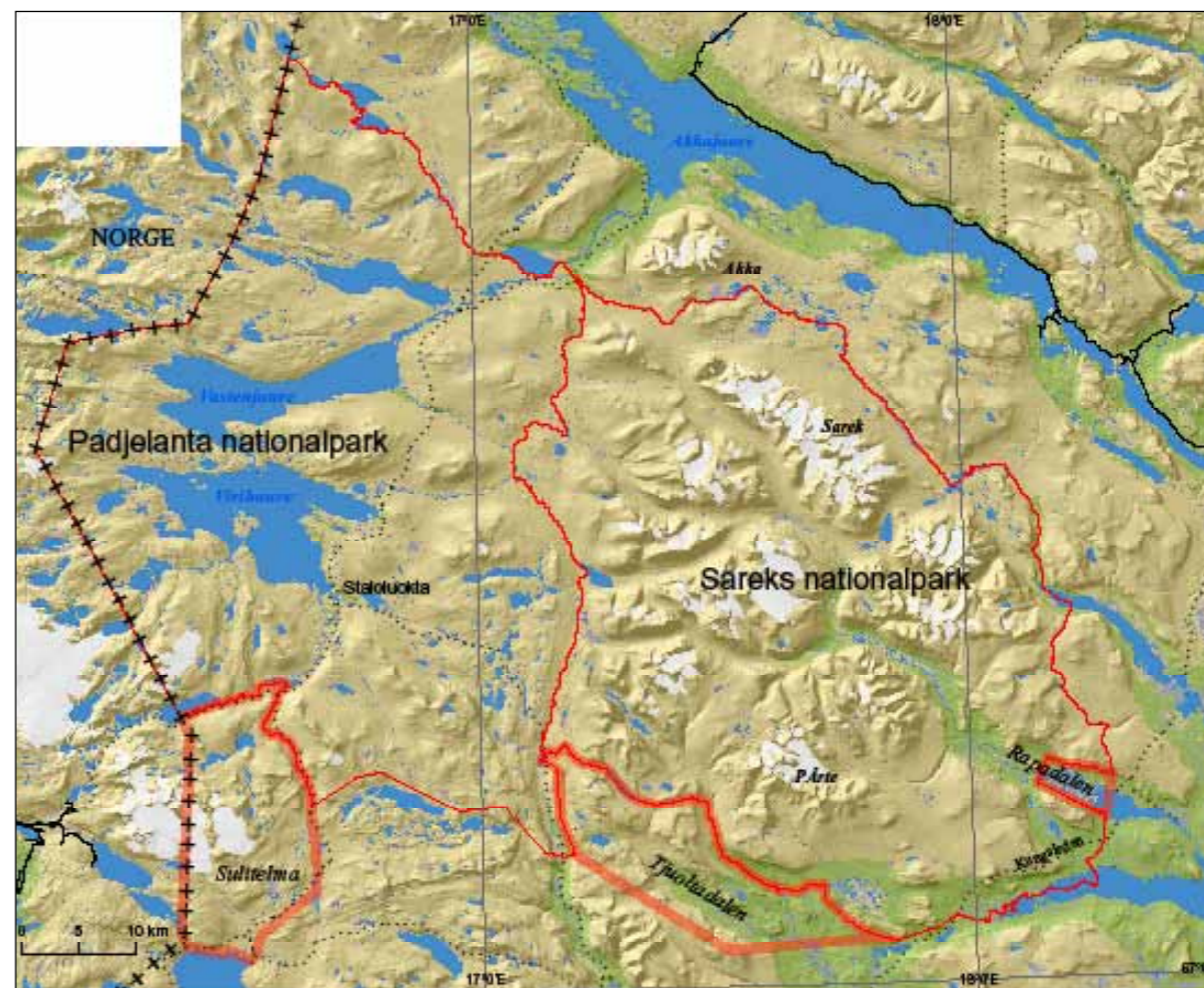
rinner älven Rapaätno som för med sig stora slam-mängder från ett 30-tal glaciärer. Slammet avsätts främst i Rapadeltat i sjön Laidare. I deltat, som är det snabbast tillväxande deltat i Sverige, grenar sig vattnet i ett komplex av älvfåror och laguner. Deltat bildar Rapadalens avslutning och omges av 600 m höga fjällstup. Landskapsbildningen är helt enastående och är den förmodligen mest kända – mest avbildade – fjällmiljön i Sverige. Området har även ett rikt fågelliv framförallt vad gäller änder och vadare och är upptaget på listan över våtmarker av internationell betydelse (Ramsarkonventionen). Dalgången är även känd för sin population av skyddade, storvuxna älgar som betar i deltat och är även viktig lokal för björn, lo och järv.

Tjuoltadalen ligger i nordväst-sydostlig sträckning och ansluter till Sareks sydvästra gräns. Längst i väster ansluter gränsen till Padjelanta. Tjuoltadalen är känd på grund av sin orörda karaktär vilket främst visar sig i de starkt urskogsartade skogarna. I dalens nedre del finns anslående urskogar av tall och gran och i den inre delen täcker orörda björkskogar dalens sidor. Särskilt de nordvästra sluttningarna har ängsbjörkskogar med högväxt flora. Likartad vegetation finns i Njåtosvage som ligger norr om och parallellt med Tjuoltadalen. Tillsammans bildar dalarna en av Sarekområdets viktigaste viltbiotoper. Här finns bland annat älg, björn, järv och lo.

MARKANVÄNDNING Rapadeltat används för renskötsel, jakt och fiske. Det är också en klassisk port för besökare till Sarek. Staten genom Fastighetsverket är markägare på en del av området och resterande del ägs samfällt av enskilda, Svenska Naturskyddsföreningen och staten genom Naturvårdsverket. Tjuoltadalen ingår i naturreservatet Kvikkjokk-Kabla Fjällurskog och används för renskötsel, jakt och fiske. Marken ägs av staten genom Fastighetsverket.

BEDÖMNING Rapadeltat är ett mycket värdefullt område i sig och en viktig del av Rapadalens och Sareks helhet. Området är den kanske mest anslående och vackra miljön i den svenska fjällvärlden. Det faktum att deltat idag inte ingår i nationalparken är svårt att förstå. Även Tjuoltadalen med dess orörda, viltrika skogar har sådana naturvärden att detta område bör ingå i Sareks nationalpark som därmed får ytterligare kvalitéer och en bra avslutning åt sydväst.

Padjelanta nationalpark – förslag till utvidgning

OMFATTNING Padjelanta nationalpark ligger väster om Sareks nationalpark i Jokkmokks kommun, Norrbottens län. Förslaget till utvidgning omfattar Sulitelmaområdet vid parkens sydvästra gräns fram mot gränsen till Norge. Området omfattar ca 23 000 ha.

BESKRIVNING Padjelanta är med 198 400 ha Sveriges största nationalpark och inrättades 1962. Den domineras av böljande högslätter, mjukt formade fjällryggar och stora sjöar. Slätterna ligger mestadels över fjällbjörkzonen och parkens vegetation består främst av blomsterrika ängsmarker. Floran gynnas av kalkrik berggrund och hör till den rikaste i fjällvärlden. Området är anslående vackert och har genomgående vandringsleder och fjällstationer.

Den föreslagna utvidgningen avser Sulitelmaområdet som är ett alpint högfjällsmassiv med landets två

största glaciärer. Den östligaste av dessa har en areal om ca 1 000 ha. Terrängformerna präglas av glaciärernas verksamhet vilket visas av markanta änd- och sidomoräner och andra former. Glaciären Salajenka har landets största glaciärport ur vilken smältvattenströmmen Lariojåkkå rinner. Vattendraget mynnar i sjön Pieskehaure och avsätter där ett delta, s k sandur av stort vetenskapligt intresse. Inom området finns även höga fjäll med toppar upp till 1 870 meters höjd.

Vegetationen i området karaktäriseras mest av rishedar som övergår i ängsmarker och gräshedar på högre höjd. Vid Pieskehaure finns högörtängar som är artrika liksom det botaniskt intressanta deltat. Djurlivet är koncentrerat till deltat med dess sjöfågel-fauna.

MARKANVÄNDNING Området används främst för renskötsel. En vandringsled går genom den sydöstra delen. Marken ägs av staten genom Fastighetsverket.

BEDÖMNING Gränsen för Padjelanta nationalpark gör en omotiverad inbuktning vid Sulitelma. Detta området med stora glaciärer och högfjäll är av högt naturvårdsintresse och bildar naturlig avslutning av Padjelanta söderut och mot Norska gränsen. Det bör införlivas i nationalparken som därmed tillförs ytterligare stora kvalitéer och sevärdheter.

Södra fjällregionen

- Södra fjällregionen utgörs av flera delområden åtskilda av förfjälls-terräng. En del massiv ligger isolerade i barrskogslandet.
- Fjällmassiv med brant och hög relief finns i regionens centrala del väster om Storsjön i Jämtland. Övriga delar har lägre och mer avrundade fjäll.
- Barr- och björkskogar är vanliga i dalgångar och på fjällens sidor.
- Växlingen mellan fjäll och till stor del naturliga barrskogar ger ett mångformigt, vackert naturlandskap.

SÖDRA FJÄLLREGIONEN omfattar Dalarnas, Härjedalens och huvuddelen av Jämtlands fjällandskap. Det utgörs inte på samma sätt som högfjällregionen av sammanhängande fjällhedar utan är uppdelat på flera, åtskilda områden. De mellanliggande markerna utgörs i regel av barrskogsbeväxt förfjälls-terräng i form av breda dalgångar eller platåer. Större sammanhängande områden med ren fjällnatur finns framför allt i västra Jämtland, väster om Storsjön. Här finns även fjäll av alpin karaktär med skarp relief och höga toppar, sär-

skilt inom Sylarna-Helagsmassiven. I dessa massiv finns även den svenska fjällkedjans sydligaste glaciärer. För övrigt domineras den södra fjällregionen av mjukt rundade former vilka är särskilt typiska inom Dalafjällen. I Dalarna och Härjedalen finns även östliga, isolerade fjäll som höjer sig upp ur barrskogslandet.

Huvuddelen av den södra fjällregionen har samma bildningssätt och topografiska grundkaraktär som beskrivits för högfjällsregionen. Längst i söder upp till Idretrakten utgörs dock fjällen av

avvikande bergarter och former. Detta märks särskilt inom Fulufjället som består av sandsten och har en för denna bergart typisk, plåtårtad övre del utan markerade toppar.

Vegetationen i den södra fjällregionen kännetecknas bl a av att björkskogsbältet i regel är svagt utformat. Istället växer barrskog ofta långt in i dalgångarna och upp på fjällens sidor. Särskilt påtagligt är detta i västligaste Jämtland och i Dalafjällen. I dessa delar möts barrskog och kalfjäll på ett sätt som är ovanligt i den övriga fjällkedjan. Vegetationen i övrigt – med fördelning på rikare och fattigare områden – visar samma huvuddrag som i högfjällsregionen. Ett markant undantag gäller dock för de sydligaste fjällen, utanför fjällbergarterna. Vegetationen är här extremt fattig och domineras helt av ljung- och lavhedar.

Klimatet inom södra fjällregionen varierar starkt. Norra och centrala Jämtland påverkas av västvindar som kommer in genom pass i fjällkedjan och ger oceaniskt klimat med utjämnad temperatur sommar och vinter och hög nederbörd. Inom Härjedalen och Dalarna råder motsatt, kontinentalt klimat. Effekterna av denna variation märks tydligt i vegetationen. De sydliga, torra fjällområdena omgärdas således i huvudsak av tallskogar, de nordliga, fuktigare, av granskogar. Vidare är vegetationszonerna förskjutna nedåt inom de oceaniskt påverkade fjällen.

Sammanfattningsvis skiljer sig den södra fjällregionen från högfjällregionen främst genom lägre och mer avrundad topografi, mer uppstyckade kalfjällsområden och en närmare kontakt mellan fjällhed och barrskog.

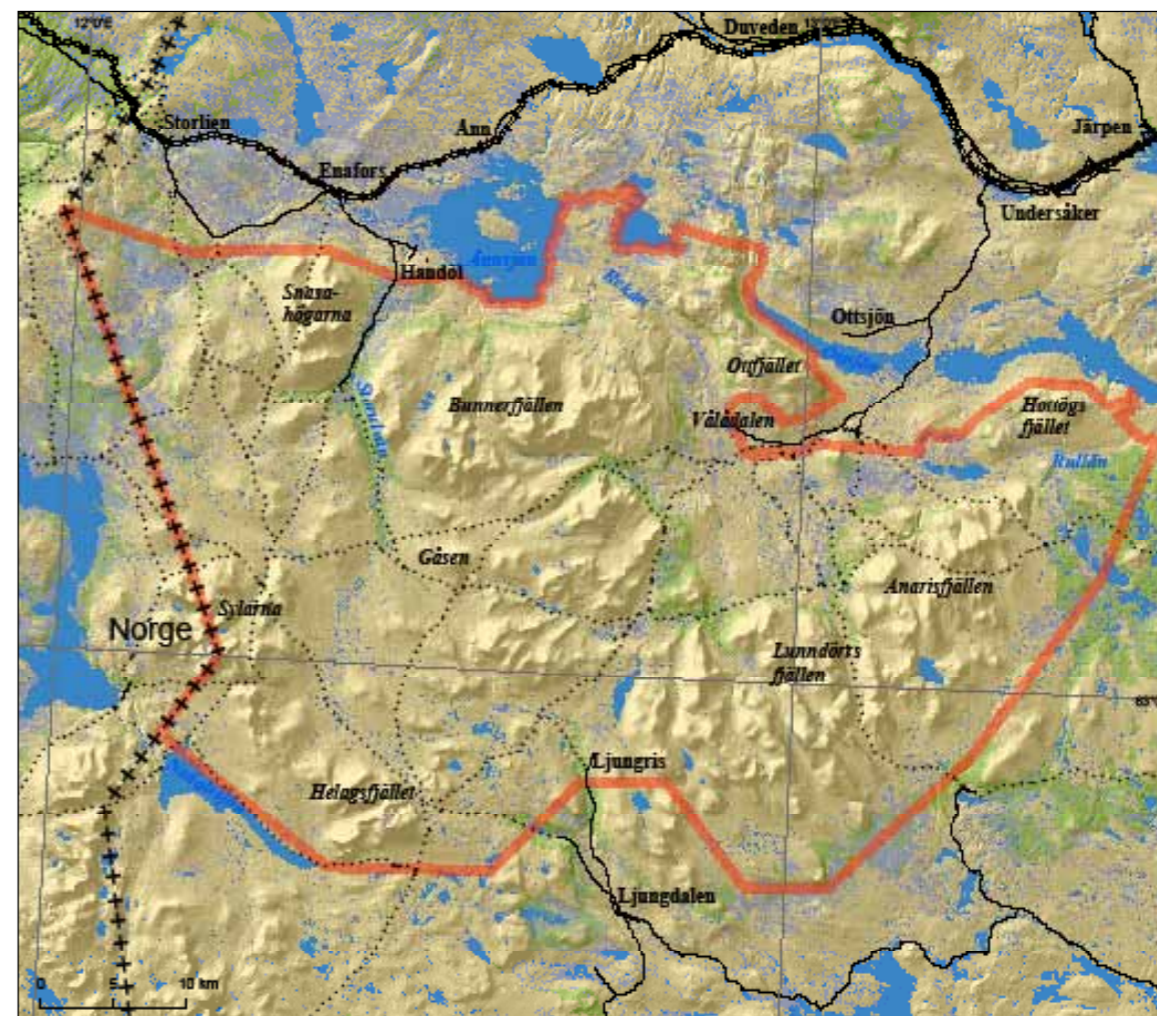
Den södra fjällregionen är mer lättillgänglig och över lag mindre krävande att uppleva än högfjällsområdet. Naturen är storslagen och varierad. De enskilda fjällområdena har ofta specifika, intressanta karaktärer bland annat i övergångarna till förfjällsterrängen. Mötena mellan fjällnatur och urskogsartade barrskogar ger genuin, vacker vildmarks-karaktär. Goda förutsättningar finns för omväxlande friluftsliv i skogs- och fjällterräng.

Nationalparker

I den södra fjällregionen ligger nationalparkerna *Sonfjället*, *Töfsingdalen* och *Fulufjället*. Sonfjället är ett ensamt fjäll som reser sig ur skogslandet i centrala Härjedalen. Töfsingdalen är en liten blockrik dalgång i norra Dalarna. Fulufjället ligger i regionens sydligaste del och har säregen karaktär och speciella värden som sandstensfjäll. Fulufjället ligger dessutom utanför renkötselområdet vilket ger särskilda effekter på vegetationen.

Befintliga nationalparker är relativt små och ligger långt söderut i regionen. Goda möjligheter finns att komplettera med ett stort och mångfacetterat område, *Vålådalen – Sylarna*, i regionens centrala del.

Vålådalen – Sylarna – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Området ligger i den jämtländska fjällvärlden, ett stycke söder om Åre-Storlien i Åre och Bergs kommuner. Det utgörs av Vålådalens sänka med omgivande fjäll samt fjällvärlden västerut till riksgränsen. Arealen är ca 230 000 ha.

BESKRIVNING Området utgör den centrala delen av södra fjällregionens största sammanhängande fjällområde. Det innehåller ett landskap med stor variation vad gäller topografi, geologiska förhållanden, klimat och växtlighet. Höga fjäll med spetsiga toppar finns i de västra delarna där Sylarna och Helags är särskilt framträdande. Dessa fjällmassiv reser sig över 1 700 m ö h och har den tydligaste alpina karaktären i den södra fjällregionen. I Helagsmassivet finns också den svenska fjällkedjans sydligaste glaciärer. Även de östra fjällen har drama-

tiska former, delvis skapade av stora nord-sydliga dalgångar. Topparna är däremot mer avrundade. I den östra delen ligger även den stora, skålformade Vålådalssänkan med de anslutande smalare dalgångarna Rulldalen och Rekdalen.

Inom detta vidsträckta område finns ett stort antal vegetationstyper. De västra fjällen innehåller kalkrika, lättvittrade bergarter. På fjällens sydbranter förekommer mycket artrik och botaniskt intressant sydberg flora. I öster bildar Vålådalssänkan en speciell miljö. Hela dalgången täcks av i stort sett sammanhängande grandominerade barrskogar till en areal av nära 30 000 ha. Björkskogar förekommer längs vattendragen i dalgångens botten men har i övrigt rela-

tivt liten utbredning. Vålådalens skogar är orörda av modernt skogsbruk. Vissa delar – framför allt i öster – är urskogsartade med grova tallar, torrakor och upp till 400 år gamla träd.

Till områdets många geologiskt intressanta delar hör Gröndalsdeltat nordost om det mäktiga Lunn-dörrpasset. Gröndalsdeltat är fjällvärldens troligen mest välutbildade isälvscomplex bestående av terrasser, dödisgropar, erosionsbranter och åslandskap.

Den föreslagna nationalparkens centrala och östra del är känd som ett av fjällkedjans viktigaste tillhåll för hotade eller sällsynta djurarter. Här finns bl a jaktfalk, kungsörn, berggöv, dubbelbeckasin, järv och lodjur. Området är även i övrigt viltrikt med starka stammar av bl a hare, skogshöns och mård. Till de speciella företeelserna hör sjöar med genetiskt intressanta, dubbla populationer av röding och öring.

Vålådalens hotell och sportanläggningar i anslutning till den föreslagna nationalparken är centrum för sportaktiviteter och utgångspunkt för fjällvandringar. Söderifrån bildar Ljungdalen utgångspunkt. Inne i området finns ett flertal fjälleder och övernattningsstugor. Lederna inom triangeln i Sto-

rulvån-Blåhammaren-Sylarna i den västra delen hör till de mest frekventerade i de svenska fjällen. Området har också fjällvärldens tätaste nät av statliga leder.

MARKANVÄNDNING Hela området används för renskötsel, jakt och fiske. Friluftslivet är omfattande men koncentrerat till lederna. Områdets östra del – Vålådalen, Bunnerfjällen m m – är avsatt som naturreservat. Marken ägs av Staten genom Fastighetsverket, mindre delar av bolag och enskilda.

BEDÖMNING Området innehåller ett varierat fjäll- och fjällnära landskap med mycket höga naturvärden. Terrängformerna är storslagna och innehåller geologiska former av stort intresse. I Vålådalen ger kombinationen av barrskogar och fjäll en vacker vildmarkskaraktär. Området har ett etablerat friluftsliv, ett väl utvecklat nät av leder och övernattningsstugor och är lätt att nå via vägar och järnväg. Sammantaget är det en väl lämpad nationalpark i den södra fjällregionen.

- Förfjällterrängen utgörs av vidsträckta, högt liggande platåer med spridda berg och lågfjäll.
- Glesa tallskogar, ljunghedar, sjöar och myrar är typiska för den södra delen av regionen.
- I den norra delen dominerar platåerna av granskogar och myrmark.
- Inom regionen finns stora ytor orörd natur och huvuddelen av landets mest värdefulla urskogsområden.

FÖRFJÄLLSREGIONEN omfattar landskapet närmast öster om den egentliga fjällterrängen från södra Dalarna till Hornavan i Lappland. I söder utgörs den av vidsträckta platåer omkring 600-700 meter över havet med enstaka spridda berg eller låga fjäll. Längre norrut delas platåerna av stora, i regel sjöutfyllda dalgångar. Ännu längre norrut, runt om Hornavan, upplöses platåerna i mindre massiv och isolerade berg eller lågfjäll.

På grund av speciella förhållanden under inlandsisens avsmältning har en stor del av regionen

ett mäktigt moräntäcke. Detta har gett goda förutsättningar för utveckling av moränens egna former. Drumliner är vanliga i öppen, flack terräng, rogenmorän i terrängens sänkor. Mycket välutbildade, för geologin klassiska områden förekommer.

Dalarna-Härjedalens förfjällsterräng har fattig berggrund och kontinentalt klimat. Detta har gett upphov till en relativt karg växtlighet. Tallen är det helt dominerande trädslaget och växer i glesa, ibland närmast parkartade bestånd. Granskogar förekommer främst i öst- eller nordvända sluttningar. Den

karga växtmiljön understryks på många håll av småbruten blockig terräng, ibland rena blockhav med extremt glesa trädbestånd.

Den norra delen av förfjällsregionen har mer maritimt klimat och högre nederbörd. Höjdskillnaderna är även större än i den södra delen. Fjällrandplatåer är typiska och bildar tydliga, storskaliga landskapselement. Vegetationen domineras helt av granskogar som är magra och glesa på platåernas övre delar men rikare och mer högväxta i sluttningarna. Granskogarna är ofta blandade med björk och i regel finns ett brett bälte av björkskog i övergången mellan barrskoglandet och fjällheden.

Karaktäristiskt för hela förfjällsregionen är den markanta blandningen av olika naturtyper, framför allt skog och myr. Den flacka terrängen och det kyliga klimatet är gynnsamt för myrbildning. Myrarna kan ibland vara stora, terrängtäckande som på Blaikfjället i Västerbottens län, men bildar oftast mosaikartade blandningar med barrskogar.

Från floristisk synpunkt är förfjällsregionen fattig jämförd med intilliggande fjällregioner. Den innehåller dock mycket höga kvalitéer om man ser till den totala vegetationen och den låga graden av kulturpåverkan. Stora delar är vidsträckt orörda

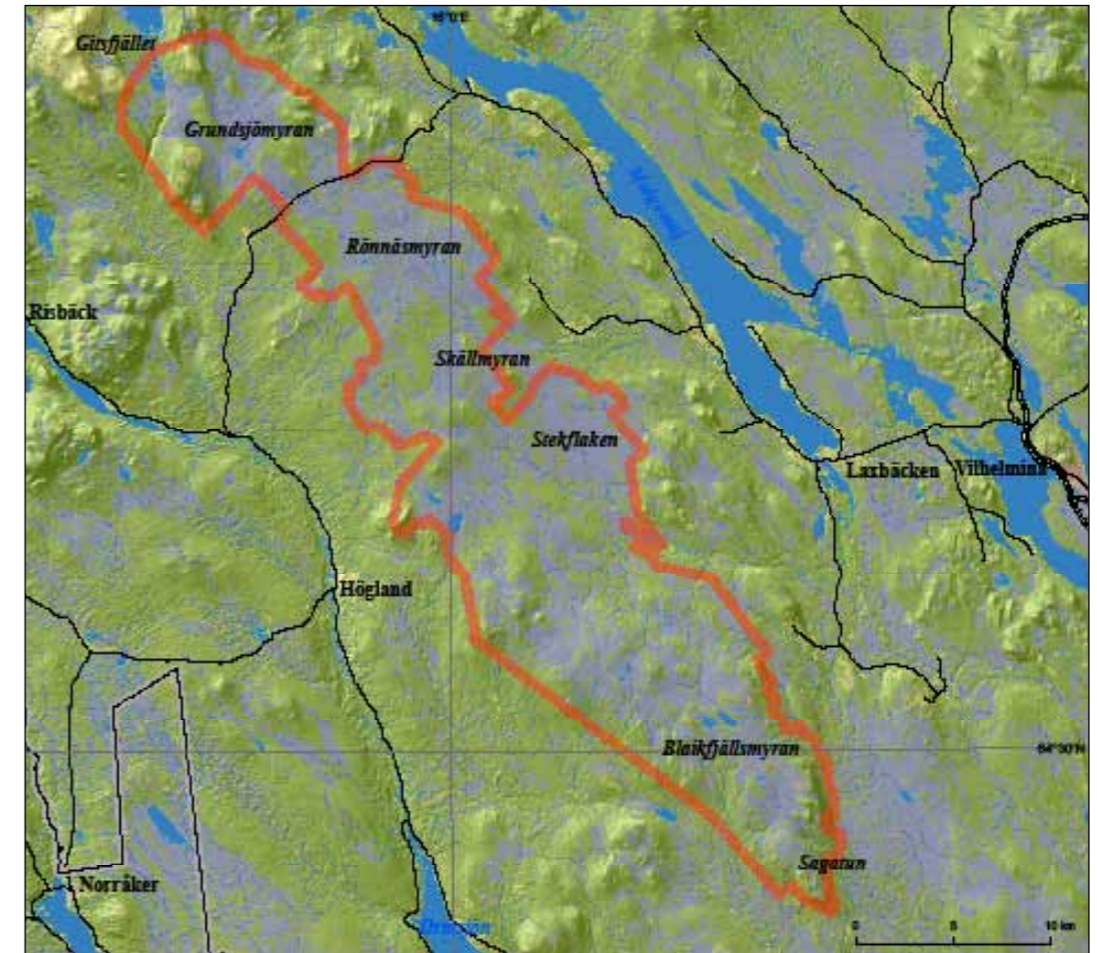
skogsekosystem (fjällnära barrskog) som till sin omfattning och variation är unika i ett Europeiskt perspektiv. Även regionens myrmarker är i huvudsak intakta. Endast inom den västliga delen av bergkullslätten i norra Lappland finns skogs- och myrekosystem med motsvarande orörda karaktär och ytvidd.

Från turistisk synpunkt har förfjällsregionens landskap fram till sen tid varit föga uppmärksammat. Friluftslivsintresset i fjällområdet har av tradition i hög grad varit fokuserat till den rena fjällterrängen. Förfjällandskapet erbjuder dock goda möjligheter till vandring och andra aktiviteter. Kombinationer av orörda skogar och fjäll ger en vildmarkskaraktär som knappast överträffas i andra skogslandskap i Europa.

Nationalparker

Inom förfjällsregionen har ännu inga nationalparker inrättats. Det ovan redovisade förslaget till *Vindelfjällens nationalpark* skulle innebära att regionens norra del blir väl representerad. Detta parkförslag sträcker sig ut i förfjällsterrängen med fjällrandplatåer och förnämliga urskogsområden. Längre söderut finns två helt annorlunda områden, *Blaikfjället* och *Rogen – Juttulslätten*, som föreslås ingå i nationalparksnätet.

Blaikfjället – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Blaikfjällets naturreservat och delar av Gitsfjällets naturreservat i Vilhelmina och Dorotea kommuner i södra Västerbottens län. Området omfattar ca 40 000 ha.

BESKRIVNING Blaikfjället är en ca 60 km lång ryggsformad platå som sträcker sig genom hela förfjällsregionen från Gitsfjället i nordväst ned mot Dorotea i sydost. Den bildar vattendelare mellan Malgomajs och Långseleåns dalgångar och höjer sig över dessa med ca 300 meter. Det högsta partiet – Gäddejöklumpen – ligger längst i öster och når 724 meter över havet.

Förfjällsplatån är mjukt böljande eller helt plan med enstaka avbrott i form av bergryggar och kullar. Den är uppbyggd av fjällrandens bergarter och består av bland annat kvartsiter och alunskiffer. Alunskiffern går i dagen främst i öster där hela platån vid Sagatun avslutas med branta

sluttningar. Här har också bäckar skurit sig ner i alunskiffern och bildat raviner, till exempel den dramatiska ravinen Mullramlet.

På Blaikfjället finns 30 000 ha myr, vilket innebär att området innehåller landets största sammanhängande myrkomplex söder om Sjaunja i Norrbottens län. Platån kläds av närmast terrängtäckande myrar och fukthedar som även ligger över landskapets böljande höjder. Mest vidsträckt är Blaikfjällsmyran som upptar den östra delen av platån. Andra stormyror är Stekflaken, Skällmyran och Rönnäsmyran. De öppna myrvidderna består mest av strängblandmyrar med svärmar av myrgölar och öppna kärr. Bland övriga myrtyper märks framförallt sluttningarnas backkärr.

Blaikfjällets terrängtäckande myrar är av unikt slag för Sverige. Liknande betydligt mindre myrar

finns på norska västkusten med dess oceaniska klimat. I Sverige kan klimatet betecknas som suboceaniskt. Klimatet tillsammans med platåns speciella form och vidd har skapat förutsättningarna för den säregna naturmiljön.

Blaikfjällets skogar består i stor utsträckning av sumpskogar på översilade sluttningar och vid bäckar mellan myrstråken. Olika typer förekommer från fattiga till rika med varierande sammansättning av gran och björk. Inom området finns sannolikt Sveriges största samlade areal av sumpskog. På flera större fastmarksområden inom myrvidderna och på platåns yttre sluttningar finns även omfattande granskogar som till stor del är urskogsartade. Inom marker med alunskiffer är granskogarna högväxta och har frodig underväxt av högrter som nordisk stormhatt och torta. Särskilt denna typ av skog är rik på död ved i form av torrträd och lågor och har också hög artrikedom med bland annat ett flertal rödlistade lavar och vedlevande svampar.

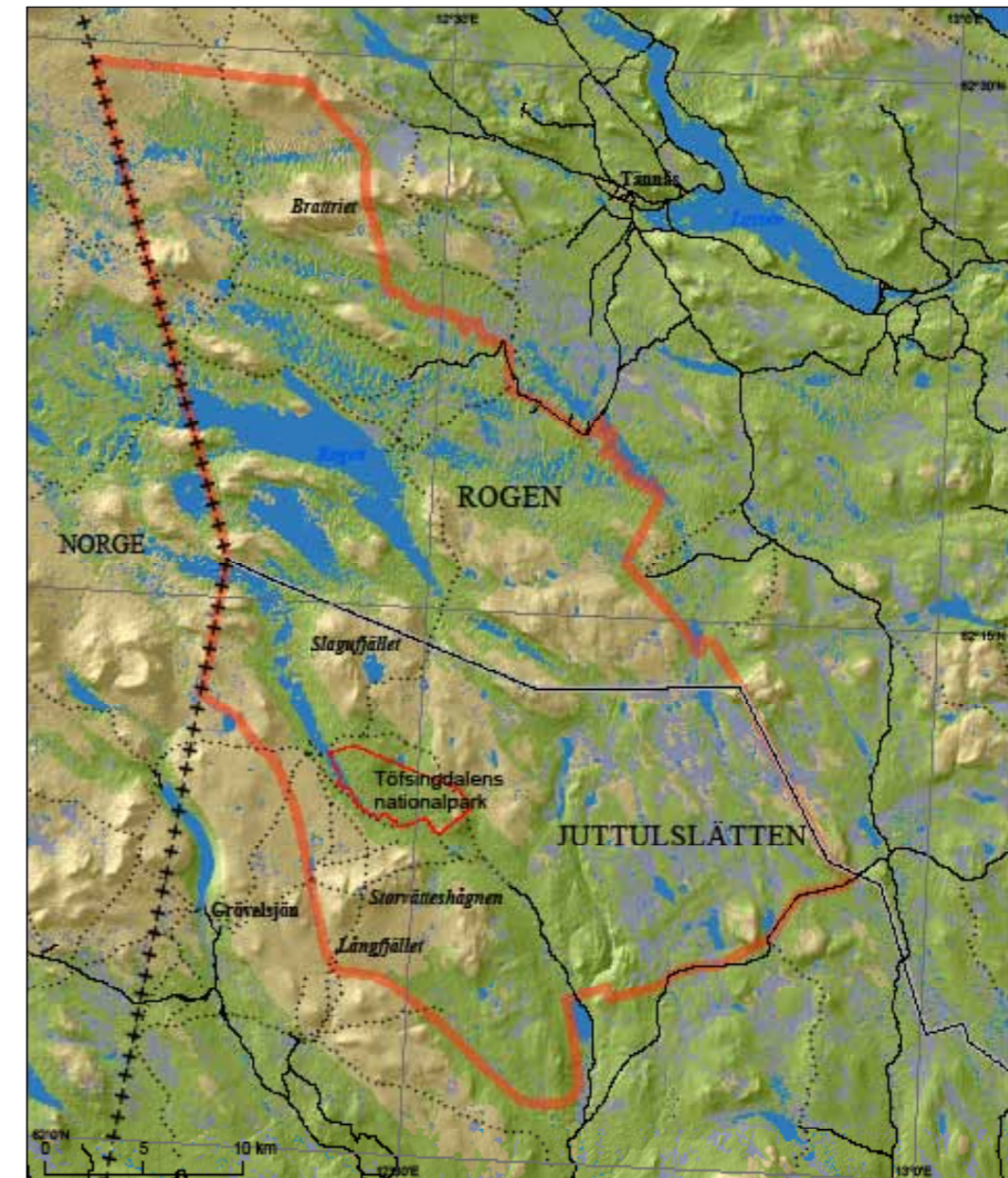
Områdets fågelliv är rikt och här finns nästan alla Lapplands våtmarksfåglar. Sädgås, trana, myrsnäppa och dvärgbeckasin är några exempel på häckande arter. Till områdets uppmärksammade kvalitéer hör även dess rika hjortronmarker. De milsvida, högt liggande myrarna samt sluttningarnas högörtgranskogar är andra kvalitéer som ger förutsättningar för vandringar och säregna naturupplevelser.

Blaikfjällets myrar är nästan helt opåverkade av dikningar. Skogarna har i viss utsträckning berörts av äldre plockhuggningar men uppvisar nu tydliga urskogskaraktärer i en stor del av bestånden.

MARKANVÄNDNING Hela området är naturreservat. Blaikfjällets naturreservat ägs av staten genom Naturvårdsverket. Den del av Gitsfjällets naturreservat som ingår ägs av staten genom Fastighetsverket. Rennäring, jakt och fiske bedrivs i området.

BEDÖMNING Blaikfjällets unika karaktär som myrtäckt förfjällsplatå har varit känd sedan länge. Landsomfattande inventeringar av urskogar och våtmarker har bekräftat områdets kvalitéer. Sammantaget innehåller området orörd myr- och skogs-natur som i sitt slag saknar motsvarighet i Sverige och Europa. Området innehåller även goda möjligheter till vandringar och kvalitativa naturupplevelser. Av dessa skäl och som representant för förfjälls-regionens natur är området väl lämpat som nationalpark.

Rogen – Juttulslätten – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Rogenområdet i Härjedalens kommun, Jämtlands län samt Juttulslätten i Älvdalens kommun, Dalarnas län. Omfattningen är ca 100 000 ha.

BESKRIVNING Rogen ligger i sydvästra Härjedalen gränsande mot Norge i väster och Dalarna i söder. Det omfattar ett flackt platålandskap med flera sjösystem och enstaka mjukt formade lågfjäll som når upp till 1 000-1 200 m ö h. Området är typlokal för den så kallade rogenmoränen som bildats under speciella förhållanden under inlandsisens avsmältning. Formerna

dominerar helt terrängens lägre partier och är särskilt framträdande norr om sjön Rogen. Moränryggarna är här ca 200 meter breda, flera kilometer långa och ofta 30-40 meter höga med en mängd stora block i ytan. De långa, vindlande ryggarna bildar ett säregnet mönster av uddar i sjöarna och har även skapat svärmar av småsjöar. Vid sidan av moränryggarna finns en rikedom av glacialfluvialt utbildade former, bland annat mäktiga rullstensåsar och åsnätlandskap. På norska sidan ligger Femundsmarka nationalpark med likartad terräng.

Förfjällplatån i Rogen fortsätter åt sydost med Juttulslätten i Dalarna. Juttulslätten har dock en helt annorlunda yta. Dödisformer och block saknas och därmed även Rogenområdets småkuperade terräng. Marken är i det närmaste helt slät och upptas av vidsträckta, glest tallklädda ljunghedar, myrar och sjöar.

I övergången mellan Rogen och Juttulslätten ligger en del lågfjällryggar med Töfssingdalens nationalpark. Längre västerut bildar Långfjället ett större massiv med flera toppar och dalgångar. Här ingår Hällsjövälen med vackra tallurskogar samt Svealands högsta fjäll – Storvättershåga om 1 204 meters höjd – i förslaget.

Hela den föreslagna nationalparken har kontinentalt klimat och karg växtlighet. Skogarna är orörda av modernt skogsbruk och delvis urskogsartade. Tallen är det dominerande trädslaget, gran saknas nästan helt. I Rogen är de glesa tallbestånden smalstammiga och kortväxta medan de på Juttulslätten är grovväxta med stora kronor. Juttulslätten med dess myrar, släta ljunghedar och enstaka, storkroniga tallar har en sällsam karaktär av savann som starkt kontrasterar mot Rogens vindlande moränlandskap.

Från floristisk synpunkt är området relativt fattigt. En karaktärsväxt är den starkt guldfärgade varglaven som växer på torrträd och här har sin största förekomst i landet. Det högre djurlivet är sparsamt med låg individtäthet, men rymmer på grund av områdets orördhet sällsynta och störningskänsliga arter. Sparsamt förekommer björn, järv, lo, utter och bäver, vanligare är älg, mård, hare, räv. Även myskoxe hör till områdets fauna. Kungsörn, berguv, fiskgjuse häckar och vid Juttulslättens våtmarker finns ett tämligen rikt fågelliv.

Rogenområdets spännande landskap och många sjöar har hög attraktionskraft och nyttjas för kanotfärder, vandringar och fiske. Områdets sydvästra del vid Långfjället är populärt för vandringar, fiske och skidåkning. Ett nät av leder, rast- och övernattningsstugor är utbyggt. Juttulslätten är mindre utnyttjat men har goda förutsättningar för lätta vandringar i öppet, vackert landskap

MARKANVÄNDNING Området används för renskötsel, jakt, fiske och friluftsliv. Hela området är avsatt som naturreservat. Marken ägs av staten genom Naturvårdsverket och Fastighetsverket, mindre delar av bolag och enskilda.

BEDÖMNING Rogen-Juttulslätten är ett representativt område för den södra delen av förfjällsregionen. Samtidigt är Rogens moränformer enastående i sitt slag i åtminstone Europa. Området är en klassisk lokal för den internationella geologiska vetenskapen och har även höga biologiska naturvärden. Hela området innehåller intresseväckande, vacker, orörd natur med goda förutsättningar för varierat friluftsliv. Sammantaget ett mångfacetterat område väl lämpat som nationalpark.

- Bergkullslätten består av svepande slätter med enstaka, i regel flackt koniskt formade berg.
- Landskapstypen dominerar norra Norrlands inland och finns även i Småland.
- Myrmark och barrskog är de helt dominerande naturtyperna.
- Särskilt i övre Norrland finns fortfarande en del stora, så gott som orörda områden.

BERGKULLSLÄTTEN har sin största utbredning i övre Norrlands inland. Den bildar här, med vissa mindre avbrott, en ca 15 mil bred zon längs en ca 50 mil nord-sydlig sträcka. Landskapstypen fortsätter från södra Västerbotten i ett smalare band ner över centrala Jämtland till nordvästra Dalarna. Likartade slätter finns också i södra Sverige i ett samlat område som omfattar delar av Småländska höglandet.

Bergkullslätten består av vidsträckta plana marker med enstaka i regel flackt, koniskt formade

berg. Bergen upptar dock en begränsad del av ytan. Terrängen är helt präglad av svepande skogs- och myrvidder. Det genomkorsas av ett flertal älvar men dessa bildar som regel inga egentliga dalgångar. Ett undantag härifrån är Luleälven nedströms Porjus.

Nära fjäll- och förfjällterrängen blir landskapet allmänt mer kuperat. Här finns även en rad isolerade berg som hör till bergkullslätten men som genom sjunkande skogsgränser bildar smärre kalfjäll och björkskogsområden. I vissa trakter ligger också bergen tätare vilket ger en mer storbruten terräng.

I Småland är landskapstypen allmänt flack. Bergen är lägre och har planare krön. I söder ansluter rena slätter och skillnaden mot denna landskapstyp är inte särskilt tydlig. Övergångarna mot sprickdalsterrängen och den vågiga bergkullterrängen är däremot tydligare.

Till de intressantare företeelserna i denna landskapstyp hör de djupa kanjondalar som skurits ut av inlandsisens smältvatten. Dessa förekommer tämligen allmänt och kallas kursudalar i Norrland och skurdalar i Småland. Av övriga former är moränuppbyggda drumliner vanliga. Särskilt i norr förekommer flera andra av moränens egna former bl a rogenmoräner.

Bergkullslätterna har – utom i delar av Småland – tämligen kontinentalt klimat och måttlig nederbörd. Trots detta är stora ytor täckta av myr. Framför allt i övre Norrland utgör myrmarker en dominerande naturtyp. I övrigt är terrängen nästan helt beväxt med barrskogar. Kalt berg, hållmarker m m har påfallande liten utbredning. Vegetationen är överlag artfattig och karg. Längs älvarna finns dock avvikande, rikare miljöer.

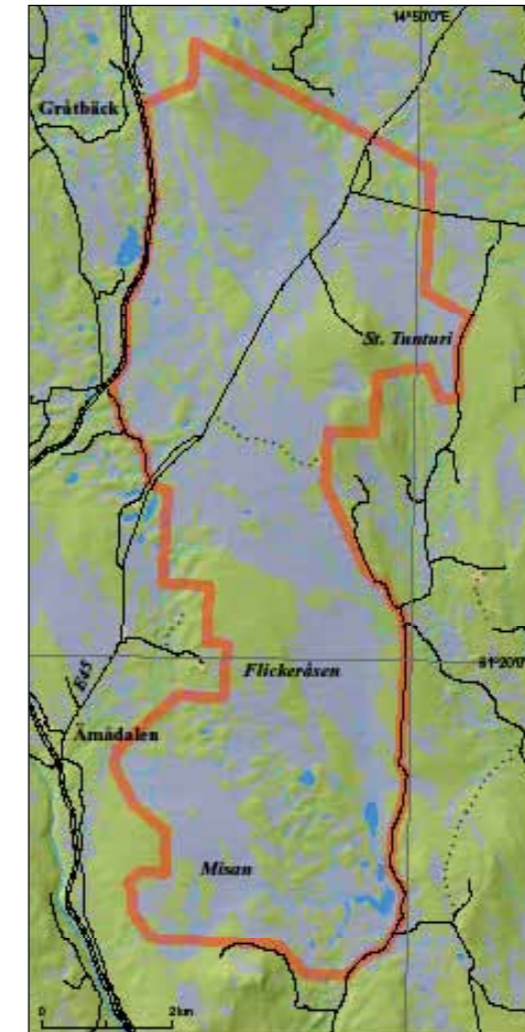
Bergkullslätten har stor utbredning i Sverige och Finland men förekommer inte i övriga Europa. Bildningssättet är inte helt utrett men förmodligen har landskapstypen bildats genom vittringsprocesser i varmt klimat. Slättens berg kan betecknas som restberg som på grund av hårdare bergarter motstått vittring. Likartade landformer förekommer inom de subtropiska savannerna.

Bergkullslätten är tämligen ensartad och saknar dramatiska terrängformer med undantag för de speciella kanjonbildningarna. Det är dock ett öppet landskap med stora linjer och fria vidder. Huvuddelen av skogsarealen är påverkad av modernt, storskaligt skogsbruk och ett allt mer tätande nät av vägar. På vissa håll, framför allt i övre Norrland, finns dock fortfarande relativt stora områden med naturskogar och orörda våtmarker.

Nationalparker

Muddus och *Store Mosse* nationalparker är representativa områden för bergkullslätten i övre Norrland respektive Småland. Som kompletterande parker med annorlunda karaktärer föreslås i denna plan *Koppången* i Norra Dalarna samt en omfattande utvidgning av *Hamra* nationalpark i Hälsingland.

Koppången – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Koppångens naturreservat i Orsa kommun, ca 3 mil norr om Orsa. Området omfattar ca 5 000 ha.

BESKRIVNING Koppången är ett vidsträckt, höglänt myrlandskap med stora öppna myrar och enstaka skogklädda berg. Höjdnivån varierar mellan 450-650 meter över havet med högsta punkten på berget Tunturis topp. Kärr och backmyrar klättrar högt upp på bergssluttningarna, flarkmyrar är vanliga och även sluttande mossar förekommer. På några ställen har även sk flarkkors bildats.

I områdets södra del finns en avvikande småskalig moränterräng av dödityp med många små myrplät-

tar, gölar och några sjöar. Mångfalden av myrtyper är stor och myrarna är vackert utformade i detta område med hög nederbörd och lång snötäckning. Vegetationen är relativt artfattig men avvikande rikare partier finns med t ex ängsvädd, slätterblomma, flockfibbla och kung karls spira. I de rikare kärren förekommer ofta utfällning av järnockra.

Ca 40% av Koppångens yta är skogklädd. Gles tallskog förekommer ute på myrarna och på myrholmar medan granskog dominerar på berg och andra större fastmarker. Inom området finns fyra tydliga berg varav Tunturi är särskilt markant. På bergets nordsida växer en sällsynt frodig och högväxt granskog med rik

undervegetation av örter och ormbunkar. I området om helhet är friska till våta blåbärsstyper vanligast.

Koppångens värdefulla myrar har varit kända sedan länge och dess skogar har uppmärksammats på senare tid. Framförallt de fuktiga granskogarna på Tunturi har starka naturskogsvärden med hög artrikedom och stora populationer av sällsynta mossor och lavar. Exempel på rödlistade arter är långskägg, ringlav, och violettgrå tagellav. Ute på myrarnas torrträd växer varglav och bland områdets övriga intressanta skogsväxter märks många vedlevande svampar.

Den mångformiga mosaiken av myr och skog ger goda förutsättningar för ett rikt fågelliv. Området har också höga ornitologiska värden med häckande arter som småspov, brushane, gluttsnäppa, trana, dalripa, videsparv, tallbit, tjäder, tretåig hackspett och ugglor. Även björn och mård hör till områdets typiska fauna.

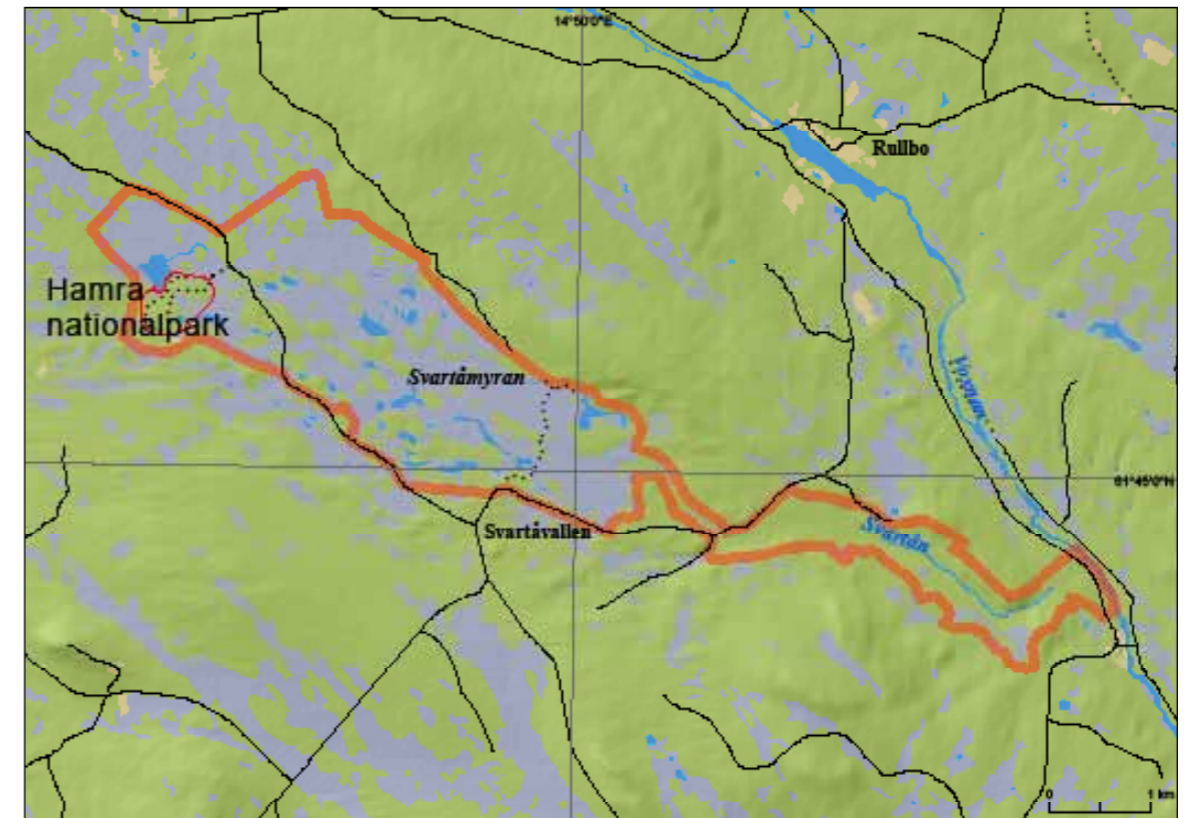
Myrarna användes i äldre tider för slåtter samtidigt som området var gränsland mellan Orsabyarnas fåbodmarker och finska bosättningar. Rester av myrhäsjor kan fortfarande hittas och bebyggelsen på ett par fåbodas finns kvar. Det vidsträckta området har dock numera en anslående vildmarksprägel. Myrarna är så gott som orörda och skogarna som tidigare berörts av plockhuggningar övergår i allt tydligare naturskogskaraktär. Ett inslag som bryter vildmarken är vägen E 45 som går genom områdets nordvästra del. Även Inlandsbanan, som här når sin högsta nivå i landet, berör området i den västra gränsen och Gråtbäckens station ligger intill området.

E 45 gör Koppångens myrar lättillgängliga. De stora myrvidderna med fastmarksholmar och gamla tallar är vackra och området är attraktivt för friluftsliv en stor del av året. Det har lång snösäker säsong och är väl lämpat för skidåkning, framförallt på vårvinterns skare då landskapet är särskilt lättåtkomligt. Den attraktiva terrängen används även för hundspannsport. Sommar- och vinterleder finns som bland annat går fram till gamla fåbodas.

MARKANVÄNDNING Koppångens naturreservat bildades 1999. Reservatet ägs av Naturvårdsverket. Förutom för naturvård och friluftsliv används området för jakt.

BEDÖMNING Koppångens myrkomplex hör till landets mest värdefulla våtmarker och dess naturskogar hyser rik biologisk mångfald. Området har stark vildmarkskaraktär, höga sceniska värden och erbjuder goda möjligheter till friluftsliv. Det tillhör en landskapstyp, bergkullslätt, som är svagt representerad i nationalparksnätet. Koppången är väl värt att inrättas som nationalpark.

Hamra Nationalpark – förslag till utvidgning

OMFATTNING Hamra Nationalpark ligger i Ljusdals kommun, Gävleborgs län. Förslaget till utvidgning omfattar den angränsande Svartåmyran samt Svartån ned till Voxnan med en areal om ca 1 150 ha.

BESKRIVNING Hamra är en liten urskog i Orsa Finnmark som avsettes som nationalpark 1909. Parken är med 30 ha totalyta Sveriges minsta. Den har karaktär av stor myrholme omgiven av öppna myrar och mindre sjöar. Den talldominerade gamla skogen saknar spår av avverkning och ger med lavbehängda träd och mängder med torrträd en vacker bild av ursprunglig skog. En landsväg passerar förbi området och en vandrings slinga utgår från parkeringsplats vid vägen.

Förslaget till utvidgning omfattar tre delar. En del utgörs av Hamras närmaste omgivning väster om landsvägen med en areal om ca 180 ha. Denna del består främst av myrmark men även av skog och ett par sjöar varav Svansjön i norr är störst. Utvidgningen avser vidare den vidsträckta Svartåmyran

om ca 650 ha öster om vägen. Myren innehåller ett stort antal småsjöar, gölar och skogsholmar. Den domineras av sträng- / flarkmyrar med varierande utformning och vegetation. Stora flarkbassänger med över en hektars storlek förekommer omväxlande med småflarkar i serier. Andra vanliga myrtyper är strängblandmyr, kärr och mossesträngar. Flera av myrholmarna har gammal talldominerad skog. Svartåmyran är påverkad av dikningar i den nordvästra delen men i övrigt orörd. Sjörikedomen och variationen av myrtyper gynnar fågellivet som är både art- och individrikt. Typiska häckande fåglar är t. ex kricka, knipa, vigg, gluttsnäppa, grönben och trana. Svartåmyran ingår i den nationella myrskyddsplanen.

Den tredje delen i förslaget till utvidgning är Svartån med omgivande närmiljö om ca 220 ha. Ån avvattnar Svartåmyran och slingrar sig med forsar och små fall ned till Voxnan längs en sträcka om 5

km. Ådalen är urspolad av en isälv vilket gett upphov till attraktiva miljöer med släta hällar och gammal urskogsartad tallskog. Ån är oreglerad och har även undgått flottningsrensning vilket är mycket ovanligt. Den är ett av länets mest värdefulla vattendrag och även utpekad som nationellt värdefullt.

MARKANVÄNDNING Förslaget till utvidgning omfattar mark som förvärvats av Naturvårdsverket för naturvårdsändamål.

BEDÖMNING Hamra är ett litet skogsområde som inte uppfyller dagens kriterier för nationalparker. Genom den föreslagna utvidgningen kommer den att omfatta ett betydligt mångsidigare avsnitt av bergkullslätten centralt i södra Norrland med en av inlandets mest värdefulla myrar och en ådal med värdefullt orört vattendrag. Parken får därmed en annan karaktär och roll i nationalparkssystemet och dess värde för friluftsliv och naturupplevelser ökar väsentligt.

- Den vågiga bergkullterrängen är ett böljande, brutet landskap med tydliga älvdalar.
- Landskapstypen har stor utbredning i Sverige och utgör en väsentlig del av landets skogsbygder i Norrland och Småland.
- Barrskog är den helt dominerande naturtypen.
- Så gott som all mark är sedan lång tid nyttjad för skogs- och jordbruk. En del mindre områden med naturskog finns i avlägsna skogs-trakter.

DEN VÅGIGA bergkullterrängen är den landskapstyp som har störst areell utbredning i landet. Den förekommer från södra Värmland i ett brett band upp över Norrlands skogsbygder. I höjd med Umeå, där bergkullslätten börjar täcka inlandet, fortsätter bergkullterrängen i ett smalare band längs kusten upp till Finland. Landskapstypen finns även i ett stort område i Småland och södra Västergötland samt i flera små områden längre söderut. Bl a tillhör de skånska åsarna denna landskapstyp.

Bergkullterrängen är ett böljande, brutet landskap med relativ höjdskillnad från 20 till över 200 m. Störst höjdskillnad finns från Värmland och norröver. I motsats till vad som gäller för bergkullslätten är älvdalarna tydligt markerade. Längs älvdalarna förekommer ofta brantformer av typen flyggberg, d v s berg som formats av dalglaciärer. Mot öster planar terrängen som regel ut. Ett markant undantag finns i Ångermanland där storkuperad terräng når ända ut till Bottenhavet (Höga Kusten).

Bergkullterräng med över 100 m relativ höjdskillnad förekommer inom mindre områden på småländska höglandet. Normalt är dock landskapet här mindre kuperat vilka även gäller för de skånska åsområdena. De senare framträder ändå mycket tydligt genom att de ligger som enklaver i ett i övrigt slättdominerat landskap.

En faktor av stor betydelse vad gäller fördelningen av olika vegetationstyper och odlad mark i landskapet är högsta kustlinjen (HK). Denna ligger i huvudsak mitt i den vågiga bergkullterrängen, parallellt med bottenvikskusten och in över Bergslagen – södra Värmland. De av havet svallade markerna under HK har magra jordar och skogar på bergens sluttningar men desto rikare skogar och odlingsmarker i dalgångarna. Ovan HK finns inte denna tydliga fördelning. Här förekommer odling och bebyggelse även högt upp på sluttningarna. Effekterna av landhöjningen och havets svallningar är särskilt tydliga i Höga Kusten som av dessa skäl förts upp på Unescos världsarvlista.

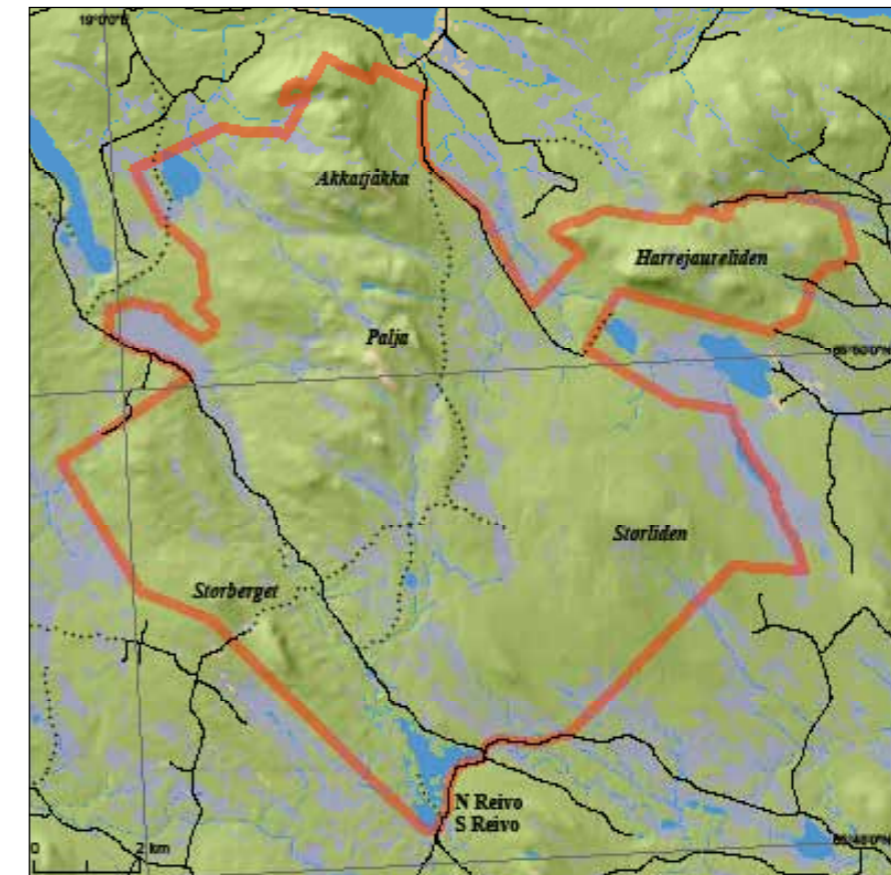
Landskapstypen är starkt barrskogsdominerad. Större myrmarker är ovanliga och de ofta slutande markerna har överlag låg myrandel. Terrängens sänkor upptas som regel av sjöar eller odlade marker. I övrigt täcks markerna av skogar av gran och tall utom i Skåne där även bok och ek har stor utbredning.

Bergkullterrängen hör till de delar av landet som sedan länge varit intensivt utnyttjande för jord- och skogsbruk. Skogsbruket är den areellt helt dominerande markanvändningen. Endast ett fåtal områden har undgått äldre avverkningar och det nuvarande moderna skogsbruket. Myrmarkerna är ofta påverkade av dikningar och de flesta sjöar och vattendrag av någon storlek har reglerats för flottning eller vattenkraft. Skogsbrukets behov av vägtransporter har lett till ett tätt vägnät även utanför bebodda trakter. Bergkullterrängen kan således i hög grad betecknas som en del av kulturlandskapet och skiljer sig i detta avseende i viss mån från den angränsande bergkullslätten, som fortfarande har kvar ett antal större obrutna skogs- och myrområden.

Nationalparker

Inom den vågiga bergkullterrängen finns idag 6 nationalparker. *Stenshuvud* och *Söderåsen* representerar det Skånska åslandskapet, *Norra Kvill* är en genuin barrskog i bruten terräng i norra Småland. Längre norrut finns *Garphyttans* nationalpark i Kilsbergen. *Skuleskogen* i Ångermanland och *Björlandet* i södra Västerbotten representerar centrala Norrland och den mest kuperade delen av landskapstypen. I förhållande till sin utbredning är dock landskapstypen med dess skogsnatur relativt svagt representerad. En väsentlig förstärkning kan ske med *Reivo* i Norrbotten. Vidare finns bra förutsättningar att utvidga *Björlandets* nationalpark. Även *Skuleskogens* nationalpark bör justeras något till sin avgränsning.

Reivo – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Reivo naturreservat och två angränsande delområden. Reivo ligger i Arvidsjaurns kommun, Norrbottens län, ca 20 km norr om Arvidsjaur och omfattar ca 12 000 ha.

och har fjällhedsvegetation. Andra inslag i terrängen är en rullstensås i sydväst, ett flertal spridda, större myrar samt utbredda skogs-myrmosaiker i områdets södra och sydöstra delar. Några sjöar ingår även varav de största, Reivosjöarna, ligger i områdets sydligaste del.

Med undantag för den så kallade Reiovägen i sydväst är Reivo ett väglöst land med närmast orörd

BESKRIVNING Reivo är ett bergs- och urskogsområde i den vågiga bergkullterrängen i gränslandet mellan Lappland och Norrbotten. Terrängen är mestadels mjukt kuperad med höjdskillnad om ca 200 meter mellan de lägsta och högsta delarna. Området är tillräckligt vidsträckt för att innehålla ett tiotal bergskrön och består i stor utsträckning av sluttningar med varierande lutningsgrad. Några krön når 650 meter över havet

natur. Skogen som täcker 80% av ytan är opåverkad eller endast ringa påverkad av skogsbruk. Särskilt på lägre nivåer är den påfallande högväxt med inslag av grova träd. Över en stor del av ytan finns urskogens karaktäristiska drag i form av skiktade bestånd, högåldriga träd, torrträd och liggande förmultnande stammar. Ungefär hälften av skogsarealen utgörs av granskog som dominerar på nord- och östvända sluttningar. Tallskog och barrblandskog finns främst på åsar och bergens sydsluttningar. Inslag av asp, sälg och björk finns på många platser. Den dominerande skogstypen är gammal granurskog av frisk ristyp, ofta draperad av hänglav. Rikare skogar med inslag av örttyp finns sparsamt i bäckdråg och raviner.

Ett uppmärksammat inslag i Reivos västra del är det stora brandfält som uppkom 1966 i samband med en hyggesbränning utanför området. Branden omfattade 300 ha där så gott som alla träd dog inom

en 200 ha stor yta. En silverfärgad torrskog uppstod efter branden. Spår från tidigare bränder finns också på många platser i området.

Fågelfaunan i Reivo är karaktäristisk för naturskogar i inre Norrland. Området hyser goda stammar av skogsfågel, framförallt tjäder och järpe, liksom av hålhäckande arter, t ex spillkråka och trettåig hackspett. Lavskrika, bergfink och mesar, t ex talltita och lappmes, är andra typiska arter i de lavbehängda gamla skogarna. Björn och lodjur strövar igenom området och mård finns i en stark stam. Den omfattande branden 1966 ledde till stort intresse för insektsfaunan och särskilt den rika skalbaggsfauna är väldokumenterad. Ett flertal rödlistade arter av lavar och vedsvampar har även påträffats.

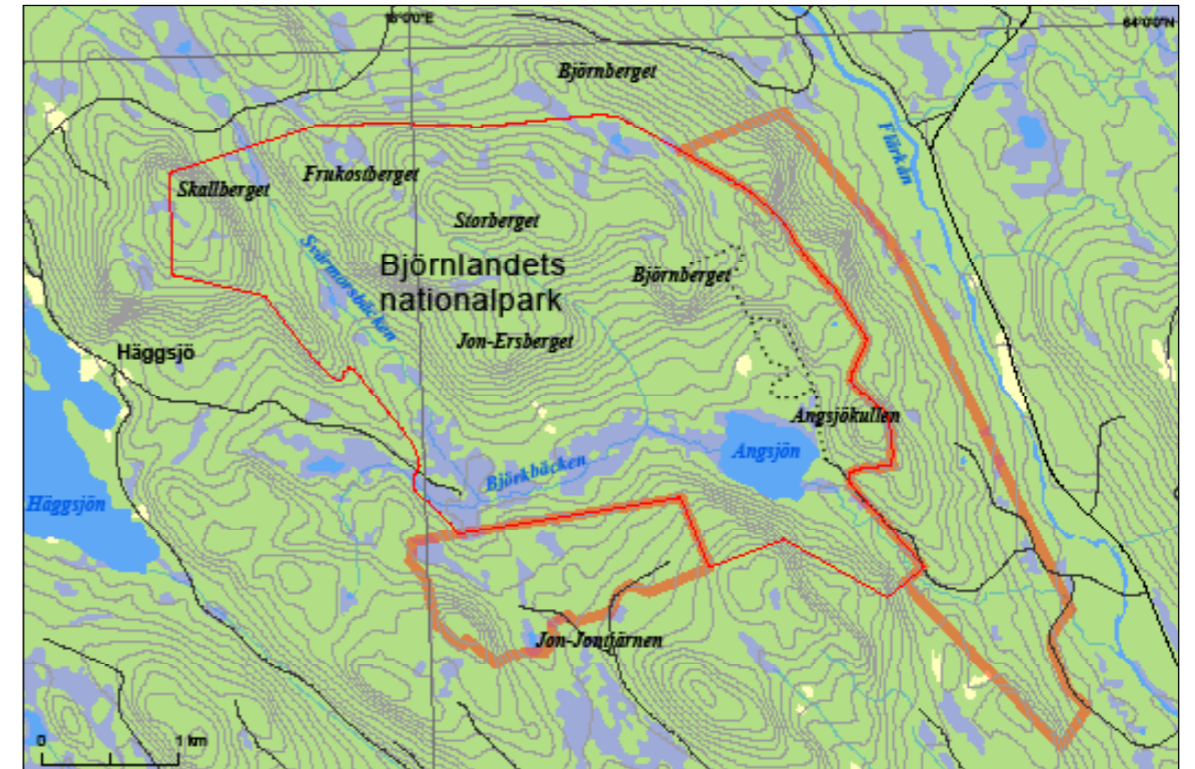
Reivos största naturvärden är knutna till skogstillståndet. Huvuddelen av skogen kan betecknas som urskog eller urskogsartad. Stubbar efter äldre tiders plockhugningar förekommer här och var liksom några bestånd med yngre tallskog efter avverkningar på 1950-talet, men detta har liten betydelse för områdets allmänt orörda karaktär. Storleken, mångformigheten av natur- och skogstyper och den anslående urskogskaraktären gör Reivo till ett av landets mest värdefulla skogsområden från naturvårdssynpunkt. Som obruten vildmark i ett annars helt skogsbruksdominerat landskap är området även populärt för vandringar och fritidsfiske.

MARKANVÄNDNING Reivo ägs av Sveaskog förutom några mindre myrmarker som ägs av Naturvårdsverket och enskilda. Huvuddelen av området (ca 10 000 ha) är sedan 1997 skyddat som naturreservat. I anslutning till reservatet finns två områden som ingår i Naturvårdsverkets och länsstyrelsens kartering av skyddsvärda statliga skogar 2003-2004. I det samråd som följt efter inventeringen är områdena inplanerade för formellt skydd. De två områdena omfattar sammanlagt ca 1 800 ha och ingår i förslaget till nationalpark.

Området används för jakt, fiske och friluftsliv samt för renbete. Ett flertal vandringsleder finns i området liksom ett antal vindskydd och uthyrningsstugor vid Reivosjöarna.

BEDÖMNING Reivos naturvärden har varit kända länge. Senare års inventeringar, framförallt inventeringen av statliga skogar 2003-2004, har gett nya överblickar över återstående värdefulla naturskogar i landet. Den nya kunskapen har förstärkt Reivos värden och området framstår idag som ett särklassigt urskogs- och vildmarksområde i skogslandet nedanför fjällskogarna. Området utgörs dessutom av en landskapstyp som är svagt representerad i nuvarande nationalparksnät. Det är vidare lättillgängligt och attraktivt för friluftsliv och naturupplevelser. Reivo är sammantaget väl lämpat som nationalpark.

Björnlandets nationalpark – förslag till utvidgning

OMFATTNING Björnlandets nationalpark ligger i Åsele kommun, Västerbottens län. Förslaget till utvidgning omfattar två delområden om sammanlagt ca 470 ha.

BESKRIVNING Björnlandets nationalpark inrättades 1991 och omfattar 1 130 ha. Den ligger i södra Västerbottens län vid gränsen till Väster-norrlands län. Parken består av ett böljande, brutet skogslandskap och en stor skålformad dalgång med en sjö längst i söder.

En stor del av Björnlandets skogar är orörda och har en anslående, vacker urskogskaraktär med inslag av 500-åriga träd och stor andel torrträd. Skogarna är brandpräglade, minst 10 större bränder har påverkat området sedan mitten av 1600-talet. Tall är det helt dominerande trädslaget med även granskog förekommer. Området är åtkomligt med väg som leder in till nationalparkens entré vid Angsjön där även vandringsled utgår. Det är attraktivt för friluftsliv och ger en god bild av ursprunglig skog i denna del av landet.

Förslaget till utvidgning avser områden vid Björnlandets östra och södra gränser. Den östra delen omfattar Björnbergets relativt branta sluttning ned till Flärkån. Sluttningen har en höjdskillnad om 100 m och innehåller i huvudsak urskogsartad tallskog av hög klass. Särskilt i norra delen finns gott om gamla överståndare, torrträd och lågor och skogen här liknar den i nationalparken. I söder, längs vägen in mot nationalparkens entré, ingår även ett hygge med fröträd och sparade trädgrupper. Hygget är medtaget främst av arronderingsskäl men har med förnyring av tall och lövträd även förutsättningar att på sikt utvecklas till värdefull skiktad skog.

Det södra delområdet består av nordostsluttningen av ett till nationalparken angränsande berg samt ett mellanliggande flackare område. Bergssluttningen domineras av gammal urskogsartad tallskog men här finns också gran, björk och dungar av asp. Det mellanliggande området är beväxt med björk efter en äldre avverkning och bildar nu en löv-

naturskog som värdefullt komplement till nationalparkens barrskogar.

MARKANVÄNDNING Båda delområdena ägs av Sveaskog och ingår i Naturvårdsverkets och länsstyrelsernas inventering av statliga skogar 2003-2004. I det samråd som följt efter inventeringen är områdena inplanerade för formellt skydd.

BEDÖMNING Förslaget till utvidgning skulle innebära att Björnlandet får betydligt bättre, terränganpassad avslutning åt öster. Här kommer dessutom en vida synlig, delvis dramatisk sluttning att ingå i parken. Vidare tillförs avsevärda arealer värdefull skog och den relativt lilla nationalparkens areal utökas till 1 600 ha. Detta innebär att parken blir mer fullständig vad gäller olika miljöer och att dess biologiska och representativa värden ökar väsentligt.

Skuleskogens nationalpark – förslag till utvidgning

OMFATTNING Skuleskogens nationalpark ligger i Örnsköldsviks och Kramfors kommuner, Västernorrlands län. Förslaget till utvidgning omfattar två områden i direkt anslutning till parken och en enklav inne i nationalparken. Totalt avser utvidgningen ca 200 ha.

BESKRIVNING Skuleskogens nationalpark inrättades 1984 och omfattar 2 880 ha. Parken ligger i Höga Kusten som bildar Sveriges enda riktigt höglänta och branta kust. Särskilt inom nationalparken är naturen storslagen och har vild och orörd karaktär. Det är också här som Höga Kustens säregna geologi och landhöjningsfenomen är särskilt väl samlade och utformade. Höga Kustens unika geologi ledde till att området utsågs till världsarv år 2000.

Förslaget till utvidgning omfattar två områden i nordväst och ett i söder. Områdena i nordväst utgör direkt fortsättning av bergsterrängen inne i parken. Den större delen, Nylandsrutan om ca 100 ha, består

av krön och sluttningar med gammal granskog. Skogen har höga värden som livsmiljö för rödlistade arter. Framförallt finns här en av rik förekomst av laven långskägg med nästan 200 lavbärande träd. Den andra delen i nordväst ligger som en liten enklav en bit in i nationalparken.

Förslaget i söder avser området Moberget om ca 100 ha vid nationalparkens sydligaste del. Även denna sydliga del består av krön och sluttningar och bidrar till en avrundad, naturlig avslutning av nationalparken.

MARKANVÄNDNING Berörda områden är till stor del naturreservat och ägs av Naturvårdsverket.

BEDÖMNING De föreslagna tilläggen till nationalparken ger väsentligt förbättrad avgränsning av

parken och tillför såväl områden med höga naturvärden. Genom utvidgningarna ges även möjlighet att med nya entréer, leder och andra arrangemang förbättra tillgängligheten till nationalparken vilket är ett viktigt syfte med förslaget.

Sprickdalslandskapet

- Sprickdalslandskapet utgörs av småskaligt bruten terräng med mönster av berggrundssprickor och förkastningar.
- Terrängens övre delar ligger på en jämn nivå och höga berg saknas. Hällmarker och tallskog är typiska.
- Sprickor och sänkor upptogs av långsmala sjöar, myrar, skogs- och odlingsmarker.-
- Där landskapstypen når ut till kusterna bildas skärgårdar.
- Trots landskapstypens sydliga läge i landet finns fortfarande en del områden som undgått bebyggelse och annan förändrande verksamhet.

SPRICKDALSLANDSKAPET är en vanlig och karaktäristisk terrängform för Svealand. Den finns i ett stråk över landet mellan i huvudsak Uppland-Östergötland på östkusten och Dalsland-Bohuslän på västkusten. Dessutom finns denna terrängform i Blekinge.

Sprickdalslandskapet utgörs av en småskaligt bruten terräng med nätverk av trånga dalgångar och bredare sänkor. Berggrundssprickorna ligger ofta i parallella serier som ibland korsar varandra och ger landskapet ett ruttmönster. Landskapets högre

delar har karaktär av platåer och ligger som regel på en påtagligt jämn höjdnivå. Även i områden med mäktiga leravlagringar, där endast enstaka isolerade bergknallar är synliga, ligger topparna på i huvudsak samma höjd. Denna yta brukar kallas det subkambriska peneplanet.

Förutom av sprickbildningar är landskapet präglad av större förkastningar som åtminstone i vissa trakter format större linjer. Välkända exempel finns bl a vid Vättern och Bråviken. Inom sådana trakter är landskapet dramatiskt kuperat med stor

höjdskillnad och branta stup. I övrigt ger sprickbildningarna mestadels en lågt men brant kuperad terräng.

Nästan hela landskapstypen har legat under högsta kustlinjen vilket lett till ursvallning och tunna jordlager utom i sänkornas bottnar. Ett påtagligt förhållande är den stora andelen kalt berg i form av hållmarker som slipats till runda former av inlandsisen. Berggrunden domineras helt av gnejser och graniter av hög ålder (1 600-2 000 miljoner år). Inslag av sedimentära och eruptiva bergarter förekommer dock. Diabasgångar, kambriska sandstenar och stråk av urkalksten är de vanligaste typerna.

En säregen del av sprickdalslandskapet är ostkustens, Blekinges, Bohusläns och delar av Vänerns skärgårdar. Skärgårdarna utgör landskapstypens fortsättning i vattnet utanför kusterna. Den spruckna berggrunden ger upphov till otaliga öar och skär av olika storlekar och grupperingar.

Vegetationen inom landskapstypen följer ett mönster där de bergbundna och ursvallade övre delarna är beväxta med magra tallskogar eller ekrattskogar medan sänkornas leror domineras av gran, löv- och blandskogar. Odlingen är helt koncentrerad till landskapets lägsta partier. Sjöar, mestadels av liten till måttlig storlek och med avlång form efter sprickmönster, är mycket vanliga. Även myrmarker är vanliga. Dessa täcker dock sällan några större arealer utan förekommer i de mindre,

grundare sprickorna och är där vanligen utformade som kärr. Ett påfallande förhållande är vegetationens mosaikartade, snabbt växlande karaktär där ingen typ förekommer över stora sammanhängande ytor.

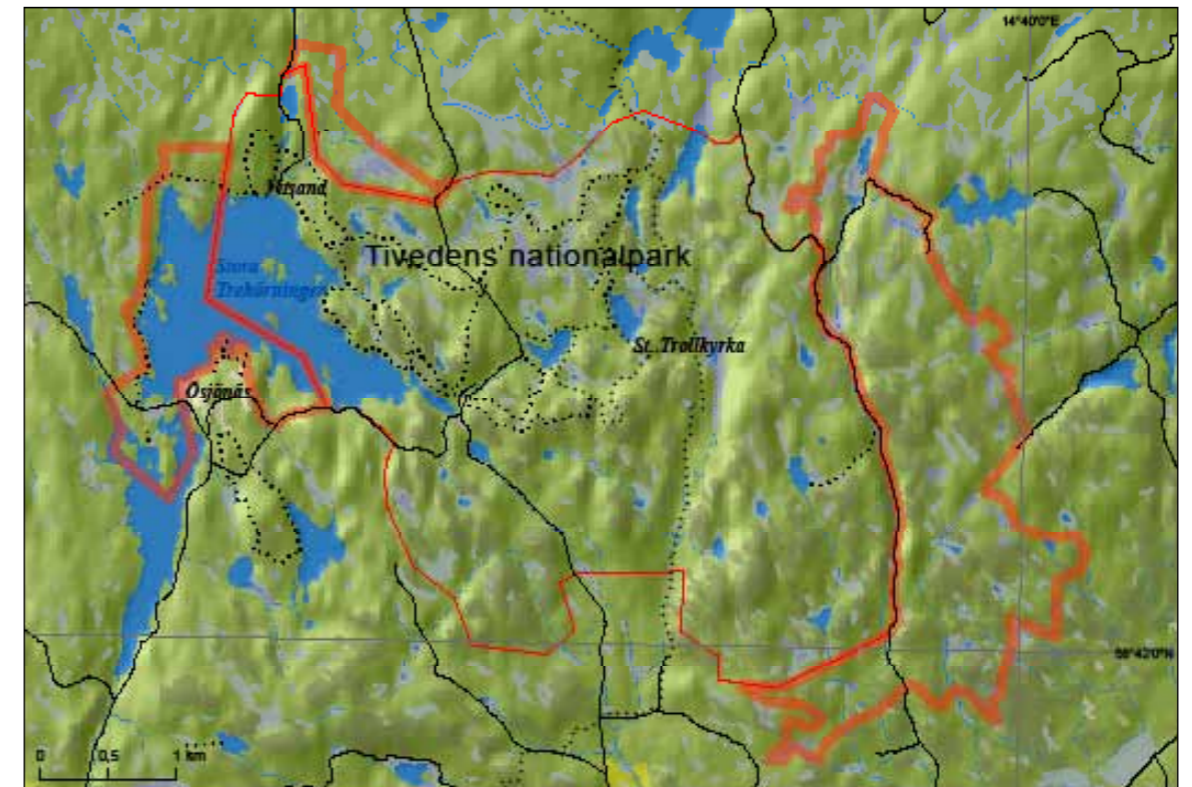
Sprickdalsterrängen förekommer i delar av Sverige som har stora befolkningskoncentrationer. Ändå finns åtskilliga områden med relativt låg grad av förändring. De mest bergbundna, oländiga markerna med dåliga förutsättningar för odling har förblivit obebyggda och i vissa fall undgått modernt skogsbruk. Även åtskilliga skärgårdar har undgått exploatering och har karaktär av naturliga landskap.

I övrigt förekommer denna landskapstyp endast i södra Finland och inom en mindre yta i södra Norge. Europas bergarter är i huvudsak av sedimentär typ och täcks dessutom ofta av lösa avlagringar. Även i övriga världsdelar förekommer blottat urberg av gnejs och granit mycket sällan. Landskapstypens finskurna topografi, isslipade hållar och framför allt vidsträckt skärgårdar är därmed företeelser som i ett internationellt perspektiv är unika.

Nationalparker

Inom sprickdalslandskapet finns nationalparkerna *Tyresta*, *Tiveden* och *Tresticklan*. Dessa ligger på rak öst-västlig linje genom landet och representerar väl landskapstypens fastlandsdel. För denna del föreslås endast att *Tivedens* nationalpark utvidgas. I övrigt föreslås flera skärgårdar som nationalparker vilket beskrivs nedan.

Tivedens nationalpark – förslag till utvidgning

OMFATTNING Tivedens nationalpark ligger i Laxå och Karlsborgs kommuner i Örebro och Västra Götalands län. Förslaget till utvidgning omfattar två delar öster och väster om nationalparken med en sammanlagd areal om ca 580 ha.

BESKRIVNING Tivedens nationalpark inrättades 1983 och omfattar 1 353 ha. Den består av ett kuperat och blockigt avsnitt av sprickdalsterrängen i barrskogslandskapet mellan sjöarna Uden och Vättern. Nationalparken innehåller barrskogar, sjöar och myrar och är ett område med stark vildmarks-karaktär i södra Sverige.

Den föreslagna östra delen av utvidgningen, som omfattar ca 430 ha, innehåller i stort sett likartad natur som den centrala delen av den befintliga nationalparken. Terrängen är bruten och växlar mellan höjder med lavklädda hållar och tallskog och sprickdalar med gran- och barrblandskog. Spår av skogsbruk förekommer i varierande omfattning men stora delar har naturskogskaraktär. Området avskiljs idag från den befintliga parken endast av en långsträckt nord-sydlig dalgång med en

mindre väg.

I väster ligger nationalparkens nuvarande gräns rakt över sjön Stora Trehörningen. Populära vandringsleder går här längs sjöns norra strand fram till badplatsen Vitsand. Även väster om badplatsen och utanför nationalparken omges sjön av attraktiva klippstränder och på flera ställen av gammal vacker tallskog. I söder finns även en markant åsbildning med äldre tallskog. Förslaget till utvidgning i denna del innebär att hela Stora Trehörningen och omgivande värdefulla skogar kommer att ingå i nationalparken. Utvidgningen omfattar ca 150 ha varav nära hälften vattenyta.

MARKANVÄNDNING Båda delområdena ingår i den inventering av statliga skogar som Naturvårdsverket och länsstyrelserna genomförde 2003-2004. Det östra området har förvärvat av Naturvårdsverket och även det västra som ägs av Sveaskog planeras för formellt skydd. I den västra delen ingår även mindre arealer privatägd skogsmark i förslaget.

BEDÖMNING Den föreslagna utvidgningen skulle innebära att Tivedens nationalpark får tillskott av mycket värdefull skogsmark inom båda delområdena vilket innebär att parken får ökad biologisk betydelse. Vidare kommer den att rundas av och får en mer naturlig avgränsning i väster genom att omfatta hela den vackra sjön Stora Trehörningen. Framförallt genom detta tillägg ges även väsentligt ökade möjligheter för parkens nyttjande för friluftsliv.

DE SVENSKA skärgårdarna är med få undantag knutna till sprickdalsterrängen. Undantagen är bl a den vågiga bergkullterrängens övärld vid Nordingråkusten samt Norrbottens skärgård, som är uppbyggd av löst material. De stora skärgårdarna från Uppland till Småland samt i Blekinge och Bohuslän är urberg av gnejser och graniter och utgör sprickdalsterrängens fortsättning från kusterna ut i Östersjön respektive Skagerack. Även huvuddelen av Vänerns skärgårdar tillhör denna terrängform.

Skärgårdarna är starkt präglade av inlandsisen som slipat fram mjuka runda former främst på öarnas och hällarnas nordsidor. Trots den gamla berggrunden är arkipelagerna tämligen unga landskap som började framträda ur havet för 10 000 år sedan efter inlandsisens reträtt. Utvecklingarna därefter åskådliggörs mycket väl i de nuvarande zoneringsarna från inner- till ytterskärgårdar och i

den fortfarande pågående landhöjningen. Skärgårdar nybildas således än idag om än i långsammare takt.

Östersjöns skärgårdar brukar indelas i tre huvudzoner, innerskärgård, mellanskärgård och ytterskärgård. Innerskärgården karaktäriseras av stora öar och ofta långgrunda, leriga vikar. Vegetationen är likartad den inom angränsande fastlandsområden. I mellanskärgården minskar inslaget av leriga stränder, fjärdarna blir mer vidsträckta, öarna lägre och andelen barspolade hällar större. Barrskogarna tunnas ut och domineras starkt av hällmarkstallskog. Lövträdsinslaget ökar och rena lövskogöar (al, björk, ask) förekommer. Ytterskärgården domineras av mindre öar och skär som ofta ligger i spridda, täta grupper och bildar egna övärldar. Barrskog saknas nästan helt. Istället finns i vissa håll, främst i Uppland, en björkskogszon i den yttre arkipelagen. Denna maritima lövskog är en säregen

naturtyp som i övrigt endast påträffas i Ålands skärgård.

Den beskrivna zoneringsen är mest utpräglad i Stockholms skärgård som är landets största med 30 000 öar, kobbar och skär och en total strandlängd av mer än 1 000 mil. Skärgårdens bredd från väster till öster är som mest ca 10 mil. Sörmlands, Östergötlands och norra Smålands skärgårdar har samma huvuddrag men utsträckningen österut är betydligt kortare och zonerna därigenom mindre tydliga. Blekinge skärgård skiljer sig främst genom en sydligare typ av vegetationen där eken spelar en viktig roll. Vänerns skärgårdar är tämligen likartade de i Stockholms mellanskärgård.

I Bohuslän ingår de större öarna i kustområdets lövskogsregion. Karaktäristiskt för Bohuslänns skärgårdar är dock att vegetationen är mycket sparsam. Kala klippöar dominerar redan intill fastlandet. I skrevor och låga partier på de mindre öarna förekommer som regel endast buskvegetation. I övrigt är strandängar och ängsvegetation på skaljord väl utvecklade.

Djurlivet i skärgårdarna är rikt både till art- och individantal. I vattenmiljön är västkusten helt överlägsen vad gäller antalet arter. Även havsalgfloran är här rikare utvecklad än i någon annan kuststräcka i landet. Artrikedomen beror främst på västkustens högre salthalt, dess kontakt med Nordatlanten

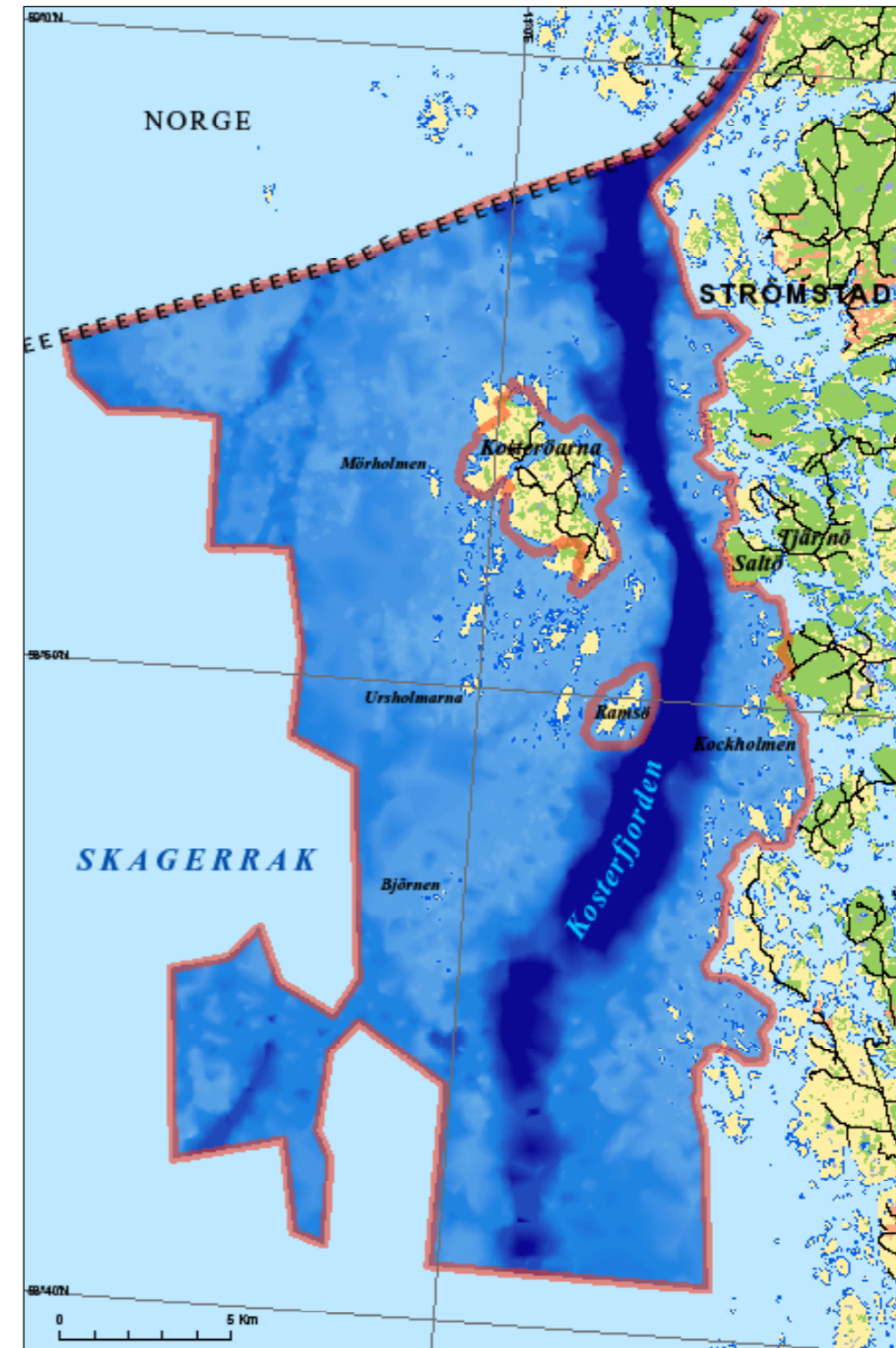
och dess breda spektrum av skilda marina biotoper. Under Östersjöns korta utvecklingsförlopp har inga egna brackvattensarter utbildats. Endast sådana salt- och sötvattensarter förekommer som även kan tåla detta havs låga salthalt. Brackvattenmiljön är dock i sig säregen och intressant vad gäller bland annat arters anpassningsförmåga. Detta visar sig bland annat i att genetiskt distinkta bestånd och lokala anpassningar utvecklats hos ett flertal arter.

De svenska och finska skärgårdarna är unika landskap som det inte finns någon motsvarighet till i andra länder. Det slipade urberget och den stora mängden öar, vikar, sund och fjärdar bildar storartade landskap med fascinerande detaljer. Spännvidden av ekosystem, gradienter samt djur- och växtbiotoper är mycket stor såväl på land som i den marina miljön. Det allmänna värdet från naturvårdssynpunkt samt för friluftsliv och naturupplevelser är oskattbart.

Nationalparker

För närvarande är skärgårdarna i sprickdalslandskapet endast representerade av *Djurö* i Väneren samt öarna *Ängsö* i Stockholms skärgård och *Blå Jungfrun* i Kalmarsund. I denna plan föreslås bildande av *Nämndöskärgården* och *Sankt Anna* nationalparker på östkusten och *Kosterhavets* nationalpark på västkusten.

Kosterhavet – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Havet och större delen av den obebodda övärlden i Strömstads kommun och norra Tanums kommun, Västra Götalands län. Området omfattar havsområdet och obebodda öar från Pinnö i söder till norska gränsen i norr. Även delar av Nordkoster och Sydkoster omfattas av förslaget. Den totala arealen är ca 40 000 ha varav ca 1 100 ha är land.

BESKRIVNING Kosteröarna i Skagerrack i norra Bohuslän är Sveriges västligaste landområde. De två huvudöarna, Nord- och Sydkoster, omges av enstaka mindre öar och en större arkipelag i sydväst. Hela ögruppen skiljs från fastlandet och de fastlandsnära öarna av den mer än 200 meter djupa Kosterrännan.

Berggrunden väster om Kosterrännan består av olika typer av gnejs, en mestadels ljusgrå bergart som är olik Bohuskustens övriga rödaktiga granitberggrund. Ett framträdande inslag på öarna är svarta diabasgångar. Gångarna är på vissa platser borteroderade varvid mellanliggande gnejsberggrund blivit kvar som flera meter höga, snett lutande skikt. Områdets geologi är vetenskapligt mycket intressant och av stor betydelse för förståelsen av berggrundsbildning och berggrundsteknik.

Kosterhavets främsta naturvärden är knutna till den marina miljön. Här finns Sveriges artrikaste havsområde och alla de naturtyper, djur och växter som förknippas med västkusten. Här finns också miljöer och arter som inte förekommer någon annanstans i svenska hav. I Kosterfjordens djupränna råder oceaniska förhållanden med hög salthalt och låg temperatur. De branta klippbottenarna i fjorden är särskilt rika och här finns armfotingar, svampdjur och revbildande koraller som annars bara hittas ute i Atlanten. I den exponerade ytterskärgården växer frodiga och artrika tångskogar. Den grunda och produktiva innerskärgården är uppväxtplats och näringsställe för många fiskar och fåglar. Cirka 200 djurarter och 9 algarter har sin enda kända förekomst i Kosterområdet. Dessutom finns många sällsynta djur och växter som här har sin största utbredning i Sverige. Det totala antalet arter har uppskattats till mellan 5 000 och 6 000.

Områdets mest omfattande arkipelag ligger sydväst om Sydkoster och omfattar ca 300 öar och kobbar. De små öarnas vegetation är sparsam och består mest av gräs och örter i skrevor och låga partier samt av lavar på hållarna. På Nord- och Sydkoster ingår även delar med busk- och skogsvegetation och betade strandängar. Framförallt arkipelagen i sydväst har rikt djurliv med stora populationer av sjöfågel och knobbsäl. Bland häckande arter märks silltrut och andra vitfåglar samt ejder, strandskata, tobisgrissla, småskrak och labb. Vid de yttre skären finns vintertid stora flockar av främst ejder men även

av arter som alfågel, storskarv och sjöorre. Här förekommer också ofta ett inslag av atlantiska arter vid blåsig väder, t ex stormfågel och havssula.

Den föreslagna nationalparken är attraktiv för friluftsliv och naturupplevelser både vid öarna längs fastlandet och i det yttersta havsbandet. Det utgör också ett av kustens mest frekventerade områden vad gäller fritidsbåtar. Även utan egen båt kan besökare uppleva vacker och intressant natur på de norra och södra spetsarna av huvudöarna. Kosteröarna har vidare goda övernattningsmöjligheter genom hotell, pensionat och stugbyar.

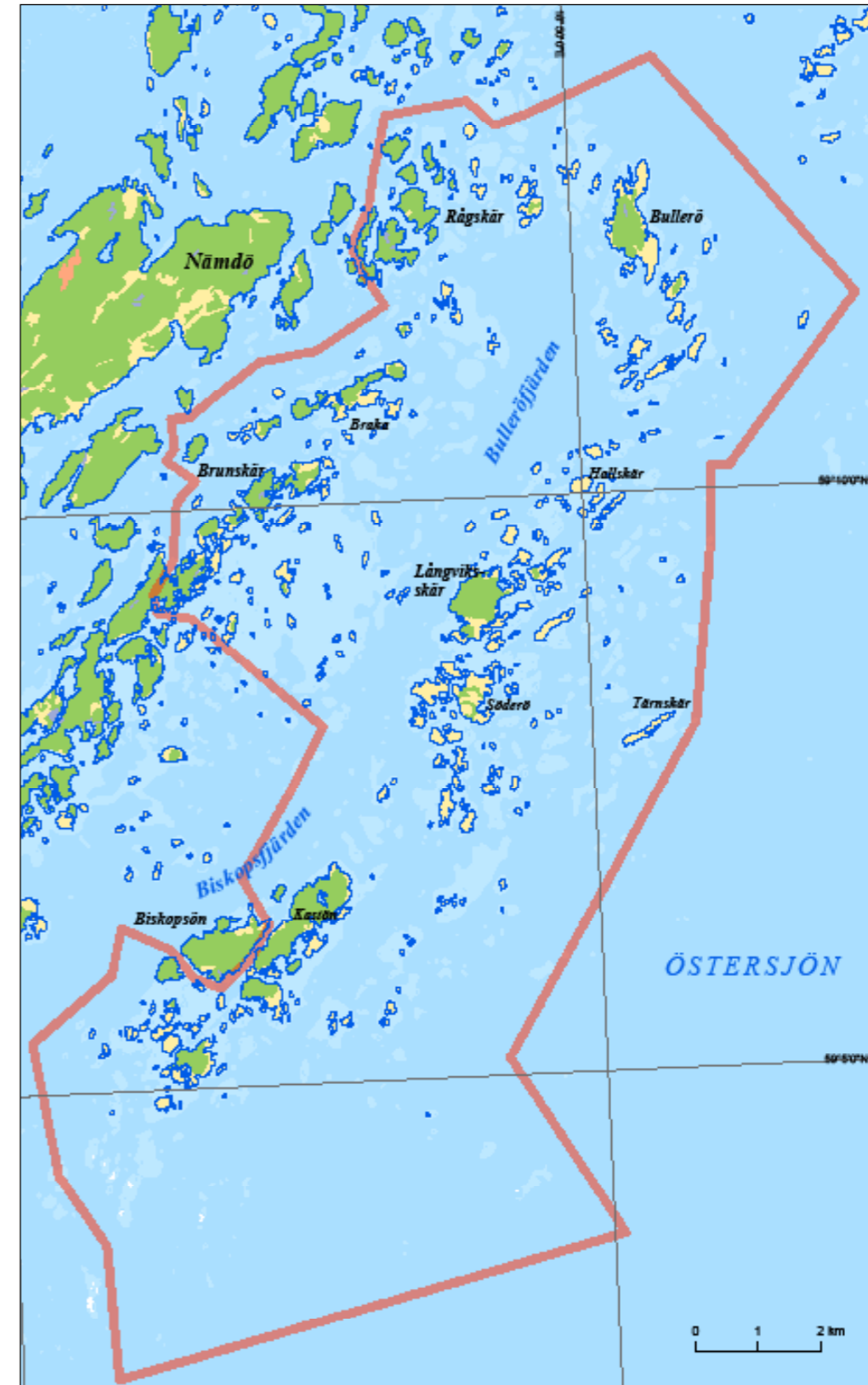
MARKANVÄNDNING Både yrkesfisket och fritidsfisket är omfattande i Kosterområdet. Förslaget till nationalpark sammanfaller utåt havet med gränsen för trålning av havskräfta. Innanför gränsen är endast trålning av nordhavsräka tillåten. Räkfisket är idag det ekonomiskt viktigaste fisket i området. Andra arter som fiskas kommersiellt är hummer, havskräfta, pigghaj, ål och makrill. Jakt bedrivs i begränsad omfattning. Flertalet öar ägs av Naturvårdsverket, några av enskilda eller av samfälligheter.

Tjärnö marinbiologiska laboratorium i direkt anslutning till området bedriver omfattande forskning och utbildning inom den föreslagna nationalparken och är en viktig resurs för samarbete om inventering och kontroll av den marina miljön på såväl kort som lång sikt.

Områdets norra avgränsning ansluter mot gränsen till Norge. Även i Norge planeras en nationalpark, Ytre Hvaler nationalpark, med höga marina värden.

BEDÖMNING Kosterhavet innehåller en för landet enastående artrik och värdefull marin miljö. Området representerar den marina regionen Skagerrack och är föreslaget som marint skyddsområde till OSPAR (Oslo – Paris kommissionen). Övärlden är typisk för västkustens skärgårdar och attraktiv för friluftsliv och naturupplevelser. Området är väl värt att inrätta som Sveriges första marina nationalpark, d v s nationalpark med fokus på den marina miljön.

Nämdöskärgården – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Huvuddelen av naturreservaten Bullerö, Långskär, Långviksskär och Biskopsö i Värmdö kommun, Stockholms län. Totalarealen är ca 14 000 ha varav ca 1 000 ha är land.

BESKRIVNING Området utgörs av tre ögrupper som ligger på rad i det yttersta havsbandet samt av en fjärde grupp i den anslutande mellanskärgården. Trots ett visst avstånd mellan grupperna är hela området väl avgränsat, inåt mot den stora ön Nämndö och utåt mot det öppna havet. Totalt ingår ca 1 400 öar och kobbar utspridda på en yta av ca 140 km². Runt öarna dominerar stora grunda områden på

som mest sex meters djup. De mer öppna vattenområdena når ner till 25 meters djup. Berggrunden domineras av gnejsiga graniter. En del större öar har ganska brant och hög topografi. Liksom i andra skärgårdar karaktäriseras landskapet dock av låga öar och skär och kala, slipade hållar.

Den inre delen av området består av en rad mellan-stora öar och en utanför liggande bård av kobbar och skär. Vegetationen består främst av talldominerad gles barrskog. Ytterskärgården ingår i den maritima lövskogszonen. På de största öarna finns frodiga skogar av björk och al. Övriga öar har glesa björkbestånd i sänkor och på myrkanter men är annars kala.

Nämndöskärgården tillhör den maringeografiska regionen Norra Östersjön. Den marina miljön kännetecknas av stor variation av djup, exponering och bottenstrukturer. Sandbankar, hårdbottnar, grundområden, kransalglokaler och trösklade vikar hör till de värdefulla miljöerna. Fågellivet är rikt både till art- och individantal. Karaktäristiska arter är bl a ejder, svärta, småskrake, vigg, tordmule, tobisgrissla, roskarl, labb, tärnor, måsar och trutar. Även havsörn förekommer regelbundet. Typiska landbundna arter är näktergal och hussvala. De sistnämnda finns alltid i stort antal vid öarnas bosättningar. Gråsäl förekommer främst inom ett säl-skyddsområde i områdets sydligaste del.

Liksom flertalet utskärgårdar har detta område varit utsatt för kulturpåverkan i gången tid då de större öarna nyttjades som fiskeskär och då även ett visst jordbruk förekom. Spåren från denna påverkan är numera sparsamma. Lövskogen har återtagit odlingmarker och endast små ängsytor intill bevarade bosättningar hävdas fortfarande.

För att vara ytterskärgård i Stockholms skärgård är Nämndöskärgården ovanligt lättillgängligt. Avståndet till den mer skyddade mellanskärgården är kort och för båtfarare är det relativt lätt att färdas och hitta naturhamnar inom denna stora arkipelag. Särskilt vackra och för friluftslivet attraktiva delar

är bl a Bytta, Hallskär, Brunskär-Ormskär. På Bulerön finns ett naturum och denna ö är den mest besökta i området.

MARKANVÄNDNING Nästan hela området är avsatt som naturreservat. Det används för friluftsliv, fiske och i mycket begränsad omfattning för jakt. Marken ägs av staten genom Naturvårdsverket samt av stiftelser och enskilda.

BEDÖMNING Nämndöskärgården har mycket höga kvaliteter som oexploaterad, representativ och biologiskt värdefull skärgård med zoner från mellantill ytterskärgård. Området är även värdefullt marint landskap, utpekat som BSPA-område (Baltic Sea Protected Area) till HELCOM (Helsingforskonventionen). Det har genom sin storlek, belägenhet och naturhamnar goda förutsättningar att motta besökare. Sammantaget är området väl värt att inrätta som nationalpark i Stockholms skärgård och den marina regionen Norra Östersjön.

Sankt Anna – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Området ligger i en central del av Östergötlands ytterskärgård i Söderköpings kommun. Det sträcker sig från Missjö i söder till Lammskär i norr och omfattar totalt ca 10 000 ha varav ca 400 ha land.

BESKRIVNING Sankt Anna skärgård består av ådergnejsjer av olika slag och äldre graniter. Sprickzoner i berggrunden har gett upphov till en mycket finskuren övärld med ett närmast oräkneligt antal små kobbar och skär samt relativt få större öar. Denna vidsträckt skärgård med genomgående låga öar och grunda vatten har en säregen karaktär med

få motsvarigheter i Östersjön. En särskild kvalitet är den höga graden av orördhet genom att området nästan helt undgått exploatering av bebyggelse.

Ett antal större öar – större än 10 ha – ligger samlade i områdets södra och västra del. Dessa tillhör mellanskärgården och bär hållmarkstallskog. Mindre skär i denna del är ofta enbuskbevuxna. På de inre öarna finns rester av odlingslandskap och får-bete pågår i viss utsträckning. Den föreslagna nationalparken domineras dock av ytterskärgårdens spar-

samt björkbevuxna öar och de helt kala klipporna. I dessa delar finns intressanta botaniska lokaler främst på öar med vitfågelkolonier. Den kväverika spillningen ger upphov till en speciell och artrik flora av bl a klibbglim, vejde, dansk skörbjuggsört, gräslök, kustvänderot, kärleksört, silverlav m m. Orangegul vägglav och grågrön fågelbergbrosklav breder ut sig på de gödslade hållarna. Även i ytterskärgården finns enstaka öar med barrskogsvegetation. Ett par av dessa har inte berörts av avverkningar och har anslående orörd karaktär.

Sankt Anna hör till den maringeografiska regionen Mellersta Östersjön. Den marina miljön domineras av grunda vatten med varierande bottenar. Blåstång finns på hårbottenar ned till ca 6 meters djup och rödalger ned till 15 meter. Mjukbottenarna domineras av kärleväxter och kransalger som ofta bildar sammanhängande vegetationstäckan över stora områden. Ett 30-tal växtarter har påträffats i området. Av särskilt värde är den rikliga förekomsten av ålgräs och kransalgen grönsträfs. Grundområdenas utbredning och deras rika vegetation har sannolikt stor betydelse för lokala fisk och fågelpopulationer.

Områdets fågelliv domineras av ejder. Andra vanliga andfåglar är svärta, vigg och småskrake. Vidare finns gott om vitfågel samt sparsamt av arter som roskarl, labb, tobisgrissla, gravand, strandskata, skrântärna och grågås. Havsörn ses ofta på näringssök i denna skärgård. Även gråsäl förekommer regelbundet.

Sankt Annas skärgård och i synnerhet dess centrala del är grund och svårnavigerad. Området är därmed förhållandevis ostört och har ursprunglig karaktär. De sydliga och västliga delarna är däremot lättåtkomliga, har goda naturhamnar och är mycket attraktiva för det båtburna friluftslivet. Vissa öar här erbjuder hänförande utsikter över skärgårdslandskapet.

MARKANVÄNDNING Området används för fiske, jakt, friluftsliv och fårbeta på några öar. Omkring en fjärdedel av ytan är avsatt som naturreservat. Åtskilda delområden är skyddade som fågelskyddsområden. Reservaten ägs av staten genom Naturvårdsverket, övriga delar av enskilda.

BEDÖMNING Sankt Annas skärgård är välkänd för sin attraktiva och ursprungliga karaktär. Området har höga biologiska och geovetenskapliga värden såväl på land som i den marina miljön och är utpekad som BSPA-område (Baltic Sea Protected Area) till HELCOM (Helsingforskonventionen). Området är liksom Nämöskärgården vid Stockholms i huvudsak ett ytterskärgårdsområde. Det har dock egna och delvis annorlunda kvaliteter och representerar en annan marin region, Mellersta Östersjön. Områdets värden motiverar väl bildandet av en nationalpark.

- Slätter förekommer i områden med plan berggrund eller där sedimentavsättning under havets nivå ägt rum. Den relativa höjdskillnaden är under 20 m.
- Större slätter finns endast i södra Sverige, söder om Dalälven.
- Landskapet är helt präglat av bebyggelse, jord- och skogsbruk.
- Naturliga eller nära naturliga områden förekommer endast undantagsvis.

SVERIGE, Norge och Finland vilar på den i stora delar plana skandinaviska urbergsskölden. Denna urbergssköld utgör rötterna till en mycket gammal bergskedja som nära nog fullständigt eroderats ned. Urberget har därefter täckts av yngre sedimentbergarter som också de eroderats bort varvid den gamla berggrunden blottlagts på nytt. Rester av de sedimentära bergarterna finns dock kvar inom några områden t ex mellersta Skåne, Öland-Gotland, Kalmarslätten och Västergötland.

Med slätt avses områden där den relativa skillnaden mellan höjder och sänkor är mindre än 20 m. De viktigaste områdena finns i Skåne – södra Småland, Västergötland söder om Väneren, Östergötland och i området mellan Mälaren – norra Uppland. Öland och Gotland intar en särställning genom att de helt är uppbyggda av sedimentära bergarter.

Slättlandskapet har enhetlig topografi men skiljer sig i väsentlig grad från trakt till trakt genom variation av lösa avlagringar, jordmån, klimat och växtlighet. Med låg relativ höjdskillnad blir också

avstånden mellan torra och våta förhållanden kort varvid mosaikartade landskap som t ex skärgårdar eller skogs-myrlandskap kan utbildas. Slätternas geografiska spridning bidrar även till deras varierade innehåll av naturtyper och biotoper.

Ett påtagligt förhållande är att moränens egna former t ex ändmoräner, drumliner och åsar, blir särskilt välutbildade och tydliga i slättlandskap. Lösa jordar har dock sällan sådan mäktighet att de med egna former helt döljer berggrundens former. Endast i södra Skåne finns sådana avlagringar.

Slättlandskapet är den landskapstyp som mest drastiskt förändrats av människan. Stora delar är uppodlade och bebyggda varvid en mängd sjöar och våtmarker dikats ut och tidigare till stor del lövträdsdominerade skogar försvunnit. Naturliga eller näranaturliga miljöer återstår nästan enbart i bevarade våtmarks- och vattenområden samt i några områden med naturlig barrskogsvegetation, alkärr m m. Mycket sällan täcker de naturliga områdena några större, sammanhängande arealer. Bland de som finns präglas också naturmiljön mer av de ingående naturtyperna än av själva slättkaraktären. Inom övriga landskapstyper finns viss möjlighet att värdera och

välja bland några likartade nationalparksobjekt. Inom slättlandet är förekomsten av och innehållet i områden som svarar mot nationalparksriterierna mer slumpartad.

Nationalparker

Befintliga nationalparker är *Haparanda skärgård*, *Färnebofjärden*, *Gotska Sandön* och *Dalby Söder-skog*. Förslagen i denna plan omfattar en ny park i Södra Småland, *Västra Åsnen*, samt utvidgning av *Gotska Sandön* med ett angränsande marint landskap. Vidare föreslås ett område på Gotland, *Bästräsk*, som ny nationalpark.

Västra Åsnen – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Västra Åsnens centrala övärld samt halvöar och ständer vid sjön. Området ligger i Alvesta, Växjö och Tingsryds kommuner, Kronobergs län och omfattar totalt ca 2 000 ha varav ca 400 ha land och 1 600 ha vatten.

BESKRIVNING Sjön Åsnen ligger på det sjörika slättlandet söder om småländska höglandet. Landskapet är utpräglat flackt vilket gör att Åsnen är grund med ett medeldjup på endast 3 m. Sjön har starkt uppflikad form och delas av näs och öar i en västlig och östlig del. Centralt i den västra delen ligger naturreservatet Västra Åsnens övärld med flera större öar och svärmar av småöar. Här ligger också Bjurkärrs och Agnäs naturreservat som bildar uddar i sjön. De tre reservaten utgör kärnan i förslaget till Västra Åsnens nationalpark.

Klimatet vid de stora sjöarna i denna del av Småland är relativt mildt vilket visar sig i vegetationen bland annat genom att boken är vanlig. Bokskog är också den dominerande skogstypen i Bjurkärrs naturreservat. Skogen är här mycket gammal – ca 250 år – och har orörd, urskogsartad karaktär av ett slag som är mycket sällsynt i landet. Inom området finns också gammal grov tallskog och inströdda ekar. Det ovanliga skogstillståndet är gynnsamt för många växt- och djurarter och Bjurkärr är känt för sin stora artrikedom av bland annat lavar, svampar och vedlevande insekter. Enbart av rödlistade lavar förekommer ett 40-tal arter. Inom Agnäs naturreservat finns betydande arealer något yngre bokskog.

Naturreservatet Västra Åsnens övärld söder om Bjurkärr omfattar ca 200 öar och holmar. Öarna är skogtäckta med stor variation av olika skogstyper. Barrskog dominerar men olika lövskogstyper, bland annat bokskog förekommer. En del öar användes förr som utmarkbete för främst kor och får. Efter att detta upphörde kring 1950-talet har skogen utvecklats fritt vilket gör att den har stor variation i trädslag, ålder och dimensioner. Inslaget av löv med bok, ek, björk och asp är betydande. Gamla, grova träd sätter präg på många strandmiljöer. Öarna saknar bebyggelse och hela övärlden ger ett starkt intryck av vildmark, ett märkligt förhållande för denna del av landet. Området har liksom övriga Åsnen även en rik fågelfauna med starka stammar av häckande fåglar, bl a fiskgjuse, lärkfalk, bivråk, mindre hackspett, grågås, storlom, skäggdopping, och storskrake.

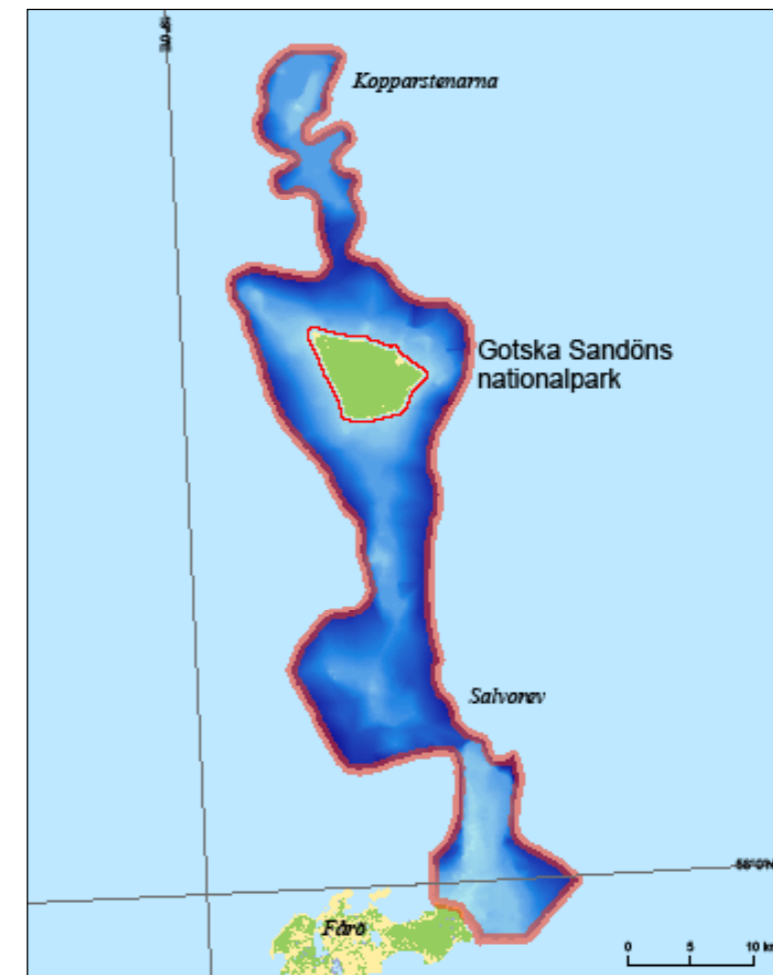
Åsnens betydelse för fågellivet är välkänd och sjön är upptagen på listan över våtmarker av internationell betydelse (Ramsarkonventionen). Vid sidan av dess roll som häckningsområde har sjön stor betydelse som rast- och övervintringslokal för bl a storskrake, havsörn, gäss och änder. Flockar på upp till 20 000 storskrakar har setts och antalet havsörnar kan uppgå till ett 50-tal under hösten. Fågellivet gynnas av sjöns rika fiskfauna som uppgår till ett 20-tal arter.

Bjurkärr är ett av Kronobergs läns mest besökta naturreservat. Den gamla bokskogen är attraktiv en stor del av året och halvön har exklusivt läge i den centrala delen av Västra Åsnen. Sjön och övärlden är mindre tillgänglig på grund av fågelskydd för en stor del av öarna under perioden 1 april – 15 juli. Övrig sommartid är området attraktivt för bland annat kanoting.

MARKANVÄNDNING Förutom för naturvård och friluftsliv används området för fiske och viss jakt. Mark och vatten ägs av enskilda och av staten genom Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen.

BEDÖMNING Området är ett märkligt orört skogs- och sjölandskap långt söderut i landet. Det har höga naturvärden kopplade till naturtillståndet i såväl land- som vattenmiljöerna och ett rikt växt- och djurliv. Områdets fastlandsdelar är lättillgängliga och innehåller intressanta och vackra naturmiljöer liksom utblickar över övärlden. Området representerar det sydsvenska slättlandskapet med dess sjöar och är väl lämpat som nationalpark.

Gotska Sandöns nationalpark – förslag till utvidgning

OMFATTNING Gotska Sandön ligger i Östersjön norr om Fårö i Gotlands kommun och län. En liten del av ön avsattes som nationalpark 1909. Genom utvidgningar 1963 och 1988 har parken fått sin nuvarande omfattning om 4 500 ha varav 3 648 ha land. Omgivande vattenområde ut till 300 m från land ingår i parken. Förslaget till utvidgning omfattar ett marint landskap om ca 55 000 ha med grund och hav inom området Salvorev – Kopparstenarna. Avgränsningen innebär att allmänt vatten innanför 50 meters djup ingår.

BESKRIVNING Gotska Sandön är den översta delen av en stor ryggbildning – Salvorev – som sträcker sig 7 mil norrut från Fårö på Gotland upp till grundet Kopparstenarna. Sandön ligger en bit norr om ryggens mitt och bröt som en revel havets yta för 5 000 år sedan. Genom landhöjningen ligger öns högsta punkt nu på en höjd av 40 meter över Östersjön. Avlagringarnas mäktighet ner till berggrunden är här 75 meter. Nationalparken domineras

av tallskogar och långa sandstränder. Den ensliga ön har höga biologiska och geologiska värden och har i långa tider attraherat naturintresserade besökare.

Förslaget till utvidgning av nationalparken avser undervattensdelen av ryggbildning. Ryggen består av åsar och andra glaciala avlagringar som sannolikt byggts upp mellan två stora islober kring norra Gotland för ca 10 000 år sedan. Till skillnad från rullstensåsar på land är Salvorev under ständig förändring. Landhöjning, strömmar och vågor skapar en dynamisk och säregen marin miljö som även innefattar början på nya öar. Den första fasen av detta kan idag

ses vid grundet Innerkullen norr om Fårö som mestadels ligger över vattenytan. Koppastenarna längst i norr ligger också högt med endast någon meters vattendjup. Revets medeldjup är annars 20 m.

Området ligger mitt i den maringeografiska regionen Mellersta Östersjön och skiljer sig markant från övriga kustnära, mer skyddade nationalparksförslag med marin miljö. Hela området med dess djur- och växtliv är starkt påverkat av vattenrörelser och den omlagring av sand som ständigt pågår. Detta har till följd att andelen ettåriga, snabbväxande växter är vanligare än i andra delar av Östersjön. De rörliga bottarna orsakar även att mängden växter och djur på grundare vatten är mindre än i andra delar av Östersjön. Under 15 m djup tenderar mängden växter däremot att vara större, troligen på grund av bättre ljusklimat genom vattnets klarhet och sandbottnarnas förmåga att reflektera ljus. Brunalger dominerar på vissa platser rödalger på andra medan grönalger förekommer sparsamt. Djurliver domineras liksom i övriga Östersjön helt av blåmussla. I fiskfaunan överväger skrubbskädda och strömming men även torsk, sandstubb, röt-simpa, tånglake och piggvar är vanliga. Salvorev anses vara viktigt reproduktionsområde för framförallt piggvar, skrubbskädda, strömming och skarpsill.

Salvorev och Gotlands östkust är viktigt område för övervintrande sjöfågel. Alfågeln förekommer i stora mängder, ca en kvarts miljon fåglar. Även hundra- eller tusentals fåglar av andra arter, t ex vigg, knipa, bergand, storskarke, smålom och tobisgrissla förekommer. Sommartid är ejder vanligast. Gråsäl finns framförallt vid Gotska Sandön och vid grundområdena nära Fårö.

MARKANVÄNDNING Hela området är avsatt som naturreservat. Reservatet bildades 1987 till skydd för de geologiska värdena och den marina miljön. Fiskeriverket har vidare beslutat om ett fiskefritt område 4 nautiska mil kring Gotska Sandön. Fredningsområdet ska utvärderas 2010.

BEDÖMNING Gotska Sandöns nationalpark omfattar idag bara en liten del av det mäktiga Salvorev. Revet med dess speciella geologi och marina liv bör ges större uppmärksamhet som en unik del av Östersjöns marina landskap. Området är vidare utpekat som BSPA område (Baltic Sea Protected Area) till HELCOM (Helsingforskonventionen). Det är angeläget att den befintliga nationalparken utvidgas med revet för en samordnad och utvecklad förvaltning.

KAMBROSILURISK kalkstensdominerad berggrund finns inom ett 10-tal huvudområden i Sverige. Öland och Gotland är uteslutande uppbyggda av dessa bergarter och har en topografi, växtlighet m m som är helt präglad härav. Gotland består av de yngsta, siluriska lagren som ligger i flack lutning mot sydöst. Detta ger långgrund kust åt detta håll och hög klintkust åt nordväst. Även Öland, som byggs upp av äldre, ordoviciska kalkstenslager, har en yta som lutar svagt åt öster. Kalkstenen bildar här en jämnt grund kust och plana marker inne på ön. I väster avslutas lagret med ett lågt stup, den s k landborgen.

Öland och Gotland har efter den senaste istiden legat under Östersjöns yta. Sediment av sand och lera samt svallad, ofta grusig morän täcker den flata bergytan. Inom stora områden är jordarna dock mycket

tunna eller saknas helt. Vidsträckta kalkhällsområden finns främst på nordvästra och norra Gotland. Ett välkänt jordfattigt område på Öland är Stora Alvaret som upptar merparten av öns södra del.

Öland och Gotland har torrare klimat än Syd- och Mellansverige i övrigt. Vintrarna är relativt milda och somrarna varma. På grund av havets utjämnande effekt blir senhöstarna varmare och vårarna kyligare än på fastlandet.

Den plana kalkberggrunden och det torra klimatet har gett Öland och Gotland en säregen men sinsemellan olikartad växtlighet. Ett exempel på olikheter är att Gotlands torra marker domineras av glesa kalkhälltallskogar medan Ölands utgörs av öppen alvarmarker. Mindre alvarytor finns även på Gotland. Alvar är närmast ett naturgeografiskt begrepp för skoglösa områden på kalkberggrund där lösa avlag-

ringar är tunna eller saknas. Det är en helt egenartad naturtyp som förutom i Sverige endast finns i Estland och Nordamerika. Av den totala arealen finns 70% i Sverige.

Ölands skogsvegetation varierar från barrskogar – bl a ängsartade tallskogar – i norr till mer eller mindre frodiga och artrika ädellövskogar mitt på ön. Även på Gotland finns en del rikare lövskogar. I huvudsak är denna ö dock starkt dominerad av ört- och gräsrika tallskogar samt hållmarkstallskogar. Båda öarna har artrik flora med bl a ett stort antal orkidéarter och andra krävande, kalkgynnade växter.

Öland och Gotland är starkt kulturpräglade men begränsade förutsättningar för odling har gjort att betydande markområden är utmarker utan bosättning. Framförallt på Gotland finns områden av detta slag som även har så gott som orörd vegetation och som kan betecknas som naturlandskap.

Nationalparker

Öland och Gotland saknar nationalparker. Ett större orört område på Norra Gotland, *Bästräsk*, har uppmärksammats under senare tid på grund av sina naturvärden. Området är väl lämpat att representera Öland och Gotlands natur i nationalparksnätet.

Bästräsk – förslag till ny nationalpark

OMFATTNING Sjön Bästräsk på norra Gotland med omgivande hållmarker och skogar. Området sträcker sig från Stenkusten vid Östersjön till Färösundsvägen och omfattar ca 5 000 ha.

BESKRIVNING Bästräsk ligger på Gotlands nordligaste del och är skild från havet med en smal landtunga. Det är Gotlands största sjö med en yta av drygt 700 ha. Sjön är av stort limnologiskt intresse som näringsfattig, klarvattensjö, s k bleketräsk. Den har grönaktigt vatten och är grund med ett största vattendjup om fem meter. På öar häckar flera hundra par ejder och Bästräsk har god tillgång av bland annat flodkräfta och sik. Systemekologisk forskning har bedrivits under lång tid och i anslutning till sjön finns en forskningsstation.

Bästräsk är en högst ovanlig sjö i ett nationellt perspektiv och detta gäller även för dess omgivning. Berggrunden består av kalksten som är helt flack eller i svag lutning uppåt från öster mot väster. Högsta höjd över havet, 36 meter, nås i Bräntings Haid naturreservat vid vägen mot Färösund. Kalkstenen ligger bar eller

med tunt jordtäckte vilket gett upphov till alvarmarker med inslag av blekeutfällning och uppfrysningmönster. De öppna alvaren bildar vacker mosaik med kärr, fuktängar, våtar, agmyrar, småsjöar och tallskog inom ett milslångt område med väst-östligt utsträckning. Bebyggelse saknas nästan helt och området är vildmarksartat med märkligt orörd natur. Myrar och övriga våtmarker är opåverkade av dikningar och tallskogarna är till stor del naturskog av hög ålder. Orördheten har lett till en extrem ansamling av skogliga nyckelbiotoper. Områdets naturtillstånd beror sannolikt på frånvaro av odlingsbara jordar och låg skoglig produktion.

Orådets djur- och växtliv är präglat av dess speciella berggrund, jordar och vattenförhållanden med ömsom hög fuktighet eller översvämning och ömsom extrem torka. Växtligheten på alvarmarken har typiska arter som gul och vit fetknopp, blodnäva, solvända, backtimjan mm. De under våren vattenfyllda våtarna övergår i på sommaren till fuktängar eller torra ängar. Våtarna hyser ett flertal örter som

ängsnycklar, brudsporre, slätterblomma, tätört och majviva. Agmyrarna, som är karaktäristiska för Gotland, innehåller kärr och fuktängar med artrik flora av bland annat orkidéer. Till områdets många sällsynta och rödlistade växtarter hör de för Gotland endemiska örterna brun ögontröst och gaffelfibbla. Faunistiskt är området främst uppmärksammat som viktig lokal för insekter, bland annat fjärilar och vedlevande skalbaggar. Av typiska fågelarter kan nämnas trädlärka, nattskär och skogsduva men även rovfåglar som ängshök, kungs- och havsörn hör till områdets fauna.

Kusten i väster kallas Stenkusten. Den är låglänt och består av en bred strand med kalksten upplagd i tydligt vågmönster efter gamla strandlinjer. I förslaget till nationalpark ingår även den marina miljön ut till pallkanten samt ön Falholmen. Inåt land övergår klapperstensstranden i vindpräglad tallskog och den stora biotopmosaiken på kalkberggrunden.

Stenkusten är välkänt för sin karga skönhet och Bästeträsk med närmaste omgivning utnyttjas för bad och friluftsliv. Biotopmosaiken på hållmarkerna är däremot förhållandevis lite utnyttjad för friluftsliv.

MARKANVÄNDNING Inom området finns två naturreservat, Bästeträsk och Bräntings Haid om sammanlagt 1 900 ha varav 800 ha vatten. Här finns också två områden om ca 800 ha som ingår i Natura 2000. Hela området ingår vidare i ett riksintresseområde för naturvården.

Förutom områdets nyttjande för naturvård pågår skogsbruk av viss omfattning. Området är också av stort intresse för kalkindustrin och en ansökan om kalkbrytning har lämnats in till Miljödomstolen 2007. Ansökan avser ett område om ca 170 ha omedelbart nordost om Bräntings Haid naturreservat.

BEDÖMNING Bästeträsk med omgivning består av omfattande, ostörda hållmarks- och våtmarks-komplex samt skogar och sjöar med rik biologisk mångfald, bland annat många rödlistade arter. Liknande natur finns på andra delar av Gotland men är inte av samma klass vad gäller väl utvecklade naturtyper i mosaiker samt vad avser graden av orördhet. Området är därmed det främsta i sitt slag på Gotland och i Sverige och torde vara unikt i ett Europeiskt perspektiv. Det är väl lämpat som nationalpark till skydd för naturmiljön och för representation och kunskaps-spridning om Gotländska naturförhållanden.

Översikt över arealer

Nedanstående tabell anger arealer för föreslagna nya nationalparker och för de föreslagna utvidgningarna av befintliga parker. En stor andel (75%) av nya objekt är redan skyddade som naturreservat. Utvidgningarna är utom vid Gotska Sandön idag oskyddade men till helt dominerande del i statlig ägo genom Naturvårdsverket, Fastighetsverket och Sveaskog eller som allmänt vatten. Arealuppgifterna och uppgifterna om andelen skyddad areal är ungefärliga. Den skyddade arealen avser befintliga naturreservat.

Sammanfattningsvis föreslås:

- 13 nya nationalparker om ca 1 123 000 ha. Av denna areal ligger ca 845 400 ha (75%) i befintliga naturreservat. Ca 277 600 ha (25%) är idag oskyddad.
- Utvidgning av 7 befintliga nationalparker med sammanlagt ca 100 200 ha. Av denna areal är idag 55 000 ha skyddad.

Totalt innebär förslagen:

- Nya nationalparker och utvidgningar av nationalparker om totalt ca 1 223 200 ha. Av denna areal är ca 322 800 ha (27%) idag oskyddad.
- Betydande förändring av relationen naturreservat och nationalparker i Sverige. Andelen nationalparker ökar från 15% till 35% av landets skyddade yta (naturreservat, nationalparker djur- och växtskyddsområden, biotopskydd). Naturreservaten minskar från 83% till 63% av den skyddade ytan. Hälften av förändringen beror på förslaget att ombilda Vindelfjällens naturreservat till nationalpark.

Områden i nationalparksplanen. Arealfördelning.

NYA OBJEKT	Areal, ha	Skyddad areal, ha	Andel skyddad areal
Reivo	12 000	10 000	83%
Blaikfjället	40 000	40 000	100%
Koppången	5 000	5 000	100%
Västra Åsnen	2 000	1 500	75%
Bästeträsk	5 000	1 900	38%
Kebnekaise	65 000	0	0%
Kosterhavet	40 000	300	1%
Tavvuoma	40 000	0	0%
Vindelfjällen	560 000	550 500	98%
Vålådalen - Sylarna	230 000	120 000	52%
Rogen - Juttulslätten	100 000	100 000	100%
Nämdöskärgården	14 000	13 700	98%
Sankt Anna	10 000	3 000	30%
Totalt	1 123 000	845 400	75%

UTVIDGNINGAR	Nuvarande areal, ha	Utvidgning, ha	Total
Björnlandet	1 130	470	1 600
Hamra	30	1 150	1 180
Tiveden	1 350	580	1 930
Gotska Sandön	4 500	55 000*	59 500
Skuleskogen	2 880	200	3 080
Sarek	197 000	22 000	219 000
Padjelanta	198 400	23 000	221 400
Totalt	402 780	100 200	502 980

Nya objekt och utvidgningar, total areal (ha) 1 223 200

Areal som idag inte är skyddad (ha)

Nya objekt	277 600
Utvidgningar	45 200
Ej skyddad areal totalt	322 800
Andel ej skyddad areal av totalt föreslagen areal	27%

* Skyddad areal

Motiv för nationalparker

Nationalparken som skyddsform bygger på speciella förutsättningar och krav men som bakgrund till inrättande av parker finns de grundläggande motiv som gäller för all naturvård. Dessa motiv kan grupperas på olika sätt från etiska och moraliska till rent ekonomiska. Ytterst kopplar motiven för naturvård till arbetet mot en långsiktigt hållbar utveckling. Hållbar utveckling är en strävan efter att nuvarande och kommande generationer kan erbjudas sunda ekonomiska, sociala och ekologiska förhållanden. Hållbar utveckling kan även uttryckas som en utveckling som möter dagens behov utan att hindra kommande generationers möjligheter.

Samhällets allmänna motiv för naturvård som en del av den hållbara utvecklingen har beskrivits i olika sammanhang, bland annat i Regeringens skrivelse 2001/02:173 En samlad naturvårdspolitik. Kopplingen mellan några av dessa motiv och motiven för nationalparker kan beskrivas enligt följande.

Etiska – moraliska motiv.

Naturen har ett inneboende värde oavsett om den är lönsam för oss eller inte. Detta läggs också fast i inledningen av konventionen om biologisk mångfald. Mot bakgrund av att naturen själv inte har någon förmåga att föra sin talan bör det ses som en etisk plikt att bevara variationsrikedomen och skönheten i naturen. En annan etisk-moralisk bevarandenaspekt är att ge möjligheter för kommande generationer att nyttja den biologiska mångfalden efter de värderingar som då kommer att råda. Det finns också en etisk dimension i frågan om internationell solidaritet med andra länder som med betydligt knappare resurser än våra försöker bevara sin biologiska mångfald och etablera ett långsiktigt hållbart nyttjande.

Nationalparker består av i huvudsak naturliga landskap som på bästa sätt representerar den ursprungliga naturen med dess landformer, växter och djur. Ett väl utbyggt nät av nationalparker bidrar till naturvårdens etiska dimension vad gäller bevarad variationsrikedom, bevarade naturresurser för kommande generationer och internationell solidaritet. Nationalparkernas storlek och omfattning av hela landskapsavsnitt är gynnsamma faktorer för dessa bevarandenaspekter. Så stora områden har väsentligt bättre förutsättningar än mindre att bibehålla den biologiska mångfalden och andra värden.

Välfärdsmotiv

Hos de flesta människor finns ett starkt behov av naturupplevelser. Naturen ger kraft och tillfälle för återhämtning, många människor upplever att man är en del av ett större sammanhang. Människan uppskattar helt enkelt vacker, särpräglad, mångformig, rofylld, vild, orörd, artrik, välhövad eller på annat sätt värdefull natur. Möjligheter till upplevelser av detta slag är en del av vår välfärd och bidrar till god folkhälsa. Många människor ser det också som värdefullt att det finns t ex urskogar, ängar och livskraftiga bestånd av olika arter bevarade, även om de aldrig får möjlighet att uppleva dessa. Bara vetskapen om att detta bevaras och förs vidare till kommande generationer har ett värde.

Nationalparker är en kvalitetsstämpel för biologiskt och geologiskt intressant natur och natur med särskilda sceniska värden. Parkerna lockar till besök mer än andra skyddade områden. Det är angeläget att den offentliga naturvården med nationalparken som välkänd symbol genomför skydd och sprider kunskap om områden med särskilda värden. Därigenom erbjuds fler människor möjlighet till rekreation, inspiration, återhämtning och kvalitativa naturupplevelser.

Kulturella och känslomässiga motiv

Känsla för och kärlek till naturen kan sägas vara den egentliga grunden för naturvården. För många människor kan den lokala natur- och hembygdshistorien vara den viktigaste ingången till intresset för natur- och kulturmiljön. ”Hembygdskänslan” och samhörighet med välkända landskap och trakter har ofta betydelse för människor även lång tid efter utflytning.

Nationalparken representerar inte bara landskapstyper och variationen av landets orörda natur. Den har också kulturell betydelse i människans bild av sin omgivning och hembygd. Det historiska perspektivet får särskild belysning genom att nationalparken förutsätts spegla traktens ursprungliga natur. Utmärkelsen av ett område till nationalpark och därmed till nationell och internationell sevärdhet kan vara ett stöd för känslan om hembygdens värden och den lokala identiteten. Som exempel blev detta tydligt när det i 1989 års nationalparksplan föreslogs ombildning av några små befintliga natio-

nalparker till naturreservat. Efter starkt lokalt försvaret för parkerna har Naturvårdsverket helt gett upp detta förslag.

Ekonomiska motiv och säkerhetsmotiv

Detta naturvårdsmotiv handlar om att upprätthålla fungerande ekosystem som kan utnyttjas hållbart och försörja oss med såväl varor som tjänster samt att vidmakthålla ekosystemens förmåga att möta förändringar. Den biologiska mångfalden är grunden för världens livsmedelsförsörjning och en förutsättning för livsuppehållande processer och ekosystemens funktion. En modern term är ekosystemtjänster, som t ex avser luftrening, klimatutjämning, vattenrening och bullerdämpning. Över hela världen pågår också forskning inom det område som kallas ”biomimetik” – att härma naturen. Vår vardag är full av uppfinningar som hämtat ”lösningarna” från naturen. Till de ekonomiska naturvårdsmotiven hör även det starka värdet av naturturism för utveckling av lokalsamhällen.

Nationalparker är ett relativt sparsmakat urval av områden med speciella kvalitéer och kommer inte att bli den dominerande formen för skydd av värdefull natur i Sverige. Tillsammans med naturreservaten är parkerna dock viktiga för de ekonomiska motiven och säkerhetsmotiven. Beslutsnivån i riksdag och regering innebär också att nationalparkerna har ett starkare skydd än andra skyddade områden, även det ett säkerhetsmotiv.

Nationalparkernas dragkraft som turistiska sevärdheter innebär att de också mer än andra skyddade områden kan ge gynnsam effekt för lokalsamhällets ekonomiska utveckling. Detta är en välkänd, allmän trend i världen som kan få allt större betydelse även i Sveriges glesbygder.

Undersökningar av attityder till nationalparker

Nationalparker berör och engagerar människor i olika skeden av deras tillkomst och förvaltning. För att något belysa detta har Naturvårdsverket i samarbete med turismforskningsinstitutet ETOUR vid Mittuniversitetet genomfört enkätundersökningar till några viktiga intressegrupper. Enkäterna gick ut till samtliga kommuner med nationalparker och samtliga nationalparksförvaltare samt till tidigare ägare i några områden som blivit nationalparker i sen tid. Resultatet av enkäterna redovisas kortfattat i det följande. Utöver enkätsvaren refereras även några anknytande förhållanden som kom fram i en enkät som genomförts av Fjällmistra.

Enkät till kommuner

En enkät sändes till samtliga kommuner med nationalparker med frågor om kommunernas inställning till parker. 25 av 31 tillfrågade kommuner besvarade enkäten.

- 93% av kommunerna anser att nationalparken ger kommunen positiv PR med graderingen 26% något och 67% mycket positiv PR
- 93% av kommunerna använder sig av nationalparken vid marknadsföring av kommunen med graderingen 52% delvis och 41% att den används i hög grad.
- 85% av kommunerna anser att nationalparken är positiv för kommunens besöksnäring med graderingen 21% något och 64% mycket positiv
- 81% av kommunerna anser att nationalparken är positiv för invånarnas friluftsliv med graderingen 43% något och 38% mycket positiv
- 78% av kommunerna uppfattar att de närboende till nationalparken har positiv inställning till parken med graderingen 32% ganska och 46% mycket positiva
- Kommunernas sammanfattande bedömning om nationalparker som företeelse innebär att 92% är positiva varav 78% är mycket positiva och 14% ganska positiva

I övrigt framgår att nästan 65% av kommunerna tycker att skötseln av nationalparkerna kan förbättras för att ge besökarna ett än större utbyte av områdets natur. Synen på vad som kan förbättras visar stor variation. De vanligaste förslagen till åtgärder

är kopplade till mer information om nationalparken och behov av guider. Skyltning till och i nationalparker är andra saker som åtskilliga kommuner anser behöver förbättras

Enkät till förvaltare

I syfte att fånga upp uppfattningar om nationalparkernas skötsel från ansvariga och praktiskt verkande aktörer sändes en enkät ut till parkernas samtliga 28 förvaltare av vilka 24 svarade. Enkäten visar att det är ett stort antal människor som besöker nationalparkerna varje år. Totalt uppskattas antalet besök i parkerna till 2,2 miljoner med ett genomsnitt på ca 95 000. Variationen mellan olika områden är stor från ca 1 miljon besök i Tyresta till 2 500 i Haparanda skärgård.

I enkäten ställdes frågor som rör skötseln av områdena. Allmänt kan sägas att svaren varierar mellan olika delar av landet och mellan parker med olika besöksfrekvens. Några genomgående förhållanden kan dock framhållas.

- Dagens skötsel av nationalparkerna ger besökarna delvis (58%) eller i hög grad (38%) en bra upplevelse av parkens natur
- En viktig förbättring som behövs är utökad information om nationalparken. Även skyltning i och till nationalparken samt leder i området behöver förbättras
- 80% av förvaltarna anser att deras nationalparker med nuvarande skötsel kan ta emot fler besökare än idag
- 83% av förvaltarna upplever en positiv attityd från kommuner till nationalparkerna. 82% ger samma svar vad gäller lokalbefolkningens inställning. Förvaltare i södra Sverige upplever att lokalbefolkningen har en något mer positiv syn på nationalparker än vad förvaltare i norra delen av landet gör.

Förvaltarnas svar på enkäten ger (liksom kommunernas) en allmän bild av att skötseln av nationalparkerna kan förbättras framförallt vad gäller information till och mottagning av besökare samt åtgärder för att minska slitage. Detta är också viktiga åtgärder i Naturvårdsverkets pågående projekt om skötsel av skyddad natur – Värna, Vårda, Visa – som ger hög prioritet åt nationalparker.

Enkät till tidigare markägare

Vid bildande av nationalparker berörs i de flesta fall ett antal privata markägare av förhandlingar om markförvärv till staten. I syfte att få en uppfattning om hur de ser på nationalparker och den process som föregår bildandet sändes en enkät till de markägare som berörts av de tre senast bildade parkerna – Färnebofjärden, Söderåsen och Fulufjället. Totalt sändes enkäten till 127 markägare av vilka 45 (35%) svarade. Den låga svarsprocenten gör det svårt att dra generella slutsatser och att redovisa parkerna var för sig. Några generella förhållanden kan dock framhållas.

- Drygt hälften av markägarna fick sin första information om den planerade nationalparken från annan källa än ansvarig myndighet
- I inledningsskedet är det mycket viktigt för markägarna med information och diskussion om nationalparkens naturvärden, gränser och föreskrifter
- Mer information efterfrågas speciellt om markägarnas rättigheter och ersättningen för mark
- Drygt 30% av markägarna hade ett ombud som förhandlade för deras räkning. Av de 30 procenten tyckte över 80% att ombudet fungerade bra
- Före bildandet av nationalparken fanns en jämn fördelning mellan antalet markägare som hade positiv, neutral eller negativ inställning till nationalparken. Efter genomförandet har antalet negativa markägare minskat till förmån för de neutrala (42%) och positiva (40%)

Fjällmistra

Den allmänna inställningen till naturskydd har undersökts i flera sammanhang och en stor attitydundersökning utfördes 2004 som ett projekt inom forskningsprogrammet Fjällmistra. Den genomfördes som en enkät med brev till totalt 11 418 personer framförallt i de fyra fjällänen men också till en jämförelsegrupp om 1 067 personer utanför dessa län. Undersökningen avser inte enbart nationalparker utan naturskyddet som helhet. Resultatet av undersökningen finns publicerat i Fjällmistras rapportserie och här återges endast några av de data som kom ut av undersökningen. Till dessa hör att:

- Endast ca 3% av Sveriges befolkning anser att det finns för mycket skyddad natur. 40% vill ha fler skyddade områden, 30% anser att situationen är lagom och 26% vet inte.
- Över 90% anser att skyddade områden ska inrättas främst för att skydda naturen
- 73% anser att skyddet ska utformas så att besök underlättas, men en femtedel tar helt eller delvis avstånd från detta
- Ungefär 40% anser att skyddade områden i fjällen har stor eller ganska stor betydelse och 36% att de har viss betydelse
- Totalt 6,5% av svenska folket besökte någon av nationalparkerna i fjällen under 2003

Lokal nytta med nationalparker

Vid inrättande och förvaltning av nationalparker är det angeläget att de närboende känner att parken är en resurs för bygden. Resursen kan bestå i att området bidrar till att skapa arbetstillfällen samt att dess attraktionskraft medverkar till att besökarantalet ökar till gagn för den lokala turistnäringen. Dessa aspekter beskrivs bland annat i Naturvårdsverkets rapport 5504 Skyddad natur – en motor för regional och lokal utveckling. I korthet kan följande framhållas om den lokala nyttan med tillämpning på nationalparker.

- Nationalparker har betydelse för lokalsamhället genom att investeringar i naturturism och annan besöksnäring kan göras med större trygghet och långsiktighet.
- Nationalparkernas dragningskraft som sevärdheter och områden för naturupplevelser är välkänd. De ger också en kvalitetsstämpel åt det utbud av naturupplevelser som en besöksnäring kan bygga på
- Okända områden blir kända. Förutsättningar finns att t ex Sveriges nationalparker och planerade nationalparker i fjällen och den fjällnära skogen ska uppmärksammas på ett helt annat sätt än idag. Vidsträckt och varierade vildmarker har stor betydelse som turistmål i Nordamerika. I Europa är det Sverige som har de bästa naturgivna förutsättningarna för denna typ av områden.
- Uppbyggnad och underhåll av leder, parkeringsplatser, replipunkter med information mm är åtgärder för besökare som även gynnar närboende i deras friluftsliv
- Mer utvecklad verksamhet för information t ex Naturum kan anläggas efter särskilda bedömningar om behovet av en sådan besökscentral. Fulufjällets nationalpark med dess omlandsprojekt är vidare ett exempel på omfattande satsningar på närområdet till en nationalpark i form av vägförbättringar, boende mm.
- Nationalparker skall ha en bra förvaltning. Detta förutsätter att personal anlitas för underhåll av anläggningar, tillsyn mm. Personal för detta bör i största möjliga utsträckning anlitas från lokalbefolkningen.
- Naturvårdsverkets undersökningar (se föregående kap) visar att inrättade nationalparker är mycket positiva för berörda kommuner. Även förvaltarna till nationalparkerna uppfattar att kommuner och

lokalbefolkning har en positiv inställning. Intressant är även att en helt dominerande del av de markägare som sålt mark till Naturvårdsverket är positiva eller neutrala till den bildade parken. Nyttospekter – materiella eller imatriella – torde bidra till de positiva resultaten i dessa enkäter.

Bildande av nationalparker innebär sammanfattningsvis:

- Det starkaste skyddet ett naturområde kan få
- Kvalitetsstämpel för naturupplevelser, områden blir kända som sevärdheter
- PR för Sverige, det berörda länet, kommunen, trakten
- Stort intresse nationellt och internationellt
- Fler besökare, längre säsong
- Stöd för besöksnäring, lokal turism
- Prioritering av områden för information, mottagning, förvaltning

Genomförande av nationalparker

Allmänt om genomförandeprocessen

Nationalparksplanen är att se som en samlad redovisning av områden som enligt nuvarande bedömning är lämpade att ingå i landets nät av nationalparker. Den har därmed mer karaktär av önskelista eller handlingsprogram för bildande av nya nationalparker än som plan med strikt genomförandestrategi.

Turordningen för genomförande av enskilda nationalparker är svår att planlägga. Inrättandet av parker förutsätter att det finns övervägande samförstånd med regionala och lokala intressen. Förutsättningarna för detta varierar mellan olika områden beroende bland annat på områdenas storlek och på hur många intressenter som berörs. Turordning och tidsåtgång för enskilda områden är även beroende av vilka resurser som Naturvårdsverket och länsstyrelserna kan avsätta för områdesskydd av detta slag.

Som framgår av arealöversikten, sid 86, är en helt dominerande del av de föreslagna parkerna redan skyddade som naturreservat. Behovet av skydd för naturmiljön på dessa marker är därmed till väsentlig del redan uppfyllt. Många reservat är dock gamla och en nationalparksbildning kräver alltid översyn och justering av bestämmelser samt en ny skötselplan. Den mest påtagliga effekten vid ombildning av naturreservat till nationalpark torde vara att området får väsentligt större uppmärksamhet, att det undersöks och planläggs på ett nytt sätt för information, nyttjande och mottagning av besökare och att resurserna för förvaltning anpassas till vad som förväntas av en nationalpark.

Genomförande av nationalparker sker i projektform med särskilda projektplaner för varje område. De olika stegen i genomförandeprocessen är ingående beskriven i ”Nationalparksplan för Sverige. Genomförande 2009-2013” (Naturvårdsverkets Rapport 5839). I följande avsnitt anges mer allmänna principer för den lokala förankring som krävs vid inrättande av nationalparker.

Lokal förankring

Lokal förankring av naturskydd kan beskrivas som myndigheternas åtgärder för att få förståelse och acceptans hos markägare, närboende och olika intressegrupper för att naturområden bevaras genom nationalparker eller andra former av områdesskydd.

I begreppet ingår även myndigheternas medverkan i den process som leder till skyddet genom att kommunicera och föra en dialog om t ex skötsel och föreskrifter. *Lokal delaktighet* står för lokalsamhällets aktiva deltagande i planering och genomförande.

Förhållandet att genomförda nationalparker har en stark lokal förankring kan idag betraktas som ett faktum. All erfarenhet och alla undersökningar visar att befintliga parker anses helt övervägande positiva och värdefulla för berörda bygder. Det är vägen dit – förändringen från oskyddad mark eller naturreservat till nationalpark – som i många fall möter större eller mindre problem lokalt och där särskilda insatser för lokal förankring och delaktighet är en väg till framgång.

Det grundläggande första steget är att nationalparksförslaget får stöd av kommunen. När det gäller kommunen och dess organ finns etablerade officiella kanaler för information, samråd och samverkan. Övriga intressenter som den lokala förankringen riktar sig mot är framförallt markägare och andra sakägare men även allmänheten, t ex svamp- och bärplockare, friluftorganisationer, skoteråkare, ideella naturvårdare, dvs det inofficiella lokalsamhället och dess intressenter.

Erfarenheterna från senare års nationalparksprojekt och Naturvårdsverkets projekt Lokal förankring av naturvård (Rapport 5264) visar att det finns några åtgärder som är särskilt viktiga att beakta i den lokala förankringen.

Information

Information bör ges tidigt i processen. Markägare, närboende och föreningar bör få veta bakgrunden till förslaget och allt som har att göra med förutsättningarna för dess genomförande. Hit hör bland annat parkens planerade omfattning, dess naturvärden och syfte, processen vid genomförande av nationalparker, hur förhandlingar om markförvärv går till mm. Informationsmöten och andra former för information bör planeras från projektets start och fortlöpande till nationalparkens invigning.

Delaktighet

I ett tidigt skede är sällan alla förhållanden utredda som gör det möjligt att ge entydiga besked i alla frågor. Detta kan t ex gälla detaljerad avgränsning,

bestämmelser, skötsel mm. Det kan också vara en fördel att frågor av detta slag inte är avgjorda i förväg utan att de preciseras i dialog med lokalbefolkningen. Bildande av arbetsgrupp eller referensgrupp där representanter för lokalbefolkningen medverkar med kunskaper och i det praktiska planeringsarbetet är åtgärder som skapar dialog och delaktighet.

Kunskaper

Den som har kunskaper om naturen och dess bevarandevärden har lättare att acceptera naturskydd och inskränkningar i markanvändningen. Markägare, brukare och andra berörda på lokal nivå har ofta sådana kunskaper men inte alltid förståelse för behovet av långsiktiga reglerande bestämmelser. Det kan inte heller förväntas att det lokalt finns kännedom om större utredningar, t ex en nationalparksplan, där urval och värdering av områden görs enligt vissa kriterier. De planerande myndigheterna kan å andra sidan inte förväntas att från början av ett projekt ha all den kunskap om naturförhållanden och markanvändning som behövs för det praktiska genomförandet av nationalparken. Det är viktigt att behovet av fördjupad kunskap för alla parter beaktas när nationalparksprojekt inleds.

Kontinuitet och tid

Det kan ta tid att uppnå lokal förankring. Beredskap för att det behövs upprepade insatser av information och diskussion är alltid nödvändig. Tiden från starten av ett projekt till färdig nationalpark tar i bästa fall tre år och för det mesta betydligt längre tid. För närvarande (2008) pågår konkret genomförande av Kosterhavets nationalpark. Detta projekt har mognat efter 15 år och drivs nu med stark delaktighet av lokalbefolkningen.

Resurs för bygden

Det är angeläget att nationalparkens potential som resurs för bygden som turistmål etc kommer fram i ett tidigt skede. Detta måste beskrivas realistiskt t ex med referens till likartade nationalparker i Sverige. Närboende bör också uppfatta att parken är en resurs för det egna friluftslivet och att nya anläggningar för information och tillgänglighet kan bidra till ökat utbyte. Ett flertal positiva exempel på detta finns att hämta från nationalparker som inrättats under senare år.

Ett synsätt som tillämpas i vissa delar av världen är att lokalbefolkningar i eller vid skyddade områden bör ges fördelar eller i vissa fall t.o.m. exklusiv rätt

i nyttjandet av skyddade områden, om det är förenligt med skyddets syfte. Härigenom uppfattas området som tillgångar av lokalbefolkningen som också hushållar med resurser och bevakar sina rättigheter, vilket i sin tur kan vara stöd för övervakning och förvaltning av området. Tillämpning av principer av detta slag bör kunna övervägas som stöd för den lokala förankringen även vid inrättande av nationalparker i Sverige.

Demokrati och representativitet

Lokal förankring handlar om betydligt mer än att lyssna till de inflytelserika och röststarka. Den lokala opinionen är ofta mångfacetterad. ”Mjuka” intressen som vandring, skidåkning, naturstudier, svamp- och bärplockning finns så gott som alltid vid sidan av ”hårda” intressen som jakt och skoteråkning. Därför är det viktigt att få med de mjuka intressena och de som inte är välorganiserade eller som ibland räknas till de röstsvaga i den lokala debatten, t ex ungdomar och inflyttade personer. Kvinnor och män bör vidare ges möjlighet att delta på lika villkor.

Nollvision

Lokalt förankringsarbete för en nationalpark kan ge diskussioner som bidrar till en bättre balans i synen på bygdens framtida behov och till den potential som finns i en rik och intresseväckande natur. En nollvision, d v s en vision av vad som händer – eller inte händer – om en föreslagen nationalpark inte inrättas, kan vara av värde som inslag i diskussionen och påverka balansen i positiv riktning för nationalparksprojektet.

Nyhetsmomentet

Det finns ett oundvikligt moment av nyhet på lokal nivå när resultat av större utredningar eller planer presenteras, liksom när processen för genomförande av enskilda projekt inleds. Nyhetsmomentet och dess ofta förekommande effekter i form av missförstånd eller negativ inställning kan vara svårt att övervinna. Det är därför viktigt att planer och projekt presenteras tidigt och med information om vilka legala och praktiska förutsättningar som gäller i ett genomförandeskede. Förstudier som utförs för att belysa frågor som är av lokal betydelse kan begränsa nyhetseffekten och vara bra som inledning av projekt, särskilt i stora områden och i områden med många intressenter.

Nationalparker i Sverige, historisk utveckling och lagstiftning

Nationalparken som företeelse har en nästan hundraårig historia i Sverige. Det historiska perspektivet är av betydelse för det framtida arbetet med att inrätta parker. Ambitioner och mål som beskrivs i nationalparksplanen bör ses mot bakgrund av den utveckling som har skett både i lagstiftningen och det praktiska genomförandet av nationalparker. Beträffande lagstiftningen är det även av betydelse att se till de skillnader som gäller mellan nationalparker och naturreservat (se sid 14).

Historisk utveckling

Redan 1880 – 10 år efter den första diskussionen om nationalparker i USA – väcktes frågan om svenska nationalparker. Upptäcktsresanden A E Nordenskjöld föreslog då att det skulle inrättas riksparker i de nordiska länderna. Delar av Nordens orörda natur borde bevaras åt kommande släkten för att ge: ”en verklig bild av fosterlandet sådant det fordom varit, medan åkerns omfång ännu var ringa, medan det ännu fanns ouppodlade sjöstränder och skog som ej berörts av yxan”.

Nordenskjölds förslag vann dock inget större gensvar. Genombrottet för naturskydds rörelsen i Sverige kom istället 1904, när den tyske professorn Hugo Konwentz höll ett föredrag inför Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi om ”faror som hotar det naturliga landskapet och förslag till skydd”.

Knappt en månad efter Conwents föredrag och klart inspirerad av detta lade riksdagsmannen Karl Starbäck en motion till riksdagens andra kammare med krav på skyddsåtgärder för vårt lands natur och naturminnesmärken. Motionen antogs enhälligt av riksdagens båda kamrar. Regeringen begärde därefter ett utlåtande av Kungliga Vetenskapsakademien. Akademien tillsatte en naturskyddskommitté som fick utreda frågan. Under sitt arbete tog kommittén kontakt med vetenskapsmän, domänintendenter och jägmästare runt om i landet. Man ville bland annat få förslag till nationalparksområden. Materialet kom in, bearbetades och överlämnades till regeringen. Ärendet låg sedan stilla ett par år varefter Jordbruksdepartementet tillsatte en grupp sakkunniga som utarbetade ett betänkande. Betänkandet

från 1907 kom att i allt väsentligt överensstämma med naturskyddskommitténs tidigare förslag. Regeringen skrev en proposition som bifölls av riksdagen. Året var 1909 och Sverige fick två naturskyddslagar – dels en om naturminnesmärkens fredande, dels en om nationalparker. Samtidigt inrättades nio nationalparker: *Abisko*, *Stora Sjöfallet*, *Sarek*, *Pieljeka*, *Hamra*, *Garphyttan*, *Ängsö* samt mindre delar av *Sånfjället* och *Gotska Sandön*.

Beteckningen nationalpark hämtades från USA. Några ämbetsverk ville att områdena skulle kallas naturparker men på regeringshåll ansågs ordet nationalpark bättre antyda ändamålet med skyddet: att vara ett ”för folket avsett fosterländskt åskådningmaterial”

Kunskaperna om landets natur var vid seklets början starkt begränsade. Detta förhållande samt oklarheter i lagstiftningen och i synen på vad som är orörd natur ledde till ett ojämnt urval av de första parkerna. Dessa varierar mycket ifråga om storlek och andra egenskaper. Vissa hör till de främsta i Europa medan andra har den karaktären att de idag helt klart inte skulle avsättas som nationalparker. Samma sak gäller för några av de 11 parker som utan särskild övergripande planläggning tillkom fram till 1986. Av dessa är det endast Muddus som kan sägas vara resultat av uttalade önskemål om att få en viss naturtyp representerad inom nationalpark. Muddus avsattes 1942 efter en med dåtida mått omfattande undersökning av områden som skulle kunna representera den nordsvenska barrskogsregionen.

Övriga 10 parker fram till 1986 tillkom med långa mellanrum som en följd av engagemang av bl a vetenskapsakademien, domänstyrelsen, privatpersoner och från 1967 genom Naturvårdsverket. Det dröjde dock 15 år innan den första parken – Store Mosse – inrättades i verkets regi. Såväl Store Mosse som efterföljarna Tiveden, Skuleskogen och Stenshuvud samt utvidgningen av Sånfjället genomfördes på grund av områdenas naturvärden var för sig i kombination med andra mer praktiska aspekter, bl a statligt markägande.

Under 1980-talet genomfördes omfattande inventeringar och kunskapsammansättningar av

värdefull natur på nationell nivå. Naturvårdsverkets fjällutredning med kartläggningen av vegetation, geologi och fauna och den sammanvägda utvärderingen Naturvård i Fjällen hörde till de viktigaste liksom Naturvårdsverkets, länsstyrelsernas och Skogsvårdsorganisationens landsomfattande urskogsinventering. Av särskild betydelse var även det mycket omfattande materialet i 1986-88 års översyn av riksintressen för naturvård och friluftsliv. Det samlade materialet blev ett värdefullt underlag för upprättandet av Nationalparksplan för Sverige 1989.

Den fortsatta utvecklingen efter nationalparksplanens tillkomst beskrivs i det inledande kapitlet om Nationalparker i Sverige och världen.

Lagstiftning

1909 års lag angående nationalparker

Fjorton av de tjugoåtta svenska nationalparkerna har inrättats med stöd av 1909 års lag angående nationalparker. I denna lag angavs inte på vilka grunder eller för vilket ändamål nationalparker skall avsättas. I lagen angavs endast vad ett områdes avsättande till nationalpark innebär i fridlysningsavseende samt medgav regeringen att i särskilda reglementen för varje park föreskriva de undantag från bestämmelserna som behövs för deras förvaltning. 1:a stycket 1 § i 1909 års lag lyder sålunda:

”Har kronan tillhörigt område blifvit afsatt till nationalpark, skall därigenom med nedannämnda undantag vara förbjudet: att förstöra eller skada fast naturföremål ... etc att fälla eller skada växande träd” ... etc.

Inledningen till 3 § lyder:

”Med afseende å hvarje särskild nationalpark må konungen i särskildt reglemente föreskrifva de undantag från hvad i 1 § stadgats, som må finnas nödiga för parkens bevakning och” ... etc.

Syftet med nationalparkerna anges således ej i lagen men finns antydda i förarbetena. I dessa uttalas bl a att parkerna skall ha den dubbla karaktären av på en gång naturmärkvärdighet och framstående turistområde. De bestämmelser som utfärdas skall avse att bibehålla inte bara områdets naturliga beskaffenhet samt dess växt- och djurliv utan även dess naturskönhet och detta genom att området lämnas i största möjliga utsträckning åt sig självt.

Det sociala syftet underströks särskilt i prop 102 till 1909 års riksdag. Departementschefen anförde härvid, sedan först det vetenskapliga ändamålet berörts:

”En nationalpark är vidare äfven ett fosterländskt åskådningmaterial. Det ligger i en nationalparks karaktär att locka till sig skaror af besökare och för den händelse parken är vidsträckt och ligger i en ödemark kan det blifva af nöden att inom densamma vidtagas åtgärder för resandes fortskaffande och härbärgerande” ... etc.

Naturskyddslagen (1952:688) och naturvårdslagen (1964:822)

1909 års lag ersattes 1952 av naturskyddslagen som 1964 ersattes av naturvårdslagen. Naturvårdslagen ger i huvudsak klara anvisningar om tillämpningen av nationalparksinstitutet. Båda de senaste lagarna med förarbeten har emellertid betydelse bl a då det gäller att klarlägga skillnaden mellan nationalparker och naturreservat.

Naturvårdslagens 4 §:

”I syfte att bevara större sammanhängande område av viss landskapstyp i dess naturliga tillstånd eller i väsentligen oförändrat skick kan kronan tillhörig mark avsättas till nationalpark”.

Bestämmelserna enligt 4-6 §§ naturvårdslagen är i sak likalydande med 2-4 §§ i den tidigare naturskyddslagen. Jämförda med lagen om nationalparker från 1909 innebär dessa lagar bl a att vissa grundläggande skäl för bildande av parker införs.

Enligt *naturskyddslagens* förarbeten är syftet med nationalparkerna att åt samtid och eftervärld såsom hela nationens tillhörighet skydda sammanhängande större områden, vilka utgör karaktäristiska prov på ursprungliga eller av kulturinflytelser relativt oberörda landskapstyper med tillhörande ytbildning, växtvärld och djurvärld. Parkerna är tänkta att vara områden för omfattande vetenskaplig forskning. Här framträder alltmer deras roll som orörda referensområden för forskningen. Men de skall också i princip stå öppna för envar att besöka.

I *naturvårdslagens* motiv framhölls att det låter sig väl förenas med lagens bestämmelser att göra nationalparkerna mer tillgängliga för turister, t ex genom bilvägar till parkernas närhet samt vandringsleder och raststugor i den mån detta kan ske utan att områdenas ursprungliga karaktär går förlorad. I

naturvårdslagen kvarstår i övrigt de grundläggande syftena från naturskyddslagen.

Vid jämförelse mellan nationalparks- och naturreservatsinstitutet framgår klart att den senare skyddsformen har ett delvis annorlunda och mer vittomfattande syfte.

Naturvårdslagens 7 §:

”Område, som finnes böra särskilt skyddas eller vårdas på grund av sin betydelse för kännedomen om landets natur, sin skönhet eller eljest märkliga beskaffenhet eller emedan området är av väsentlig betydelse för allmänhetens friluftsliv, må av länsstyrelsen förklaras som naturreservat. Länsstyrelsen får inte avsätta ett område till naturreservat, om syftet med åtgärden i allt väsentligt kan tillgodoses genom att området istället med stöd av 19 § förklaras som naturvårdsområde”.

Av lagens utformning samt av förarbetena till naturskydds- och naturvårdslagen framgår att reservatsinstitutet täcker ett betydligt större register av naturvårdsobjekt än nationalparksinstitutet. Praktiskt taget all vetenskapligt eller socialt värdefull natur kan avsättas som naturreservat utom där instituten naturminne (13 §) eller naturvårdsområde (19 §) tar över. Alla nationalparker skulle i princip kunna avsättas som naturreservat medan endast vissa av naturreservaten uppfyller lagens krav på nationalparker.

Miljöbalken (1998:811)

Miljöbalken utfärdades i juni 1998 och trädde i kraft den 1 januari 1999. För områdesskyddet innebar balken väsentliga förändringar av naturreservatsinstitutet. Bland annat fick kommunerna möjlighet att bilda naturreservat och restaureringsaspekter infördes. 7 kap. 4§ fick följande lydelse:

”Ett mark- eller vattenområde får av länsstyrelsen eller kommunen förklaras som naturreservat i syfte att bevara biologisk mångfald, vårda och bevara värdefulla naturmiljöer eller tillgodose behov av områden för friluftslivet.

Ett område som behövs för att skydda, återställa eller nyskapa värdefulla naturmiljöer eller livsmiljöer för skyddsvärda arter får också förklaras som naturreservat”.

För nationalparker omformulerades beslutsprocessen men i övrigt förblev bestämmelsen oförändrad. 7 kap. 2 § lyder:

”Ett mark eller vattenområde som tillhör staten får efter riksdagens medgivande av regeringen förklaras som nationalpark i syfte att bevara ett större sammanhängande område av viss landskapstyp i dess naturliga tillstånd eller i väsentligt oförändrat skick”

Nationalparksplan för Sverige

Långsiktig plan

DENNA BOK INNEHÅLLER Naturvårdsverkets förslag till nya och utvidgade nationalparker i Sverige. Tretton områden föreslås som nya nationalparker och för sju befintliga parker föreslås utvidgningar. Områdena beskrivs i ord, bild och på karta. Kriterier och principer för urval av nationalparksområden redovisas översiktligt liksom nationalparkernas historiska utveckling i Sverige och världen.

Nationalparksplan för Sverige är Naturvårdsverkets långsiktiga handlingsprogram för nationalparksarbetet i landet. Samtidigt med denna bok publiceras en genomförandeplan, Rapport 5839, med prioriterade områden för den närmaste femårsperioden. I rapporten, som avses successivt förnyas, ingår även en utförlig beskrivning av processen vid inrättande av enskilda nationalparker.

Boken vänder sig till politiker, beslutsfattare, organisationer, föreningar och till människor med intresse för natur och naturvård. Den kan också med beskrivningar och illustrationer användas som praktiskt arbetsmaterial för den som arbetar med naturvård, turism och friluftsliv.

ISBN 978-91-620-1269-4